

S Z É K E L Y G Y U L A

KÉPEK
A SZIBÉRIAI HADIFOGLYOK
ÉLETÉBŐL

ORADEA—NAGYVÁRAD
SZENT LÁSZLÓ-NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.
1929.

KÉPEK
A SZIBÉRIAI HADIFOGLYOK
ÉLETÉBŐL

IRTA:
SZÉKELY GYULA

ORADEA—NAGYVÁRAD
SZENT LÁSZLÓ-NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.
1929.

ELŐSZÓ.

Mihelyt az orosz vendégszeretetet élvezni kezdtem, ha t. i. a hadifogságot egyáltalában élvezetnek lehet nevezni, rövidesen arra a meggyőződésre jutottam, hogy nálunk a földrajzot nem jól tanítják.

Mert: mi élt pl. a köztudatban a nagy tömegnél a világháború előtt, teszem fel Oroszországról?

Hallottak róla annyit, hogy az európai Oroszország elfoglalja Európa felét, hogy a minden oroszok cárja igen nagy úr. A köztudatban élt valami a csontokat átjáró szibériai szélről s dermesztő hidegről, a szibériai hómezőkről és ólom-bányákról, ahova a száműzötteket küldik. Na — és ujabban közismert — a Volga-keringő.

Ellenben: végig utazni a Transbajkál vaspályán, amely mellett máról-holnapra virágzó városok keletkeztek; látni kormányzóságonkint egy-egy nagyobb várost a vidéket jellemző sajátságai-val; megtekinteni a vásárt nyüzsgő tömegével egy európai orosz városban, másikat egy mandzsurai orosz-kína városban; vagy a repülő vonat ablakából látni egy agarászatra felvonuló előkelő dá-mákkal tarkított orosz főúri társaságot; majd a mint a vonat tovább halad velünk, mintegy varázsütésre előtűnik egy márvány oszlopokkal, szobrokkal díszített, alacsony márvány kerítéssel

szegélyezett virágágyakból álló gyönyörűséges fedelmi park, amelynek több helyén egy-egy márványtalpon nyugvó érc-oroszlán fejből ömlő szökőkút hullatja vizét a márvány medencébe s egy pillantást vetni a háttérben díszlő orosz főúri kastélyra; vagy elhaladni a mérföldekre terjedő búja-kövér, gazdag búzatáblák között, máshelyütt naphosszat erdőségek mellett; majd a technika egyik remekén, a Volga hídján át beleszédülni a hatalmas Volga víztömegébe s a Bajkál-tó nagyszerűségét soha el nem tűnőleg emlékünkebe vésve keresztül suhanni a számtalan, néha 20 percig tartó, magas hegyeken átvágott alagúton, a melyeket szemlélve, a bámulattól némán gondolkunk az emberi ész és kéz hatalmas tervező, illetve alkotó képességére; látni még egy budhista kolostor fantasztikus külsejét, berendezkedését, nagyszerű gazdag könyvtárát s végül egy ázsiai oroszországi kínai színház furcsaságait: nagyvonásokban előttünk van a háború előtti bőségben úszó, eleven orosz föld népeivel, jellegzetes eredetiségeivel, mérhetetlen, kiaknázzhatatlan termésmészeti kincseivel.

Minderről ma, a film-technika csodálatosan fejlett korában pár óráig tartó film többet beszélne, mintha akár köteteket olvasnánk róla.

Egy hadifogoly, hacsak valamilyen megfigyelő képességgel rendelkezett is, igen sok érdekes dolgot vehetett észre s rendkívüli, olykor borzalmas eseményeket hallhatott vagy élhetett át s őrizhette meg emlékében.

Egy volt hadifogoly szájából néha hihetetlennek tetsző dolgokat hallhatunk, de bárminő hihe-

tetlennek látszó dolgot halljunk is, ne vonjuk kétségbe, higgyük el, mert, ha nem ő élte is át, átélte az, akitől hallotta, mert a Szibériában volt hadifoglyoknak nincs szüksége hárijánoskodni, mert annyi élményben volt részük, hogy hacsak naplót nem vezettek, az átélt események csekély részét sem tudták emlékükbé megőrizni.

Eddig Erdélyben alig egy néhány a hadifogsággal és a hadifoglyokkal foglalkozó irodalmi munka jelent meg. De ha több effajta munka jelent volna is meg, mit tesz az! ? Oroszország és Szibéria oly nagy s a hosszú háború és hadifogság alatt oly sok esemény fordult elő, hogy minden megfigyelőnek bőséggel állanak rendelkezésére. Minél több ily tárgyú könyvet olvas valaki, annál tisztább képet alkothat magának az ott történetekről.

Én megírom azt, amit én láttam, még pedig úgy, ahogy én láttam.

Különben minden visszatért hadifogoly mind megannyi csodának tekinthető, mert ott mindenkire száz halál leselkedett, amiről sokat beszélhetnének a szibériai légerek fogolytemetői, ahol a hadifoglyok százezrei pihennek.

Hadifogságom alatt összekerültem a világháborúban részt vett majd minden nemzethez tartozóval, alkalmam volt a különböző nemzetek fiai közt erkölcs, használhatóság, leleményesség és más tulajdonságok szempontjából párhuzamot vonni s büszkén jelenthetem ki, amint látni fogjuk, hogy az orosz bolsevizmusban részt vett magyarságtól eltekintve, nem volt okom szégyelni magam magyarságom miatt.

Annyi esemény, oly bő anyagalmaz állott rendelkezésemre, hogy abból a legérdekesebbeket kiválogatni s az egymástól többnyire független történéseket úgy összeilleszteni, hogy bizonyos kapcsolat nyilvánvaló legyen, nem volt könnyű feladat. Ez a könyv nem készült irodalmi remekműnek. Mindössze riportszerűen, de mindenestre érdekesen óhajtottam — s ez nem tudom mennyire sikerült — egy hat évig tartó hadifogság történetét úgy állítani az olvasó elé, mintha azt valaki élelőszóval beszélné el.

Ismétlem, anyag annyi volt, hogy három ilyen kötetet is kitudtam volna állítani. De hogy a könyv beszerzése olcsóbb legyen, illetve, hogy az egész vállalkozás sikerüljön, néhány mondattal vázoltam sokszor olyasmit, amiről oldalakat lehetett volna írni.

Ha az átélt chaosból nagy vonásokban csak általános képet is sikerült az olvasó elé tárnom, feladatomat megoldottam.

Oradea—Nagyvárad, 1929. június hó.

A SZERZŐ.

BEVEZETÉS.

*A világháború. — A nagy medve. — A szegény Galicia. —
Harcok. — Elfogatás. —*

A világháború.

Á nagy világégést megelőző években szalokban, társaskörökben, kávéházakban a beszéd állandó tárgyául szolgált egy bekövetkezhető európai háboru eshetősége. Előre mérlegelték az erők csoportosulását s a fejleményeket. Benne élt a köztudatban, hogy egy háború kikerülhetetlen.

Bár az európai diplomácia titokban dolgozott s a közönséges halandónak alig sikerült bizonyosat megtudni a különböző hatalmak összekuszált véd- és dac szövetezéseiről, mégis mindenki sejtette, a háborúnak el kell következnie.

A világháború okául sok mindent hoznak fel: az állandó forrongásban levő Balkánt, amelyre az érdekelt nagyhatalmak mindegyike ki akarta terjeszteni befolyását; említik az orosz pánszlávizmust, valamint Anglia és Németország versengését a hegemoniáért a világkereskedelemben s a régen fájó sebet, Elzászt.

Valóban mindez külön-külön is oka lehetett volna egy háborúnak. Mégis a világháborúnak egyetlen és igazi oka az és azért kellett bekövetkeznie, mert készültek rá. A szerajevói merénylet csak a szikra volt, amely a nemzetek kü-

lönböző érdekei és a mindenfelől izzó sovinizmustól fűtött, régen üszkösödő gyúanyagra hullva, lángra lobbant. Bár ezt a tüzet több jó akarattal még lokalizálni lehetett volna. De nagy volt a harci kedv az egész vonalon s »eljött az ideje, számoljunk le« jelszó alatt lángra lobbant az egész Európa.

A háborúnak be kellett következnie, mert a rivális nagyhatalmak hosszú éveken a legesztelelenebb tékozlással készültek rá. Minden állam évről-évre fokozatosan emelte a hadügyi kiadásokat, amelyeknek súlya alatt az államoknak háború nélkül is össze kellett volna már roskadniuk.

Sokak meggyőződése, ha az európai háború ki nem tör 1914-ben, kitört volna esetleg néhány évvel később, mert a háborúra egyformán készült s fel volt készülve minden nagyhatalom.

Felesleges a bűnbakkot keresni: a világtörténelem legnagyobb mézárálásában egyformán bűnös minden résztvevő.

A levonható tanulság mindenesetre az, hogy az egymással háborúba keveredni szándékozó nemzetek előtt mint rémkép mindig az lebegjen, hogy a háborút el is lehet veszteni, mert pl. az egész monarchiában nem volt egy fő, amely tisztán látta volna, vagy számolt volna azzal az eshetőséggel, hogy mik lesznek, mik lehetnek egy elvesztett háború következményei!?

A nagy medve.

Ez volt a neve Oroszországnak évtizedek előtt. A pánszlávizmus eszméjétől fűtött hatalmas állam állandó lehengereléssel fenyegette Európát. Ál-

landóan Konstantinápoly, a Dardanellák, a Boszporusz felé kacsintgatott, mert ez volt a nagy terv megoldásának kulcsa.

A nyugatra guruló rubelek s a robbanó polgárok szintén ezt a célt szolgálták. Európa nyugalmát, békéjét állandóan fenyegette ez a lomha, magával tehetetlen, hatalmas nagy állam.

De sokkal hatalmasabbnak, sokkal félelme-sebbnek gondolta mindenki, mint aminőnek a világháborúban mutatkozott. Megméretett és könnyűnek találtatott.

A nagy medve nehezen mozdult meg s minden mozgásában a lassúság jellemezte.

A kudarc belső okokra vezethető vissza. A korrupció elképzelhetetlen nagy volt az egész országban. Hiszen, állítólag az orosz frontra olyan ágyulövegek is érkeztek, amelyek fűrészporról voltak megtöltve.

A babonás nép tudatlansága, a lelkiismeretlen hivatalnokok megvesztegethetősége, a közép osztály romlottsága s az arisztokracia közönye készítették elő a talajt Oroszország katasztrófájához. Mindehhez hozzájárult a rossz közigazgatás, mert oly óriási területet egy központból kormányozni, minő Oroszország, merő képtelenség. Hiszen, mikor egy rendelet, egy parancs a központból a birodalom széléhez érkezik, már rég elvesztette aktualitását, sőt esetleg azzal éppen ellentétes intézkedés van folyamatban.

Aki szűk hazája határait még nem lépte át, annak fogalma sincs a területi távolságról. Pl. Oroszországban egyetlen gubernia (kormányzóság, megye) olyan nagy, mint a mai Románia, vagy a volt Magyarország területe.

És hány guberniája van! Egyik kormányzóságból a másikba csak útlevéllal lehetett eltávozni.

Oroszország tehetetlen volt a birtokában levő óriási területtel s mégis új hódításokra törekedett, pedig területéhez viszonyítva, lakossága kevés volt s mégis milliók és milliók életét dobta áldozatul az európai diplomácia boszorkány-konyháján mindenkit megtévesztő ravaszsággal kifőzött tervekhez.

A szegény Galicia.

1915 május havában kerültem a galíciai harctérre. Az oroszok akkor visszavonulóban voltak s az általuk kiűritett területeken az osztrák-magyar hadvezetőségnek első dolga volt a vasútvonalat helyreállítani, az összerombolt állomásépületeket úgy-ahogy használható állapotba hozni. Ezen munkáknál már felhasználták az orosz-fogyókat.

Már ekkor Skoleig (határ város) közlekedtek a vonatok. Itt szálltunk le a vonatról. Innen menetzászlóaljunk gyalog folytatta útját a rajvonanalg. Már jól hallatszottak az ágyúlövések. A front nem lehetett messzebb 60 kilométernél.

Amint haladtunk a csak pár órával előbb még harctérül szolgáló területeken, szerteszét temetetlen orosz hullák tűnnek szemeink elé. Úgy látszik, az oroszoknak már nem volt idejük halottaikat magukkal vinni, pedig nagy kegyelettel viseltetnek halottaik iránt, a mieinknek pedig még nem volt idejük elföldelni a hullákat. Itt is, ott is messziről büzlő felpuffadt lovak hullái merednek lábukkal felfelé. Rettenetes drótakadályok. Ágyúlövés okozta gödrök, óriási földhányások.

Oroszok által használt fedezékek, bennük mindenféle ott hagyott dolgok. Leégett falvak. Fekete házhelyek. Csak a templomtornyok és kémények emelkednek. Itt-ott sírdombok. Egyiken német tiszti csákó.

Sehol egy ember. Elmenekült minden élőlény. De mit is keresnének itt? Hol is hajtanák le fejüket? A pusztulás siralmas képe mindenhol.

Közben szembetalálkozunk lépésben haladó, sebesült vivésre berendezett, súlyos sebesülteket szállító kocsikkal. Kettőt-négyet szállítanak egy-egy kocsin a sebesülés súlyosságától függve. Vértelen, halálsáppadt arcuk mintha arra várna, hogy szemüket valaki lefogja.

Azután hosszan elnyúló sűrű erdőn át halad csapatunk néma csendben. Mindenkinek otthon időznek gondolatai. Egy-egy titkos sóhajtás hagyja el az ajkakat. Epesztő vágyakozás lesz úr a lelkeken az otthon hagyottak után. Hiszen már előtük a holnap bizonytalansága.

Szembe jönnek a harctér közelében levő falvakból menekülő kis csoportjai. Megriasztott falusi öreg emberek, asszonyok, gyermekek. A hajléktalanná váltak, mint az üldözött vadak bátoratlan, bizalmatlan tekintetet vetnek ránk.

Egy-egy kötélénél fogva vezetett tehénke balra a csoporttal. A menekülő hátán hevenyészve összekötözött batyuk a legszükségesebb ruhánemű, egy kis élelmiszer. Egyebet, mindenüket ott kellett hagyniok prédául. Szemükbe az ijedség s a rémület vert állandó tanyát. Ajkukról hosszú időkre, talán örökre eltűnt a mosoly s arcuk vidámsága helyére a komor kétségbeesés költözött.

Évtizedek szorgalmas munkássága, a kultúra, a technika alkotásai elpusztítva, az űzött vadként szerteszét menekülő, lerongyosodott nép ezer sebtől vérző országa csatamezőkkel borított temető és romhalmaz.

Harcok.

Még ugyanazon nap estéjén egy katonai autó száguld el mellettünk. A tisztekkel megrakott autóról az egyik harsány hangon adja tudtul:

— Przemysl elesett. Vagyis az oroszok kivonultak.

Azon éjjel egy elhagyott uradalmi udvar csűrjében pár órát aludtunk s már másnap bekerültünk a rajvonalba.

Nagy szükség volt itt reánk. Nehány elcsigázott, halálra fáradt katonát találtunk ott. Talán húsz emberből állt egy század.

Jórészt magyar emberekből álló menetszázadunkat még Szolyván bekeverték egy ruthén zászlóaljba, ezek voltak az ugynevezett kombinált zászlóaljak. A mi zászlóaljunkat teljesen szét szórták. A velünk való megerősítés után a századokat kiegészítették talán 80 emberre. A hadi létszám előírás szerint sokkal több volt.

Az oroszok visszavonulásuk fedezésére utóvédeket hagytak hátra s ezekkel voltak pár óráig tartó harcok, néha kettő is naponta, természetesen mindkét oldalról a tüzéség beavatkozásával.

Olyan apró csete-paték voltak ezek, amelyeknek leírásával nem akarom az ilyesmitől már bizonyára megcsömörlött olvasót terhelni, azonban tény, hogy ezekben az apró csatározásokban is végérvényesen meg lehetett halni.

Első napokban, míg a tűzkeresztségen keresztül nem estünk, valamennyiünk idegesen kapkodta fejét a fülünk mellett jobbról-balról állandóan füttyülő golyóktól. Semmiesetre sem keltenek megnyugtató érzést ezek a füttyülő golyóbisok. De néhány nap alatt megszoktuk. Aztán olyan fásultan, egykedvűen, a félelem legkisebb érzése nélkül meneteltek tovább, olykor a halálba az emberek, mintha gyakorlaton lettek volna.

Ebben az időben két-három hétnél tovább senki nem állta a dicsőséget. Folyton előre menni, naponta 40—60 kilométert, közben harcolni, csak olykor részesülni élelmezésben, amikor alvásról napokon át szó sem esett: mindez rövid idő alatt kimerítette a legerősebb szervezetet. Két-három hét alatt itt mindenki elérte sorsát: halál, sebesülés, fogság. Más eshetőség nem volt.

Állóharcoknál egy jól beásott fedezékben hónapokat el lehetett tölteni. De itt, mint az elnyúzott igás lovak, halálra fáradtan vánszorogtunk előre, megadva az ember magát sorsának. Mivel itt csak a pusztulás vár az emberre, ha már meg kell hallni, jöjjön az a halál minél hamarabb, legalább vége lesz a kínlódásnak. Ezt lehetett a katonák fásult közömbös arcáról leolvasni. És nem csoda, ha sokan óhajtották már inkább a halált, a kiállott fáradalmak s az a megfeszített erőteljesítmény, mely állatnak is sok lett volna, kiölték az emberekből az életösztön utolsó szikráját. De az ember többet ki bír, mint egy barom.

Harctéri szereplésemből csak a finálét beszélem el.

Zsuravnóból hajnali kemény harc után visszavonulóban vannak az oroszok. Ez már nem utóvéd harc volt, hanem ugyancsak kemény csata. Egész éjjel állandóan, szünet nélkül ropogtak az orosz puskák s kattogtak a gépfegyverek. Hajnalban feladták a várost. Mi a nyomukban megyünk mindenütt végig a városon. Az uccaajtókban öreg, hosszú ősz szakállu zsidók égfelé nyújtott karokkal, a magasságbelit kereső tekintettel fohászkodnak az ég felé, mellettük nagykendőbe burkolt vén zsidóasszonyok símogatják az ajtójuk előtt elhaladó s a felszabadító katonáinkat. Persze a katonák nem bánták volna, ha valamivel fiatalabbak lettek volna, de a fiatalok elbujtak.

Úgy látszik, az oroszok nem valami kiméletesen viselkedhettek a lakossággal, hogy ily örömmel fogadták a felmentő csapatokat.

De haladni kell tovább. Legfeljebb az ajtókba kitett edényekből egy ital vizet vesz magához az ember és tovább.

A Dnyeszter rommá lőtt vashídja mellett az oroszok által vert fahíd áll, melyet nincs idejük szétrombolni, az utóvéd előttünk halad át rajta. Átkelünk a hídon s a folyó másik partján menetelünk tovább. De az orosz utóvéd lövései többször megállásra s lefekvésre kényszerítenek bennünket.

A part mentén magas töltés húzódik a Dnyeszter folyásával párhuzamosan. Ezen a töltésen megy halált megvető bátorsággal az ezredes. Magas szikár alakja, igazi katonás magatartása imponálólag hat. Maga mellett kényszerít menni egy vén, totyakos őrnagyot, akit bizonyosan vala-

melyik kiegészítő iroda karosszékéből szalasztották ki a harctérre, akire csak rá kellett nézni, hogy lássa az ember, félelmében mint rázza a hideg.

Keményen szól az ezredes :

— Megállapítom kérlek, hogy egész éjszaka bujkáltál.

— De ezredes ur

— Igen-igen, megállapítom — vágott közbe az ezredes.

Ebben a pillanatban irtózatos puskaropogás kezdődött. Az oroszok váratlanul ellentámadásba mentek át. Munkába kezdett a tüzéségük is. Természetesen az előnyomulás megállt. Mindenki lefeküdt s iparkodott fedezéket keresni. Hat nap óta tartott már az állandó előnyomulás. A legénység 6 nap alatt egy ízben aludt hivatalosan néhány órát. A kimerülés oly nagy volt, hogy a katonák nagy része, a legnagyobb halálos veszedelemben amint lefeküdt a földre, a fejét ráhajtotta a fegyvert markoló karjára s nyomban elaludt.

De, mivel a tüzelés az ellenség részéről egyre hevesebb lett s a gránátok is oda csapkodtak, a parttól alig pár száz lépésnyire eső s jobb fedezékül szolgáló látszó füzes megszállását rendelték el.

Azonban a legénység nagyobb része a kimerültségtől aludt. Nehány pillanatra a boldog álom kiragadta őket a borzalmas környezetből.

Ugy kellett egyenkint felpizkálni őket. Az ébredők előtt egybe folyik minden. Nem tudják, hajnal van-e, vagy alkonyat. Hát még azt, hogy

milyen nap és hányadika van? De kinek is van erre most szüksége ?!

A néhány száz métert hason csúszva teszik meg. Megszálltuk a füzest. Sajnos, a parancs nem volt előrelátó. Az ellenség látta a füzest, feltételezte, hogy ott vagyunk s ágyútűz alá vette. A laza homoktalajba pillanatok alatt olyan gödröket ástunk, mint egy mély sír. A fegyverből jött golyók nem is igen tettek bennünk kárt, de a becsapott gránátok igen sok súlyos sebesülést és halált okoztak.

A helyzet farthatatlannak látszott. A füzében maradni is, a füzest elhagyni is halálos veszedelem. Amint valaki kibüvik biztos célpont, elövik. Hiszen közben megvirradt. Harctéri szereplésünk alatt ilyen siralmas helyzetben még nem voltunk. A lövöldözés egyre erősödik. Az ellenséges ágyúk borzalmasan dolgoznak. Ordítás, segítségkiáltás, halálhörgés. Biztosra veszi mindenki, itt az utolsó óra. Úgy látszik, az oroszok elhátározták, széllövik az egész füzest. Itt a halál vagy a fogság vár reánk. Eddigelé a fogság még csak eszünkbe sem jutott. De itt más kivezető út nem látszott. A mi zászlóaljunk egy lövést sem adhat le, mert annál biztosabban eláruljuk a helyünket. Tehetetlenségre vagyunk kárhóztatva. Szomorú vég!

Mégis . . . nagy halált megvető bátorsággal sikerül a telefon összeköttetést felvenni a zászlóalj törzsnek a dandárparancsnoksággal. Az előbb említett őrnagy parancsot kap támadásra és előnyomulásra, ő tovább adja a parancsot az egyik századosnak, aki kétszer is megkísérli az előtörést,

de abban a pillanatban az ellenség olyan pokoli ösztüzet ad le, hogy a támadásra indult emberek egy része holtan bukik le, míg a többi ijedten visszariad. Az őrnagy úr mindezt biztos fedezékből jól látja s ráripakodik a századosra, hogy miért nem teljesíti a parancsot. A százados jelenti, hogy kétszer megkísérelte az előretörést, de az lehetetlenség.

Erre megszólal az őrnagy rikácsoló hangja, amely élénk ellentétben áll az előbbi meghunyászkodó őrnaggal:

— Mit kiméli az embert százados úr? ! Van ember elég!

A humanus érzésű százados halk utasításokat ad s aztán az emberek egyik a másik után óvatosan, hason csúszva vonulnak fel egy vonalba egy más irányba s mikor egy erőteljes tüzelésre elegendően voltak, oldalba támadják az ellenséges rajvonalat, miáltal a fűzesről elterelték az oroszok figyelmét. Negyedórai puskatűz után egyre gyérebb lesz s majd megszűnik a lövöldözés. Egyszerre hallatszik a parancs: »Sorakozni, győztünk!«

Alig teszünk egy rövid útat, néhány száz orosz hadifoglyot pillantunk meg már a mi katonáink őrzése alatt. Az orosz utóvéd teljesen meletadta magát. Az egész dolog oly hihetetlennek tetszett, ha az ember át nem élte volna, másnak el sem hinné, hogy a legszorongatottabb helyzetből, amikor az ember már leszámolt mindennel, hirtelen, váratlanul ily győzelmesen kerüljön ki. Ha az oroszok csak egy órát kitartanak, nekünk kellett volna megadni magunkat.

Még pár napig követjük így a visszavonuló oroszokat s naponta történnek kisebb jelentőségű összecsapások az orosz utóvédekkel, de amint azok beszüntetik a tüzelést s visszavonulnak, győzelmesen megyünk előre. De minden összecsapás vérveszteséggel járt, néhányan megsebesültek s mindenkor néhány sírdombot hagytunk magunk mögött. Igen veszélyes volt különösen a telefonszolgálat, amelyet bizonyít az a körülmény, hogy a zászlóalj 17 telefonistája közül néhány nap alatt kilencet lőttek el. Többnyire halálos fejlődést kaptak.

Hadifogságbaesés.

Egy hajnali ütközet után bevonultunk Bukacsovceba. A városkát északkeletről és keletről elég magas emelkedésű dombok vették körül. Ha a visszavonuló oroszok még ezt a dombot megszállva tartották, egyenkint megoldvashattak bennünket, hogy hányan megyünk be a városkába és jól kivehették, hogy ki hova megy és mit csinál

Parancsnokságunk a városon kívül felállított egy vékony rajvonalat. A piactéren a zászlóaljok leszerelve pihentek, a konyhák hozzáfogtak a főzéshez. A kiadott parancs szerint, készenlétben kellett lenni mindenkinek, mert délután 4 órára volt kitűzve az új támadás.

Az oroszok gondoskodtak róla, hogy pihenésünk ne legyen teljesen háborítlan s közben leadtak egy-egy ágyulövést. Be voltak lőve. Minden lövés után egy-egy ház gyúladt lángra. Bár már több ház lángolva égett, az oltás eszeágá-

ban sem volt senkinek sem. A zászlóalj-törzs, a melyhez én is tartoztam, már a harmadik lakóházba költözött, mert a becsapott lövegek a házakat felgyújtották.

Pusztá, kihalt volt a falu. Őresek a házak. Itt-ott akadt csak elbujva egy-egy ember. Sehhol semmiféle állat.

Az oroszok, akik megerősítést is kaphattak, megszállva tartották, amint az előre sejthető volt, a már említett s a várost keletről körülvevő dombokat, magaslatokat. Tökéletesen láthattak minden mozdulatot, s az utcákon az étel után járkáló katonákat jól kivehették s egyenkint megkülönböztethették s ezekre a mozgó alakokra kezdtek lövöldözni. Ha valaki átment az utca egyik oldaláról a másikra, ágyuval és ösztűzzel lőttek rá. Igen, az oroszok azt a luxust is megengedték maguknak, hogy egyes emberre ágyuval lövöldözzenek. Ez az egyes lövöldözés egyre szaporább lett, később olyan pergő tűzbe fogták a városkát, hogy a deszkakerítések csak úgy kopogtak, mintha jégeső esett volna.

Ezután a kellemetlen bevezetés után a mi négy órára tervezett támadásunkat $1/2$ órával megelőzve, váratlanul ellentámadásba mentek át az oroszok s amint később egy továbbszolgáló őrmester, aki a rajvonalba volt, beszélte, csak azt vette észre, hogy egy orosz katona megfogta a gépfegyver csövét s hirtelen, váratlanul bekerítették az egész rajvonalat. A piacon az ebédre várakozó zászlóaljoknak hirtelen riadót fújtak de fel sem fejlődhetek már, pár lépésre jött velük szembe szuronyt szegezve az orosz rajvonal. Egy rövid

kézitusa után, mely csak arra volt jó, hogy az ezredes néhány aranygalléros tiszt társaságában lóháton elmenekülhetett, ezek leszámításával s az esetleg hátul lógók kivételével elfogták az egész dandárt.

Már hajtottak bennünket előre az oroszok, mikor dolgozni kezdett a mi tüzérségünk, de a lövedékek természetesen csak a mi embereinkben tettek már kárt.

Kritikus a fogságbaesés pillanata. Az ember teljesen ki van szolgáltatva az elfogó katona hangulatának, aki még nem biztos abban, hogy vajjon ő maga veszélyen kívül van-e és félelmében is öl, vagy esetleg csak az imént lőtték le mellette a legkedvesebb bajtársát vagy valamelyik feljebbvalójának brutalizálásától van fölbőszítve, s ég a bosszúállás és megtorlás vágyától s kielégtül, ha valakin kitöltheti bosszúját.

Mikor lőtávolságon kívül voltunk, megvallom, bizonyos megnyugtató érzés vett erőt a lelkemen; ilyesmit érezhet az üldözött vad, mikor sikerül kivágnia magát a vadászok köréből s ugyanezt olvastam le minden elfogott arcáról, túl lévén az életveszedelmen.

De alig negyedórai út után néhány ezer más, csak valamivel előbb elfogott katonánkat látva, az emberben feljajdult a lélek.

Álltak egykedvűen, fejüket búnak eresztve, mint agyonfáradt állatok, piszkosan, porosan, lerongyolódva, tetvekkel megrakva, emberi formájukból kivetkőzve, félig elállatiasodva. Ezek már régen kerültek a frontra. Halovány, sovány arcuk, beesett, behullott szemük mintha a tüdővést kiabálná róluk.

Mások kihívóan viselkedtek, a szemükbe kiülő durva lelkük mintha még mindig gyilkolásra volna készen.

Az emberben felkeltett bestia soká fogja ismét a munkában találni gyönyörét, megnyugvását.

Ezek a súlyos idők annyi erőszakot, bűnt, gazságot műveltek, mint amennyit még eddig nem látott a világ. És még nagyobb pusztítást okozott a lelkekben, mint az anyagiakban.

Később hallottuk, hogy azért történt a baj, mert a mi hadosztályunk az állandóan visszavonulásban levő orosz hadsereg üldözésében jobbb ment előre, mint kellett volna, az oldalunkon levő ezredeket, amelyekkel itt most találkoztunk, észrevétlenül elfogták s mi erről az oldalról fedezetlenek maradtunk s így történt a bekerítés. De, bár egyáltalában nem vagyok katonai szakértő, meggyőződésem, hogy ez némi óvatossággal elkerülhető lehetett volna.

*

Dandárunk mellett működött állandóan egy birodalmi német zászlóalj. Ezzel a zászlóaljjal még elfogatásunk előtt való napon egy erdőben együtt tartottunk egy kis pihenőt, amikor is egyik birodalmi német egy jó szivarral kínált meg, ami tekintettel arra, hogy előtte való nap összes szivarkészletemet elvesztettem, lehet ellopták, igen jól esett. Míg a mi dandárunkat elfogták mindentől, addig a birodalmi német zászlóajból egy ember sem került fogságba. Természetesen a német zászlóalj nem jött be a városba . . .

Ebből az egy jellemző esetből is különbséget

lehet tenni a német és a volt monarchia hadvezetése közt.

Különben a két hadseregben uralkodó szellem nagyban különbözött egymástól.

A monarchia hadseregében a katonákkal való bánásmód dúrva volt. Áthidalhatatlan űr tátongott a tiszt és a közkatona közt. Nem fejlődhetett ki a közös bajtársi érzés, amely a nagy cél elérésében egyesíthette volna őket. Voltak olyan századparancsnokok, akiknek egyetlen ambíciójuk az volt, hogy a legénység rettegjen tőlük.

A német hadsereg egészen más alapokon nyugodott. A német katonát a beléje nevelt az uralkodó és a haza iránti szeretet s az önfegyelem tette erőssé és hajlíthatatlanná. De a német katonából nem ölték ki az önérzetet s nem sértegették állandóan emberi méltóságában.

A német katona őszinte tisztelettel viseltetett a tisztje iránt, mert az méltányosan bánt vele, mint bajtársával. A német tiszt ugyanazt ette, amit a legénység. Persze ez nem azt jelentette, hogy a német tisztikar étkezése volt rossz, hanem a német katonáé is jó volt.

Azután mennyivel intelligensebbek voltak a birodalmi-német továbbszolgáló altisztek a monarchia őrmestereinél, egy napon nem is lehet őket említeni.

Szemtanúk beszéltek, hogy mikor egy a monarchia hadseregéhez tartozó őrmester a harctéren, bizonyosan parancsra, ki akart köttetni egy katonát, egy birodalmi altiszt felragadta fegyverét s lelövélssel fenyegette meg az őrmestert, ha a katonát rögtön el nem engedi és önmagából

kikelve háborodott fel ilyen embertelenség láttára.

A monarchia hadserege a továbbszolgáló örmesterek vállain nyugodott s ezek önkényének volt a legénység kiszolgáltatva. Nem mondom, voltak ezek között is kötelességtudó jó katonák, de a nagytöbbség kéjelgett a legénységgel való komisz bánásmódban.

A két hadseregnél uralkodó s egymástól nagyban különböző szellemnek tulajdonítható, hogy a monarchia hadserege messze mögötte maradt a német hadsereg teljesítő képességének.

Az a hadsereg, ahol a legénységgel nem bánnak emberségesen s ahol a fegyelem a durvaságra s a megfélemlítésre van felépitve s nem a hazafias érzésre: az a hadsereg döntőpillanatban nem állhatja meg a helyét.

A magyar a világ legelső katonája lett volna, ha meg tudták volna közelíteni, ha hozzá akartak volna férkőzni a lelkéhez, de az osztrák katonai nevelés rendszere egy hazafiatlan, önérzetlen durva lelkű gépet gyártott belőle.

Ha már a nemzetek védelmében a hadseregekre szükség van és sajnos erre még nagyon sokáig lesz szükség, hiszen Darwin szerint is a fajok harca örök, akkor is más alapokra kell azt fektetni.

Legyen az tovább nevelő iskolája a felnőtt ifjúságnak. Ne öljenek ki a katonából minden idealizmust, ne durvítsák el a lelkét, neveljék az ellenség iránt nagylelkűségre, óvván a felesleges gyilkolástól, így nem semmisítik meg azt a kultur munkát, amelyet az iskola hosszú éveken át keserves fáradsággal elért.

AZ ÁTMENETI FOGOLYTÁBORBAN.

A rabló oroszkatonák. — Kiew. — A tetvek. — Az oroszfürdő. — A poloska. — A vándor cigánylányok. — A láger macskája megfradzik. — Munkáramenés. — A magyar munkaerő felismerése. — A lager munka. — Az orosz társi. — A két szöke orosz leány. —

A rabló oroszkatonák.

Az elfogatás délutánján nagyon meghajtottak bennünket az oroszok, félve attól, hogy esetleg az egész társaságot visszafogják. Éjjelig körülbelől 30 kilométert tehattünk meg. Végre egy nagyobb helységbe értünk s lefeküdtünk a szabad ég alatt megmutatott puszta területre. Udvar vagy kert lehetett. A gyorsan megtett úttól halálra fáradtan, elcsigázva egyik-másik már el is szundított, amikor nesztelenül néhány orosz katona sompolygott oda s a fekvő hadifoglyok zsebeiben kutatni kezdtek. Elszedtek zsebkést, órát, pénztárcát, kitől mit lehetett. Mire felocsudtak s rájöttek arra, hogy közönséges rablókkal van dolguk s némelyik bátrabb lármázni kezdett, már hírtelen el is kullogtak.

Néhány napi gyaloglás után Tarnopolba értünk, ahol enni adtak; káposzta levest, húst s az obligát kását. Innen hat napi gyaloglás után, mely alatt az idősebb tiszteket és betegeket néhány szekeren vitték a menet után, elértük a határközséget, Bodborovicskát.

Itt még erősen érezhető volt a harctér közelsége. Hallatlan árákért lehetett egy bulkihoz (vegni alaku, a zsemlét helyettesítő hófehér, jóízű orosz péksütemény) kenyér vagy cigarettához jutni. A pénzátváltásnál is becsaptak bennünket.

Kiew.

Bordcsiszkán vonatra ültünk s Kiewben szálltunk ki.

Szép nagy város. Gyönyörű templomai és emeletes házai vannak, amelyeknek erkélyein s ablakaiban szép orosz nők könyökölnek világos, lenge pongyolákban a juniusi napfényben. Érdeklődéssel, kíváncsian tekintettek le reánk s némelyik az iránt érdeklődtek: vagyunk-e még sokan. Megnyugtattuk őket, hogy vagyunk még elegenden.

Egy földalatti várban töltöttük a napot. A falak tele voltak írva a már itt megfordult hadifoglyok neveivel, amelyek közt ismerősök is akadtak. Itt hivatalosan kiraboltak bennünket. Elszedtek mindent, amire csak ráfoghatták, hogy kincstári: bornyút, alumínium kulacsot, szíjakat stb. mert az a szerencsétől függött, hogy ki és mit tudott a harcterről magával hozni, némelyik a fegyverén kívül megmentett mindent, más oly szerencsétlen volt, hogy még a köpenyegét sem tudta magával hozni. De a panama már itt megkezdődött, mert amit az egyik szobában elszedtek (pl. kulacsot) azt a másik szobában néhány kopek ellenében vissza lehetett szerezni.

Az állomásnál már pénzért mindent lehetett kapni. Az állomás vendéglőjén kívül hosszú asztal-sor. Az asztalok tiszta fehér abrosszal lebo-

rítva, rajtuk: péksütemény, hófehérkenyér, hentesáru, felvágott, sonka, kolbász, olajban sült csirkék, amelyek igen finomak voltak, alig lehetett megkülönböztetni a zsirban sült csirkétől. Ez így volt minden állomásnál s amint beljebb mentünk, annál olcsóbb volt minden.

A volt monarchiában ekkor már a tengeri liszttel kevert katona-kenyér járta s ez volt a legjobb, Oroszországban pedig hófehér kenyeret lehetett kapni minden fele.

Általában bőségben volt az egész ország s a jólét benyomását tette ránk, mintha észre sem vette volna a háborút. Oroszország a legszebb fejlődés útján volt, de a háboru következtében visszaesett legalább 50 évre.

Később, a szibériai állomásokon pedig elképzelhetetlen olcsó árak voltak. Néhány kopekért egy orosz font húst lehetett kapni.

Sajnos a hadifoglyok legtöbbjének akkor már, ha csak nem kapott gyorsan posta összeköttetést, annyi pénze sem volt, amennyin hozzátartozóinak egy sürgönyt küldhetett volna. A sürgönyre egy-két hónap alatt, levélre három-négy hónap alatt jött válasz. Akkor pedig már a jó ég tudja, hol járt a szegény hadifogoly.

A tetvek.

Vagy már Kiew földalatti várában, vagy a vasúti kocsikban szedtük fel, de jelentkezni kezdtek a tetvek, amelyek az állandó zaklatás dacára nem fogytak, hanem szaporodtak és nőttek.

Elképzelhető, hogy az az eddig jobb viszonyok közt élő ember, kinek testét féreg még nem

érintette, mit szenvedett, midőn egyszerre tömegével lepték meg ezek az undorító állatkák.

A gyötrelmet fokozta, hogy az ember tehetetlen és védtelen volt itt a vonaton, utazás közben velük szemben, mert nemcsak a fehéreneműben volt, hanem a felsőruhában is és hiába szedték ki a fehéreneműből, a felsőruhából, tele volt a kocsi deszkázata is. Az utazás alatt a felső ruhát nem lehetett levetni, sem megfürdeni. Fehéreneműt nem volt mivel váltani. Csupán a sorsnak egy-egy kiváltságos kegyeltje volt abban a helyzetben, hogy két pár fehéreneművel rendelkezett.

A tetvek által felmart test, mintha kanyarószerű kiütéssel lett volna beszórva, állandóan viszketett. Az emberek nagyrésze nem tudott ellenállni s megvakarta. Vakarás után a test még jobban kívánja a vakarást. Vakarták tehát tovább s akkor undortkeltően kisebesedett. Az emberi méltóságnak milyen lealázása, hogy ártatlan emberek százezreit juttatták ilyen helyzetbe. A nem sokára óriási arányokban fellépő kiütéses tifusz ágya meg volt vetve, amelyben később százezrek pusztultak el.

Szomorú állapotunkban az a remény éltetett, hogy vége lesz ennek a szenvedésnek, mihelyt valahol állandó tanyát kapunk.

Hat napi út után Ekaterinoslawskára érkezünk egy átmeneti fogolytáborba. A város szénbányaművek, Alcseszko környékén hatalmas gyárvidék főhelye.

Az átszenvedett rettenetes napok után, eltekintve a gyenge élelmezéstől, itt tűrhetőbb hely-

zetbe jutottunk. A napi ellátás állott reggel csája, délben káposzta leves, 3—4 deka súlyu hús s hajdinka kása, este megnevezhetetlen kinézésű leves. Mikor Varsó elesett heti három hústalan napot állítottak be.

A fogoly tábor parancsnokságához beosztott hadnagy (proporcsik) egy kedves, szőke orosz fiatalember, polgári foglalkozása mérnök, naponta meglátogatott bennünket. Varsó elesése után a hadifoglyok közül többen azon véleményüknek adtak kifejezést, hogy most már rövid idő alatt vége lesz a háborúnak, mire ő kijelentette, hogy a háború most kezdődik s legalább 2 évig fog még tartani. Ez volt az első hozzáértő szakvélemény, melyet a háború időtartamáról hallottam. Sajnos, igaza lett.

Ekkor sikerült hosszú hónapok múlva a posta összeköttetést felvenni. Érkeztek levelek, pénzek postán és bank útján. Akinek pénze volt, az segített magán, de sajnos, pénzzel a hadifoglyok csekély száma bírt.

Az orosz fürdő.

A városba és fürdőbe felügyelet mellett szabad volt járni. Egy cukrászdára akadtunk, amelynek tulajdonosa egy bolgár volt, akinek felesége egy délmagyarországi nő, bár régen elkerült hazájából, valamit még értett és beszélt magyarul. Természetesen, amikor csak szerét tehattük, bementünk egy kis cukrászsüteményre s néhány magyar szóra. De a cukrászdába való járást a parancsnok megtiltotta azzal, hogy a hadifoglyoknak szenvedniök kell De a jóindulatu ember-

séges orosz öröknek néhány kopekkel meg lehetett nyugtatni a lelkiismeretét s ha a városba bementünk, oda vittük őket, ahova akartuk.

Így néhányan már a parancsnokság megkezdésével részesültünk a fürdés üdvözítő jótéteményében, amikor hivatalos intézkedés folytán a megtartott orvosi vizsgálat után végre fürdőbe indították az egész társaságot, ahol csoportonként egy nap alatt mindenki megfürödhetett s ott-hon pedig a fehéreneműjét kimoshatta. Mindez megnyugtatólag hatott a lelkekre és üdítőleg a megkínzott testre.

Az oroszoknak más fürdőrendszerük van mint nekünk. Az orosz népfürdőkben (bánya) vannak ugyan kádfürdők is, de a mi tükörfürdőink ismeretlenek. A fürdőteremben nincs víz. A falakra helyezett hideg és meleg vizet szállító csöveken számtalan csap van. Mindenik fürdőző kap egy mosdó tálat vagy egy kis dézsát s a csapból abba ereszti a vizet, amelyben megmosakodhatik, s leöntheti magát ahányszor csak neki tetszik. Szóval tökéletesen megtisztálkodhatik, de nem ülnek közös vízben, ami higienia szempontjából talán helyesebb is. Az elhasznált s a terem cementezett talajára hullott viznek van lefolyása.

Némelyik fürdőben van tus, száraz és nedves gőz. Van ruhafertőtlenítő: magas fokú száraz gőz. Sokszor el is égett a ruha, de a felső ruhák fertőtlenítésére nagy szükség volt, mert a tetvek befészkeltek magukat azokba is és így a fehéreneműt hiába takarították ki.

A tetvek még a fehérenemű harmadszori forró vízben való mosása után is jelentkeztek, a peté-

ket a forró víz sem ölte meg. A fehérenemű egy-szeri forrázása után sikerült a tetveket gyéríteni s ezután már csak a petékből kibuvó új eresztést kellett figyelemmel tartani s kerülni a tetves, tisztátalan embert, mert sajnos, elég lusta akadt.

A poloska.

Most azonban újabb ellenség támadt ránk. A tábor a foglyok létszámához szűk magánházban volt elhelyezve. A tapétával burkolt szobák s a fekvésre szolgáló priccsek elképzeltetlen mennyiségű poloskával voltak tele. A fáradt, kimerült, elcsigázott szervezet az első két nap még elpihent valahogy, bár nagyon sokan voltak, akik egyáltalában az első perctől kezdve nem tudtak aludni. Hozzá kellett tehát fogni új erővel az új ellenség megsemmisítéséhez.

A szétszedett pricc darabjairól marok számra lehetett az udvaron seperni a poloskát. A pricc minden darabját, ugyancsak a falakat a tapéták eltávolítása után szódás forró vízzel lemostuk. Felsuroltuk a padlót. A priccsek visszaállításával el is telt a nap. Dolgozott is az egész szoba.

Az orosz katonák szájtátva bámulták, mit csinál a »plenni« Így nevezték a hadifoglyot.

Az első éjszaka mintha nem lett volna, de a másik éjszaka már ismét jelentkezett a poloska. Harmadnap megismételtük az egész műveletet és végre elértük, hogy az éjszakai nyugalunk biztosítva volt.

Mindjárt a fogságba jutás után az emberek szeparálták magukat. Külön-külön szobákban helyezkedtek el a magyarok, az osztrákok, a szlávok s külön a galíciai zsidóság. Minden elfoglultság

nélkül állapítom meg, hogy a tetvektől és a poloskától legelőször a magyar csoportok szabadultak meg.

Az osztrákok s a galíciaiak eleinte csak pipázva nézték, mit csinálnak a magyarok s csak napok múlva követték példájukat sok-sok tanácskozás után előbb az osztrákok s mire a galíciaiak is rászánták magukat a munkára, a magyarok már nyugodtan kezdték a fogolyélet lehetőségeit tanulmányozni.

A vándor cigányleányok.

A legelső igaz részvétet három vándorcigányleány részéről tapasztaltuk. Egy kis poezist, egy kis színt varázsoltak a foglyok sívár életébe. Majd egy hétig minden nap megjelentek alkonyatkor az épület előtt. Mind a három fiatal és szép volt. Népviseletükbe öltözve tarkán, csinosan, tisztán. Fajuknak válogatott példányai. Egyik igen kellemes, behizelgő mezosopránján orosz népdalokat énekelt a másik művészi hárfakiséréte mellett, míg a harmadik fajának ékes gyönyörűsége, fekete, karcsú, nyulánk festői cigányos viseletben, mélyen tüzelő szemekkel, mozdulataiban a gazella könnyedségével s a kígyó hajlékonyságával plasztikus táncot lejtett s bájos karmozdulataival zörgő dobocskáját verdeste, amelybe az ablakokból az előadás végén néhány kopek is hullott.

Ha ez a három cigányleány egy élelmes impresszárióval világkörútra indult volna, ma alighanem palotában lakhatnának.

Különben ezek az uccai éneklő-táncoló cigánylányok ezen a vidéken nem ritkák. Ők a különlegességei ennek a vidéknek.

Egy nap azután elmaradtak a cigányleányok. Tovább vándoroltak. Sok fiatal hadifogoly még sokáig epekedve gondolt rájuk.

A láger macskája megfiadzik.

Meleg hangulatot hozott a tábor életébe az az esemény, hogy a tábor macskája egy reggelre négy kis tarka macskának adott életet. Nem tudni a macska-mama honnan került oda. Egyszer oda-jött, jól bántak vele, enni adtak neki és ott maradt. A finom bánásmódot meghálálendő, kicsi tarka kölykeivel ajándékozta meg a társaságot.

Az összegyűlt gyöngédség felesleget mind a néhány száz hadifogoly a négy kis macskakölyökre fordította. Az egész tábor gyöngéd ápolásával és gondozásában nevelődött és fejlődött napról-napra a négy tarka cica.

Csodálkoztam, mennyi meleg szív lakott még ezekben a meggyötört emberekben!

A szemecske.

Hétköznapi is, de különösen vasárnap délután a sétálóknak, a ház előtt a padon ülők mindannyian, de a jobban öltözött nők is valamit rá-gicskáltak. Olyan, a napraforgó maghoz hasonló szemecskét a szájuk egyik oldalán beveszik, s a másik oldalán a héját művészileg összegyűjtve kiköpdösik: szemicskélnek, ez a vasárnap délutáni szórakozásuk.

Ez a szemecske, mely kedvenc eledele az oroszoknak, nem más, mint a cirbolya fenyő magja. Leginkább a tobolszki kormányzóságban szedik július s augusztus hónapokban.

Egy «mászó» és segítőtársa jó évben 100 pudot (16 q.) tud összegyűjteni. A szemecske aratása egy erdőben csak két évenként egyszer történik.

Azután helyzetünkön próbáltunk javítani ott, ahol tudtunk. Az oroszok nem sajnálták a kenyeret, adtak bőven, de ehetetlen volt: szalma és zabszálak lógtak ki belőle.

Kérésünkre a parancsnok átadta a lisztet s azután a saját embereink készítették s attól kezdve kifogástalan jó barna kenyeret ettünk. Majd a konyhát is átvettük s a mi embereink által készített étel már jobban ízlett, bár ugyanazon anyagból készült.

A magyar munkaerő felismerése.

Táborunk átmeneti tábor lévén, innen munkára adták és vitték a hadifoglyokat. Aratási munka ideje volt s többnyire földműveseket kerestek. Legelőször a ruthéneket, cseheket, szerbeket, tótokat vitték ki, mert ezekkel az oroszok tudtak egy kissé érintkezni, hiszen valamennyi szláv, valahogy megértették egymást. A magyar nem kellett a kutyának sem. A vengerszkinék, a a vörös ördögöknek rossz hírük volt az oroszok előtt. Történt azonban, hogy a szlávok elfogytak s egy megszorult orosz gazda kénytelen volt próbából néhány magyar embert kivinni.

Micsoda! Néhány nap múlva visszajött a gazda többed magával s egész csomó magyar embert kértek és vittek ki. Mikor megismerték és híre ment a magyar munkaerőnek, lassankint visszahozták a szlávokat s magyarokkal cserélték ki.

A mezei munkára kiment hadifoglyok nem panaszkodtak a bánásmód ellen, bár nagyon megdolgoztatták őket s alvásra alig hagytak nekik pár órai időt. Az ellátással sem igen voltak elégedve embereink. Az oroszok inkább tejtermékekkel táplálkoztak s ez nem konveniált a szállónához szokott magyar gyomornak.

Ezek a munkáról visszajött emberek aztán sok érdekes dolgot beszéltek az orosz népről és szokásokról. Többek közt azt, hogy minden vallásosságuk dacára igen szemérmetlenek és igen erkölcstelen életet élnek.

A magyar földműveseknek nem tetszett az a mód, ahogyan az oroszok lovaikat befogták s megmutatták nekik az orosz- és a magyar lóbefogásmód közötti különbséget s az oroszok elismerték a magyar szokás-mód előnyét s az elterjedt az egész vidéken.

Így újításokat vittek be a magyar hadifogoly hentesek a hentesárú- s a cukrászok a cukrász készítmények terén, ami csakhamar széles körben elterjedt.

A lager munka s az orosz társi.

A hadifoglyok konyhája körüli teendők végzését természetesen maguk a foglyok látták el egy orosz altiszt (társi) felügyelete alatt. Így pl. mindennap másik hat ember volt kijelölve, hogy egy kis szekeren levő hordóban a nem messze levő ártézi kútról vizet hozzanak. Egy-kétszeri vízhozás után természetesen a kijelölt emberek eloldalogtak s mikor ismét vízért kellett volna menni, egy sem volt a láthatáron, valamennyi kámforrá vált.

Az orosz társi (másképp stári, öreg) megvakarta a füle tövét s panasszal fordult a hadifoglyok fogoly parancsnokához, aki ujjabb hat embert jelölt ki, de figyelmeztette az öreget, hogy vigyázzon rájuk s ne engedje megszökni őket. A társi erre fogott egy krétát s mind a hatnak keresztel rajzolt a hátára s boldogan kacagott, hogy a nagyszerű ötlettel túljárt a plenni eszén, s nagy diadallal vitte a maga hat emberét.

Mikor azután visszajöttek a hat vízfordónak volt rá gondja, hogy az udvaron sétáló, lézengő hadifoglyokat hátukon keresztel megjelöljék. Mikor az öreg ismét vizért akart menni s kereste az előbb kiutalt hat embert, kétségbeesetten, szájtátva, rémulten bámult szét, mert valamennyi hadifogolynak kereszt volt a hátán. Most már mind a két kezével kezdte a fejét vakarni s elképedve mondta:

— Ti ausztrickik, mind ördögök vagytok!

Igy szórakoztak, humorizáltak a hadifoglyok.

Az sem volt utolsó dolog, mikor a munkára kiadott hadifoglyok számot kaptak és a számot tentacerezával mindenkinek a tenyerébe írták.

Nagyszerű alak volt az egyik muszka őr. Egy nagy fekete tatáróriás. Bajusza s szakálla helyén ritkás szörzettel. Teljesen állat benyomását keltette. Kinálták almával, nem kellett neki, hagymát kért, s a nagy veres hagymába úgy harapott bele, mint más az almába s kenyér, só nélkül megette.

A két szőke orosz leány.

Közvetlen a lager mellett egy orosz gazdálkodó lakott, kinek két szép fiatal leánya volt. Két szőke szépség. Ragyogó egészség, színes fiatalság, báj kacagott le róluk. Természetesen a hosszú hónapok óta passzivitásra kárhoztatott hadifoglyok fiatalabbjai jól eső érzéssel vették tudomásul a bájos szomszédságot.

A két telket egy rendes deszkakerítés választotta el. A nap által összeszáritott deszkák résein a forróvérü ifjúság állandóan szemmel tartotta a szomszédságot.

A leányok látszólag teljesen közönbösen, de tisztán, csinosan felöltözve a nap folyamán többször megjelentek udvarukon. Néha kézimunkával kezükben ki is ültek.

Különösen egy fiatal önkéntes, egy jó képű barna fiú lett dühösen szerelmes. Arról talán önmagának sem tudott volna számot adni, hogy melyikbe, hiszen a két leány a megszólalásig egyforma volt, az is lehet, hogy éppen ikrek voltak s beszélni még egyikkel sem beszélt, hiszen nem is tudott volna. De úgy látszik a szerelemnek van valami nemzetközi közvetítő eszköze, mert, hogy történt, mint történt, de kiderült tény, hogy az ifjúnak sikerült hozzájuk levelet juttatni, sőt választ is kapott. De az is tény, hogy az atyjuk megsejthetett valamit, mert egy reggel a két lánynak hűlt helye lett s a kerítés résein hiába leskelődtek ezután az ifjak. Az apa a fogoly szíveket felkavaró szőke testvérpárt elszállíttatta vagy rokonsághoz, vagy valamilyen intézetbe.

A mi ifjunk oda volt a bánattól. Napokig nem evett, nem ivott. Mint a ketrecbe zárt vad, mint az eszt vesztett járt-kelt a szűk börtön udvarán. De erős a valószínűség, hogy azóta kiveverte ezt a csapást.

A két szőke leány lekerült a napirendről. Ujabb események vették igénybe s izgatták a fogoly kedélyeket. Híre érkezett a Szibériába való elszállításnak

HARMINCHÁROM NÁPIG VONATON.

*Kurzk. — Tambov. — A Transbajkál vaspályán. — Orosz viszonyok.
— A menekülők vonatai. — Egy pofon. — A Bajkál-tó.*

Az átmeneti fogolytáborok orosz parancsnokai rendeletet kaptak, hogy a munkára menni nem akaró és arra nem is alkalmas intelligens hadifoglyokat Szibériába kell szállítani. Ez az intézkedés történt egyrésztől azért, mert Szibériában az élelmezés sokkal olcsóbb volt, de megremélték, hogy a népes táborok Dél-Szibéria egészségesebb éghajlatán nem lesznek úgy kitéve a különböző járványoknak. Sajnos, nem így volt.

A parancs beérkezése után két nap múlva mindenki kis batyujával útrakészen sorakozott.

A parancsnokság kiadta a hazulról bank útján érkezett pénzeket, melyeket eddig visszatartott s havonta csupán 2 rubelt adott ki, amennyi egy orosz katonának járt. Így akarták a foglyokat kényszeríteni, hogy munkára menjenek. De aki nem akart menni, az csak nem ment, hiába erőszakoskodtak.

Egy pillantást vetettünk a szomorú helyre, amely néhány hónapig hajlékunk volt s minden meghatottság nélkül indultunk az állomásra, inkább a jövőt kutatva, vajjon mi vár még reánk?

Sokan optimisztikusan fogták fel a dolgot s nevetve mondták:

— Nem baj! Csinálunk egy kis kényszer tanulmányutat, mire oda érünk már hozhatnak is bennünket vissza, mert akkorra vége lesz a háborúnak.

Az állomáson már vártak bennünket a teher szállító kocsik, oroszul «tyepluskák», amelyekben elhelyezkedtünk s a vonat nemsokára elindult.

A természet őszi színeibe öltözött szeptember utolsó napjai teltek. Napfényes, de hűvös napok. Őszi verőfény ragyogott a tájakon. Mérföldeken át kövér búzavetések közt haladt vonatunk. A mezőn a betakarítást végző leányok dolgoztak. Férfi alig volt látható. Közben szép állomásokat hagyunk el. Az állomásokon hemzsegnek a harc térre szállítandó katonák és a sorozásra induló fiatal oroszok. A háború gyors befejezésével szemben kezdtek némi aggályaink támadni.

Több helyen kiszálltunk s végig mentünk a városon. A szállítmány vezetője itt, mindenütt sürgönyileg élelmet rendelt. Étkezés után visszamentünk az állomásra s folytattuk az utat.

Egyik állomáson vesztegeltünk. A csoportokban álló s beszélgető hadifoglyokhoz oda jön ostorral kezében egy korosabb orosz paraszt. Őszes szakállal s hosszú haja a nyakába lóg. Szekerét nem messze hagyta s csak a kíváncsiság hozta ide. Egy germánt akart látni, s kérdezte, van-e köztünk. Volt egy néhány, hát kerítették neki hirtelen egyet. Kidüllesztett szemmel meredt rá s hosszas ijedt vizsgálódás után megkérdezte, hogy hol van a szarva, hát nincs szarva?

Milyen alakban élhetett az orosz paraszt képzetében a germán nép s a germán katona?!

Oroszország déli részén a vasútvonal gyöngyözü sík vidéken halad. A vonal azután észak-keletnek, majd északnak fordul. Közben meseszerű főúri kastélyok tűnnek fel eszményi szép parkjaikkal, hogy képük néhány perc múlva ismét a végtelen hosszú mezőségbe mosódják el.

A látott európai orosz városok közül említésre érdemes Kurzk, hova 3 napi út után érkeztünk meg. Érdekes, jellegzetes orosz város. Bejáratánál jóni-dóri oszlopokon nyugvó kő diadalkapu. Különben a díszes tetszetős faragásos kapubejáratok, nyitott folyosók általánosak és kedveltek Oroszországban. Itt igen praktikus dolgot láttam. Minden ház kapubejárata az utcáról egy üveggkockában levő villanykörtevel van megvilágítva s a kocka üvegtábláiról messziről olvashatóan ragyognak a feltűnő pirosra festett házszámok.

De viszont a legnagyobb orosz városokban is fertelmes rossz a kövezet, aszfaltnak híre sincs a kocsi úton.

Kurzkból egy napi tartózkodás és tisztességes étellemmel való ellátás után, — ami különben mindig a helyőrség parancsnokának egyéni tisztességétől függött, — sok-sok búzavetésen át *Tambovba* érkeztünk.

Az állomáson vonatra várakozó nőkből és férfiakból álló művész-társaság könnyen, finoman több fülbemászó s a tiroli dalokra emlékeztető orosz dalokat énekelt több szólamra. Utoljára, a férfiak kalap levéve, az orosz nemzeti dalt énekelték. Általában az orosz intelligencia minden alkalmat megragadott, hogy hazafias érzését kifejezésre juttassa.

Az orosz énekek tetszetős, szép dalmammal bírnak, valamennyin bizonyos fájdalmas motívum uralkodik, ez még az orosz valzereken is érezhető. Az orosz nép általában muzikális. Az énektanításra igen nagy súlyt helyeztek, s ami legfeltűnőbb: a templomban, a katonák menetközben, vagy akár egy összeverődő szórakozó társaság azonnal 2—3 szólamban énekel. A temetési gyászénekeik valósággal szívbe markolóak. Olyan gyászos bánatos accordokat hoznak ki, hogy, mint egy muzikus hadifogolytársunk megjegyezte, szinte hullaszaga van.

Tambov.

Több hadifogoly táborban fordultam meg, de a legrémesebb a tambovi volt. Egy négy-ötezer embert befogadó képességű theatrumban, mely már annak idején a japán hadifoglyoknak is lakhelyül szolgált, voltak a hadifoglyok elhelyezve.

Galambok fészkeltek benne. Száz számra repkedtek a hadifoglyok fejeik felett. Teljesen szelidek voltak. A hadifoglyokat annyira megszokták, hogy semmi félelmet sem mutattak. Ők voltak a korábbi lakók. Egész éjjel ég a villany. Ezerféle zaj, lárma kalapálás, muzikaszó. Itt is, ott is szól egy-egy hegedű. Az élelem romlott, büdös hal. A szemét a sarokban összegyűjtve. Emeletes priccs. A szűk udvar ganéval, trágyával telve. A félreeső hely környéke leírhatatlanul borzalmas.

Itt ugyan hetekig, hónapokig el lehetett volna tölteni az időt anélkül, hogy valaki csak érdeklődött volna is szándékaink iránt. De csak egy vágy élt mindenkiben: innen menekülni. Egy jár-

vány esetén itt légy módra hullottak volna az emberek. Önmagunk jelentkeztünk tehát felvételre a legelső Szibériába induló szállítmányba. Felélegzettünk, mikor ezt a fertelmes helyet elhagytuk.

Vonatra kerültünk újra. Egyre hidegebb lett. Éjjelenként sokat szenvedtünk a hidegtől. A kocsiban nem volt kályha. Az emberek a kocsi közepén téglából szabad tűzhelyet készítettek. Az államásokon szedtek fát, gallyat s tüzelni kezdtek. A tűz jól esett azoknak, akik alul voltak, de akik a felső priccsen feküdtek, azokat majd megölte a füst. Rettenetes helyzet volt.

A középén szabadon hagyott teherkocsi két oldalán kettős priccsek voltak készítve. Negyven embert zsufoltak be egy kocsiba. Hét ember szorongott egymás mellett a kocsi szélességében. A szó teljes értelmében megmoccanni sem voltak képesek. Úgy segítettek a dolgon, hogy négy-öt ember felváltva ült egész éjjel, hogy a többi nyugodni tudjon.

A Transbajkál vaspályán.

A Volga melletti Szamarában leszálltunk ebédelni. Itt ágazik el a vasút Szibériába és Turkesztánba. Ó-orosz stilben épült faházás orosz város. Az ablakokon és kapuk fölött fából faragott díszítmények vannak. Az ablakokban virágok.

További útunkon távolabb bíborszínű kopár halmok emelkednek. Október közepe. Tél. Az állomásoknál elegáns boás, muffos nők várakoznak, mintha csak egy párisi divatlap címkéjéről szálltak volna le.

Lassan havazik. Fehér lesz a boa, a muff. Egészséges, a hidegtől megszínesedett női arcok

közönyösen tekintenek el felettünk. Úgy látszik, sok fogoly-szállítmány haladt már erre el. Megszokták. Mindenesetre a keleti nő nyugalma élénk ellentétben van a nyugati nők kapkodó, ideges hisztériájával.

Amint kitekintünk a kocsi szélesre nyitott ajtaján, tevék által húzott szekereket látunk. Ezen a vidéken alig látni lovat. A szántást is tevékkel végzik. Később módunkban volt a teve húst is megkóstolni. Majd olyan, mint a disznóhús, csak parászbabb, kb. olyan mint az angol sertés húsa.

Egyik reggel arra ébredtünk, hogy a szomszéd kocsiban meghalt egy ember. Nyolc gyermekes család apa. Betegen indult el! Érség, gyengeség volt a halál oka. A hullát a legközelebbi állomáson letették. A vonat ellenben haladt tovább Szibéria felé. Hiszen nem történt semmi: csupán egy nyomorult hadifogollyal van kevesebb, mindössze a nyolc gyermek várja az apját.

Mindenfelé, amerre megálltunk az egyes államásokon, az oroszok által kiűritett s a németektől megszállott lengyel területekről menekült, illetve az erőszakkal elhurcolt nép vonatjai vesztegeltek. Ezek éppen úgy szenvedtek, mint mi. Ott történt a kocsiban születés, halálozás. Ők is heteket, hónapokat töltöttek vagonokban. Nagy részének a rajta levő ruháján kívül nem volt egyebe. Ezek sem részesültek semmivel sem jobb bánásmódban, mint a hadifoglyok s csak akkor telepítették le őket Szibéria egyes városaiban, mikor az orosz hivatalos körök arra a tudatra ébredtek, hogy a háborúnak nem lehet egy-kettőre végét vetni.

Soha életemben gáztett nem háborított még úgy fel, mint ami itt történt. Vonatunk mellett a szomszéd vágányon vesztegelt egy ilyen menekülők vonata.

Az egyik kocsiban halálozás történt s mivel a vonat itt hosszabb ideig állt, a halott hozzátartozói néhány deszkát kerítettek s egy koporsót eskábáltak össze. A koporsó kívülről a kocsijuk oldalához volt támasztva s ezt a koporsót a szállítmányunkhoz tartozó egyik hadifogoly ellopta. feldarabolta és elfűtötték. Ezt a lelkielurvulást már a háború okozta.

A tettet súlyosbitja az a körülmény, hogy tüzelő anyagot minden állomáson könnyen lehetett szerezni. De hát ehhez könnyeben jutott, mert kéznél volt. Érdeklődtem az illető után, de csak annyit tudtam meg, hogy a polgári életben — finác volt.

Éjjel haladtunk át a Volgán. Impozáns hatalmas folyam, amelyen messziről ragyogó gőzhajók közlekednek. Hullámozása tengerszerű. A híd, melyen percekig mentünk keresztül, a technika egyik remeke.

Orosz viszonyok.

Az első ázsiai állomás Szirosztán. Az első nagyobb ázsiai város, ahol kiszállhattunk Cseljabinzk. Itt fűthető kályhával ellátott kocsikat kapunk, mely a hosszú szenvedés után megváltásként hatott.

Bementünk a városba. Éppen hetivásár volt. Élelmicikkben meglepő olcsóság. Akinek volt pénze, beszerezhetett egyet-mást: zománcos tá-

nyért, evőeszközöket, fehér kenyeret, szalonnát. A vásár, nyüzsgő tömegével, egy kiragadott, részlet az orosz életből.

Körülnéztünk a városban. Villaszerű faépületek magas lépcsőházakkal, esztergályozott oszlopokkal, faragványokkal a kapu és az ablakok körül.

A könyvkereskedésben egy orosz nyelvtant akartunk venni: 5 rubel volt az ára. Hallatlan ár. Az akkori érték szerint 15 kor. békebeli ár. Elképedtünk. Hiszen ezek elzárják a tudást. Az írástudatlan orosz rengeteg. Valószínű az analfabéták száma itt rekordot ér. A nőnevelésre ellenben nagy súlyt helyeznek. A kisebb városokban is van leány-gimnázium. A nők előtt meg volt nyitva az egyetem. Sok a nő orvos. Úgy látszik az volt az orosz felfogás, hogy mivel a gyermeknevelés az anyák kezében van, a nőknek nagyobb intelligenciát adtak. Későbbi megfigyeléseim ezt a feltevést megerősítették, mert igen alacsony műveltségű orosz férfiaknak, meglepően intelligens feleségeik voltak.

Általában az orosz férfi durva, a legközbösebb dologról úgy beszél, hogy aki a nyelvet nem érti, azt hiszi, haragszik, veszekedik, folyton kiabál. A nők ajkáról ellenben az orosznyelv úgy hangzik, mint a madáracsicsérgés. Az orosz nő egész lényében sokkal finomabb az orosz férfinél. Szokásaik, erkölcsi felfogásuk azonban más, mint a nyugati nőké. A szabad folyókban minden ruha nélkül fürdenek, a lovat férfimódra ülük meg. Erősebbek, magasabbak, edzettebbek a nyugati országok nőinél, ami a klimabeli különbségre vezethető vissza.

Megmagyarázhatatlan azonban, hogy a gyermekek nagyon nehezen fejlődnek. 4—5 éves korukban alig nagyobbak a mi 3 évet betöltött gyermekeinknél. Hanem, később 8—10 éves korukban rohamosan behozzák a mulasztást, amikor egyszerre hirtelen kifejlődnek. Különben a gyermekszaporulat óriási, ott nem ismerik az egykét. Bár emberanyagban a háborúban legnagyobb veszteség Oroszországot érte, de véleményem szerint ezt a veszteséget az oroszok fogják legelőször kiheverni.

A gyermekvédelemre nem nagy súlyt helyeznek. Kettő-négy éves gyermekek felügyelet nélkül fetrengenek az utcán, a porban s a kapuban. Az Isten őrzi őket.

Tanúja voltam egy jelenetnek. Egy kicsi 2—3 éves gyermek a nyitott kapuban ült maszatos ingecskéjében. Nyári alkonyat volt s éppen haza felé tartott a csorda, amelyből kivált egy svajcer tehén s oly vigyázva, majdnem gyöngédséggel ment keresztül a gyermekén még csak meg sem érintette.

Viszont láttam egyszer séta közben egy másikat, de már rettenetes jelenetet. A szibériai parasztok tehene csak valamivel nagyobb az erre ismeretes riskánál. Villaalaku szarva azonban hegyes s nemcsak igen vadtekintetű, de valóban vad is. Egy ilyen legelésző vad tehén egy pillanat alatt minden előzmény nélkül szarvával a levegőbe kapta őrzőjét egy 9—10 év körüli fiúcskát, azután ledobta s ismét szarvaira kapta. Szaladtunk, rohantunk botokkal, — ki, mit tudott előkapni — a gyermek segítségére s alig tudtuk kiszabadítani a mindenfelől vérző, elalélt gyermeket.

Egy pofon.

További útunkban egyik állomásnál vesztegeltünk. Valami sütemény-árús asszony közeledett. A hadifoglyok megrohanták s vásárlási szándékkal körülvették. Az asszony megijedt, nyilván mert azt hitte, kiakarják rabolni és síkoltozni kezdett. Egy üres vizes vederral közeledő vonat kíséző orosz katona, látva a csoportosulást, rendet akart csinálni s a hozzá legközelebb álló plennit a vederral úgy vágta a gerincén hátba, hogy az levegő után kapkodva, menten összeesett.

Egyik hadifogoly a történeteket látva felháborodott s az eset hatása alatt magáról megfélelkezve, meggondolatlanul hátulról egy hatalmas pofont adott a muszkának. Megtermett ember lévén, a lekent pofon is, mint olyan igen tiszteltetreméltó volt.

A muszka megtántorodott bár, de visszafordult s csupán annyit látott, hogy egy magas fekete szakállas hadifogoly hirtelen felszökött az egyik kocsiba, amely kocsinak a másik oldalán levő ajtaját az esetet szemlélők egyike, hirtelen ki- és berántotta. Mire a muszka bejött, hogy megkeresse a pofon kiinduló forrását, annyit tudott meg, hogy a kocsiban lakók előtt egy ismeretlen hadifogoly, amint a kocsiba felszökött, a következő pillanatban a másik ajtón leugrott. Pedig a tettes ott ült köztük s a legközbösebb arccal bámult a muszkára, aki csak azt emlegette, hogy egy fekete szakállas ember ütötte meg. De a kocsiban levők felének fekete szakállá volt. Ter-

mészetenesen a fogoly összetartás, nem engedhette meg, hogy kiadják, annál inkább nem, mert általános volt a meggyőződés, hogy a pofont kiérdemelte.

A dolog nem maradt annyiban. Az orosz katona jelentésére orosz tisztek jöttek fel az eset bevizsgálására s megkísérelték a tettes kinyomozását, de minden ez irányban való törekvésük hiába való volt. A kocsit lelakatolták, s az eset miatt vesztegeltünk egy egész napot. Közben számos jegyzőkönyvet vettek fel. Néhány következő állomáson ismételten kísérleteztek a nyomozással, de semmire sem mentek s látszott, hogy a vizsgálatot vezető tisztek is titokban mulatnak az eseten.

Az olcsóbbodás a következő állomásokon fokozódott. Ez érezhető volt az egyes helyeken kiszolgáltatott menázsikon is. Kurganban pl. a hadifogoly körülményekhez viszonyítva kitűnő és bő élelmezésben volt részünk.

Lehet az is, hogy itt egy lelkiismeretesebb parancsnokra akadtunk, aki nem vámolta meg a foglyok élelmezésére felvett pénzt.

Omszkon, amely Szibériának egyik jellegzetes nagy városa, éjjel mentünk keresztül. Utána napokig kietlen, kopár, pusztá, lakatlan vidéken haladt vonatunk.

Egyik nagyobb állomáson vonatunk mellett sétálgattunk. Az állomás épület előtt térdeplő, magukra keresztelhányó béna, vak koldusok könyörögtek alamizsnáért. Egy vak koldus hangos könyörgésével ugyancsak magára vonta a figyelmet. Néhány szóból álló s az emberek könyörületés szí-

véhez folyamodó mondókáját állandóan hangosan szavalva ismételte egészen üzletszerűen. Azt a benyomást tette rám, hogy ez a szerencsétlen nincs tudatában az ő nagy emberi nyomoruságának. Egy rossz komédiásként hatott. Bár dob-
tam neki pár kopeket, de részvétet nem tudtam érezni iránta: ellenszenves volt.

További útunkban fehérbe borult minden. Havas a tájék. A vonal mellett mindkét oldalon veres fenyő erdők húzódnak beláthatatlan távolságban.

A hepe-hupás homokos talajban sok a kiszáradt fa. Tisztások, szakadékok váltják egymást. Mindenütt gyökerestől kidőlt fenyők hevernek a földön. A fa kivágására itt alig van szükség. A fenyő gyenge gyökérzete a laza talajban nem képes kapaszkodni. magától dől ki. Itt hiányosak, hézagosak az erdők.

Megérkeztünk Krasznojarszkba. Úgy hírlett, ide vagyunk irányítva. Csalódás. Még néhány napi út áll előttünk. Abban a reményben ringattuk magunkat, hogy a majd egy havi utazás után végre hajlékhoz jutunk, mert eddigi utazásunk alatt még nem válhattunk fehérneműt. A tetvek ismét nagyon elszaporodtak. A hideg is fokozódott. Az állapot már rettenetes volt.

Ezen a tájon vonatunkból kőerődítményeket láttunk beépített lőrésekkel, melyek a vasútvonal s az állomások védelmére szolgáltak.

A Bajkál-tó.

Irkutzkon túl több hosszú alagúton átmenve egyszerre feltűnik a hatalmas Bajkál-tó, mely-

nek meredek partján a tótól alig pár méterre vezet a sínpár.

A nagy, tisztavízű tó tenger benyomását kelti. A tulsó partja nem látszik. Számtalan vontató hajó működik rajta. A tó az év felében be van fagyva. Megkisérelték két jégtörőnek a »Bajkál« és az »Anfarának« a tóra bocsátását. A két hajó annak idején 6 1/2 millió rubelbe került, de a tó jegét nem volt képes áttörni.

A Bajkál-tó érdekessége a fonóhal, egy igen különös halfajta. Feje testének 1/3 része. Óriási szemei vannak. A felszínre soha nem jön és 650 méteren alúl tartózkodik. Nem tudják, hol rakja ikráit, melyek nagy tömegekben vannak kivette a Bajkál partján. Hímeiket, fiatalokat még nem láttak. A levegőn széjjel pukkan és a napon széjjel olvad a hihetetlen kövér hal.

A Bajkál-tó a föld legnagyobb tengerszeme, néhol pár ezer méter mély. A Bajkál az egyetlen tó, amelyben fókát találni, ez is arra mutat, hogy a tó tenger maradványa.

Nyiznohovinszk állomásán keresztül futva váratlanul megálltunk Berezovkán s majd öt hétig tartó utazás után végre kiszálltunk.

BEREZOVKA.

A tábor. — A szobatársak. — A szibériai tél. — Erdei fák, erdők. — Az első szeretet-adományok. — Séták. — A hadifogoly állapotok. — A hadifoglyok élete és foglalkozása. — Vereskeresztes hölgyek látogatása. — Az amerikai Keresztény Ifjak Egyesülete. — A művészbarakk létesítése. — Színházak. — Fogoly újságok. — Tanfolyamok. — A Bureau. — A lager réme.

A tábor.

Az állomástól egy kedves, fenyőfákkal beültetett park vezet a táborba. Egy nyaraló hely látképe áll előttünk. Az első benyomás föltétlenül jó. A táborban csinos, részben az orosz tiszték, részben a fogoly tiszték lakásául szolgáló földszintes is emeletes téglaeépületek emelkednek. Vannak faépületek is izléses faragott, nyitott folyósókkal és verendákkal.

A táborban, mely egyúttal katonai-telep is, mintegy 40 ezer hadifogoly és ugyanannyi orosz katona volt elhelyezve. A zsufolt táborban csak nehezen tudtak az egyre érkező szállítmányoknak helyet adni, pedig több száz kő- és fabarakk volt a táborban.

Egy nagy konyhába kerültem, ahol már harmincan lehettek. A régi lakók igen előzékenyen viselkedtek a most érkezettekkel szemben s meghosszabbították a felső priccset. Miután két éjszaka a földre terített köpenyegen háltam, egy méter széles és két méter hosszú helyhez jutottam. Valósággal birtokosnak éreztem magam. A

boldogságom nem ismert határt, mikor egy jól kitömött szalmazsák jótéteményében részesültem. Három hónapi gyötrelem után végre kinyújtzkodhattam, s elcsigázott tagjaimat átadhattam a pihenés élvezetének, mert eddig a priccs kemény deszkái ellen csak a katona köpenyegem nyújtott némi enyhülést. De sokan voltak, akiknek köpenyegük sem volt, sokan ott hagyták a harctéren, mások eladták, mert éhesek voltak.

Még megérkezésünk napján a nagyszerű, nem rég épült helyőrségi fürdőben felfrissültünk. Fehérneműt váltva a férgektől megszabadultunk s teljesen újjá születtev kezdtük magunkat végre ismét embereknek érezni.

Az élelmezés tűrhető volt. Itt már nem szerepelt a hajdinka kása, helyét a kölesnek engedte át. Ezt láttuk aztán mindennap hosszú éveken keresztül. A hagymával pirított faggyúzsirral leöntött kása, melyre, ha a szakácsoknak nem volt jó étvágyuk, még faggyútepertő is került, nem is volt megvetendő eledel. A napi húsadag azonban mennyiségileg fokozatosan csökkent. A saját embereink által sült kenyér azonban úgy mennyiségileg, mint minőségileg megfelelő volt.

Ezt a még tűrhető állapotot alaposan megváltoztatta az oroszok hosszú nagybőjtje. Megszűnt teljesen a hús s helyette romlott halat adtak, melyet belefőztek a levesbe s így az is élvezhetetlen lett. A kására faggyú helyett avas olajat adtak, az is ehetetlen volt. Ebben az időben a pénzzel nem bíró hadifoglyok csupán a kenyérré voltak utalva s a szó teljes értelmében éheztek. Mindennap újra megkísérelték az evést s körül

állták a kását, de megint csak letették a kanalat, ilyenkor hallatszottak is a kifakadások:

— Vilmos császárt kellene ide hozni, meg az orosz cárt, meg az összes külügyminisztereket. Csak két napig ennék ezt a kását, biztosan véget vetnének a háborúnak.

De a nevezetteknek nem volt alkalmuk a kását megkóstolni s így folyt tovább a háború.

A szobatársak.

Az utazás fáradalmait kipihelve néhány nap múlva érdeklődéssel kezdtem a lagert tanulmányozni.

Mindenekelőtt szobatársaim közt néztem szét. Volt köztük pesti jasz-gyerek s egy temetkezési intézet halottöltőtető embere. Ez különösen simulékony volt s előzékenyen viselkedett. Egyszer fürdőzés alkalmával felajánlotta masszírozó tehetségét, de tekintettel nem éppen szimpatikus foglalkozására elhárítottuk az ajánlatot.

Voltak a szobatársak közt iparosok, földművesek. Feltűnt egy rendkívül érdekes alak, egy tipikus alföldi juhász-gazda. Harmincon túl lehetett. Ezen nem látszott a fogság: ő látta el az egyik szakács teendőit, csak este volt hozzá szerencsénk. Kissé elhízott férfi szépség. Jellegzetes szép arc, orr, amelyről egy kis önteltség, egy kis paraszt-gőg kiáltott le. Szakácsi minőségében bizonyos fölényrel és méltósággal kezelte a cimboráit, akik érezték is ezt a fölényt s majdnem alattvalói módon viselkedtek vele szemben.

Gyönyörű nagy fekete szemét hosszú sötét szempilla és szemöldök övezte. Gyöngysor foga

messziről ragyogott. Szobrász vésőjére méltó az egész ember. Csupa öntudat.

Este lefekvéskor elővette juhász mivoltának szimbolumát, a magával hozott csengőt, melyet a kis fekete juhász kutyák nyakában láthatunk és csengetett. Aztán magához ragadta a szót s beszélt jóízű paraszt humorral. Figyelemmel hallgatta az egész szoba. Rendesen a hódításait beszélte. Két szeretője volt, de egy harmadikat vett el feleségül. A fiatal menyecske mindjárt eleinte szomszédolni járt, pletykázni. Egyik este hazaérkezvén, nem találta otthon az asszonyt. Ostorral ment érte s hazáig csapkodta. A fiatal asszony kötényét arca elé tartva futott haza. S többé nem ment szomszédolni — jelentette ki diadalmasan.

Máskor az urasági udvarba akart menni, de az ajtó zárva volt, odakialt hát az udvaron foglalatostkodó szobalánynak, aki városi és szemrevaló, csinos nőszemély volt.

A szobaleány az ajtóhoz fut s kikandikál a rácson s megpillantja a deli juhász legényt s annak szép szemétől megbabonázva, meglepetten felkiált:

— Jaj, eszem a szemét!

— Hát visszahátráltam — mondja a juhász.
— Kiakarja ez venni a szememet, gondoltam — mondja tovább tettetett negédes rémülettel.

Pedig tulajdonképen hiú volt s csak azt akarta leadni, mennyire megtetszett ő a városi szobalánynak.

Erősen a tudatában volt férfiú szépségének ez a magyar alföldi juhászok tipikus példánya

A szoba másik fontos személyiségül tekintett egy vasgyuró, de egyáltalában nem szép, sőt vadkinézésű kovácslegény.

Ez volt a szoba komoly humoristája. Egy különös tehetség. A legkomolyabban adott elő mindent, mégis derüs hatással.

Természete nyers, erőszakos, erős.

A nyers erő imponál a falusi embereknek s tisztelettel vették körül, mert félték tőle.

Volt egy zacskó kocka cukra, mely a szegény hadifoglyok előtt egy vagyont képviselt. Valahányszor naponta rendes csájáját itta, a zacskót maga elé tette, ki is bontotta, de cukrot nem vett ki belőle s a csáját megitta cukor nélkül. Csájázás után ismét bekötötte a zacskót, visszatette a ládikájába. Így persze nem fogyott a zahar! (A cukor orosz neve.)

Vasárnap aztán a szájába vett egy kockát s azon keresztül szürcsölte le a theát.

Mikor ez kezdett beszélni, még csak a juhász is hallgatott.

Egy este elbeszélte, hogy van neki egy süketnéma sógora, akivel elmentek a vásárra, hogy a süketnémának vegyenek egy pár csizmát. Bár sok csizma volt a vásáron, a süketnéma még sem talált kedvére valót: hát nem vettek csizmát. Ellenben bementek egy korcsmába és megitták a csizma árát. Estefeled aztán megindultak hazafelé csizma nélkül, de berugva.

Útközben a süketnémának jó kedve kerekedett és elkezdett dalolni, már t. i. úgy, ahogyan egy süketnéma képes, s intett neki, hogy ő is daloljon. Hát dalolt ő is. De belefáradt a dalolásba,

azután meg is unta, így szünetet tartott az éneklésben. A süketnéma azonban észrevette, hogy nem dalol, ráripakodott, hogy danoljon. Mit volt mit tenni, tátogni kezdett anélkül, hogy hang jött volna ki a száján. Egy ideig ment a dolog, De a süketnéma egyszer gyanút fogott, hogy nem igazán dalol, s kirántotta a bicskáját .

Mire haza értek a süketnéma is begyúladt az asszonyoktól való félelmében s mind a ketten befeküdtek a szalmába, csak másnap akadtak rájuk.

Mindezt oly jól ízűen, annyi humorral mondta el, hogy az egész szoba dőlt a kacagástól.

Ha még megemlékezem a szoba csalogányáról, — egy 18 éves szőke pesti fiúról, talán kereskedő volt, aki jó hallással és elég kellemes hanggal bírt s reggeltől-estig dalolta a fővárosi nótákat, — a szoba lakói közül a jellegzetesebb alakokat ismertettem.

A negyvenezer hadifogoly közt voltak a magyarokon kívül osztrákok, birodalmi németek, (képviseelve az összes dialektusok) és törökök.

Mindenféle natió megtanúlt már néhány (50—100) orosz szót s a különböző anyanyelvű hadifoglyok a hirtelen elsajátított néhány orosz szóval érintkeztek egymással.

Bejárt a barakba egy török, aki így lépett fel:
— Szervusztok magyarok! Testvéreim!

De be-bejárt körön forgó szerencsejátékával egy néger is, akit a törökökkel együtt fogtak el, aki magyarul kiáltotta: »Magyarok beszállni, ide gyertek, itt nyertek!«

A lager minden részében volt kantin, ahol

apró, a hosszú úton régen nélkülözött cikkeket, (tükör, hajkefe, fésű, fogkefe) szerezhettünk be. De hústól kezdve kapható volt minden élelmiszer. A tiszti kintin meg éppen festett, ki, mint egy világvárosi árúcsarnok, külön rövidárú, pipere, hentesárú s cukrász osztállyal. Sőt a helybeli patikus egy nihilista kinézésű úriember (száműzött) az egyik magyar orvos utasításai szerint még sóborszeszt is fabrikált, ami Oroszországban teljesen ismeretlen valami volt.

A szibériai tél.

Mikor november elsején Berezovkára érkezünk már tél volt. Vékony hóréteg fedte a földet. Az ilyenkor leesett hó tavaszig megmarad. Igen ritkán történik meg, hogy még essék hozzá. Nagy havazások itt egyáltalán nincsenek. Csak, amint megyünk be a télbe, fokozódik a hideg. Virradatkor az 50° hideg itt nem ritka. Télen át az őrt álló oroszatonák közül nem egy fagyott meg. Szívszélhűdésben összeestek. Pedig kettős csizmát s óriási prémes bundát viselnek.

Szibéria déli részében gyönyörű a tél. A leesett hó fehér, tiszta s keményre fagyva csodálatosan ragyog mint a kristály. Nincs szebb a szibériai decemberi napfénynél. Van olyan tél, a mikor heteken át nem látni tenyérszerű felhőt. A gyönyörű kék égboltozatról tüneményeszerűen ragyog le a nap és csodálatos, még sem olvad. Csak március vége felé a déli órákban kezd megcsordulni az eresz. Reggel 9 óráig senki sem mozdul ki. A korai órákban percek alatt megfagyhat az ember keze, orra, füle. Délelőtt tíz

órán túl már meg lehet kockáztatni egy sétát, persze jól felöltözve, füleket lekötve.

A mozgási szabadság a folyton változó parancsnokok szeszélyétől, sőt a váltakozó szerencsével folyó háboru esélyeitől üggött, sokszor pedig a politikai változással volt kapcsolatban. Volt időszak, mikor a lager területét kilométerekre el lehetett hagyni s volt idő, amikor magas deszkakerítéssel körülvett s a világtól elzárt helyen őriztek bennünket.

Csodálatos volt néha, amidőn például észak felé sétálva a feltörő nap oly erővel sütött, hogy az embernek egyik arca érezte a nap melegét, míg a másik oldalról majd megfagyott. Megtörténik, hogy egy-két heti erős hideg után elég kellemes napok következnek. Gyakori természeti tünemény, hogy a nap három helyen látszik.

Az oroszok a legnagyobb télen a lovakat szabadon tartják, néha betakarva, néha nem.

A tej jéggé fagy, zsákokban hozzák, kilóval mérik. A leghidegebb vidéken a higany megfagy és úgy lehet kovácsolni mint a vasat. Maga a vas az erős ütések következtében széttörik, mint az üveg. A nedves fa keményebb lesz mint a vas és csak a száraz fát lehet hasogatni. A hó ködszerűen porokban húll. A levegőben halotti csend uralkodik. A hold és a csillagok nagyon fényesen ragyognak. Egészen északon a nap csak igen rövid időre kel fel homályosan és vörösen. Néha feltűnik az északifény, ez a pompás tünemény, a mely minden élő lényben bizonyos nyugtalanságot kelt.

Érdekes a mezei nyúl, amely télen teljesen

fehér. A természet gondoskodik, hogy színe a majd hat hónapig tartó télen át a hóval borított föld színével hasonuljon s így mintegy védelmül szolgáljon neki a felismerés ellen. Nyáron visszanyeri színét s olyan mint a mi nyúlaink.

Erdei fák, erdők.

Itt a föld az év felében méternyi mélyen állandóan fagyott. Ezért s a rövid nyár miatt, továbbá az erős szelek következtében a növények fejlődése lassan halad. Berezovkától dél felé a homokos laza talajban a fák törékenyek, vékonyak, lombszegények s a legkisebb vihar tövestől borítja ki őket. Ilyen helyen az erdő szálamas képet nyújt, fáji csenevészek, elnyomordottak, vékonyak, árnyéket nem adnak. A fehér és vörös fenyőn kívül itt-ott előfordul az erdei és luc fenyő. Ahol a homokos talaj megszűnik, képviselve vannak a lombos fák, tölgy-, éger- és nyírfák. Ezek ott fordulnak elő, ahol a tajga égések a tűlevelű fákat megsemmisítették.

Mikor a gyors egymásutánban változó váratlan politikai események következtében a fegyelem meglazult, a rend felbomlott, a hadifoglyok magukra hagyva őrizetlenül maradtak, s a Beresovkát északnyugatról körülvevő magaslatokon több kilométerre elkalandoztak, jártak olyan vad sűrű, sőtét őserdőkben, amelyek talán még emberi nyomtól érintetlenek voltak.

Az első szeretet-adomány.

1915 karácsonyára érkezett az első szeretet-adomány, de egy-egy táborban 40—50 ezer hadi-

fogoly volt s bármily gazdag volt is a küldemény, mikor szétsztották, nem sok jutott. A küldeményből meleg alsó- és felső ruhákat, harisnyákat, cipőket, házi cipőket és szvettereket osztottak szét.

Egyik kabátba, a kabát küldője, egy fiatal magyar amerikai leány levelet tett azzal, hogy akinek a kabát jut, írja meg a címét, mert kíváncsi reá, hogy kinek jutott. Az illető megírta s kapott rá egy biztató, kitartásra buzdító választ.

Különben az ünnepek érkezésétől féltünk, mert csak fokozottabb mértékben éreztük helyzetünk nyomoruságát. Ellenállhatatlanabb erővel tört ki a vágy, az otthon, az otthonhagyottak iránt. Az ünnepek csak fokozták a fájdalmat, jobban éreztették az ember magára hagyatottságát s elkeseredést váltottak ki a lélekből.

Később, mikor már ki-ki átadta magát sorának s mindig attól a reménytől táplálva, hogy ez az »utolsó karácsony«, rendeztünk karácsonyfás karácsony estéket, beszédekkel, karénekkal s jobb vacsorával.

Séták. A hadifogoly állapotok.

Egy szerfelett érdekes találkozásom volt Szibériában. Háború előtt hosszú éveken át, úgy szólván naponta találkoztam lakóhelyemen, Nagyváradon a villamosban egy állandóan szomorú tekintetű úriemberrel. Könyvelőféle lehetett valamelyik gyárban. Látásból kölcsönösen jól ismertük egymást, de már addig nem jutottunk el, hogy szót is váltsunk egymással, szóval köszönési viszonyban sem voltunk.

Hadifogságom első hónapjaiban séta közben jön velem szemben egy jól ismert arc. Mindjárt felismertem, az én állandó villamos útitársam. A máskülönben is sovány arc, most még soványabb sápadtabb. Ő is megismert. Egyszerre közeledünk egymáshoz s mint régi ismerősök üdvözljük egymást s lekezelünk.

— Hát itt ?

— Igen. Ön is ?

— Na, a viszontlátásra.

Szibériába kellett mindkettőnknek kerülni, hogy megismerkedhessünk. De többet nem találkoztunk. A nagy tömegben elveszett előlem, vagy munkára ment valahová.

Egy másik sétám alkalmával hordágyon egy halott törököt vitt el mellettem négy honfitársa. A lepedővel letakart hulla megfeketedett kezei lecsüngtek.

Kíváncsiságból sétámat a tábor török negyedébe irányítottam. Rossz benyomást tettek reám, amint sunyi alattomossággal sompolyogtak el mellettem. A török osonva, sullogva jár, mintha mindég rosszban törné a fejét. Különben mindnyája űzérkedik. A nép alsó osztálya határozottan ellenszenves, de lehet, csak szokatlan. A tiszték már modern úri emberek. A török vallásának ritúsa szerint mindig mosakodik, mégis piszkos. Ez a generáció nem lehet már jó katona.

Más véleménnyel volt azonban róluk egy dunántúli magyar tanító, aki igen érdeklődött irántuk és sokat foglalkozott velük. Érdeklődése már korábbi keletű volt s épen ezért még háború előtt tanúlgatta a török nyelvet. Itt közéjük

költözött s megtanúlt törökül, török táncokat hegedült nekik, azok meg táncoltak hozzá. A törökök szerették, megbecsülték s effendinek szólították.

Napi sétám alkalmával rendszeren találkoztam a különleges orosz hármás fogattal. Naponta szállította ki a temetőbe a koporsókat: hármat, hatot, mikor mennyit. A koporsókat aztán visszahozták . . .

A mi embereink hullottak. A lagertől két kilométerre egy fenyesben volt a temető. Az orosz temető mellett fogtak fel néhány holdnyi új temetőt az elhalt hadifoglyok számára. Már tele volt. Voltak nagy közös sírok. Temérdek előre megásott sír tátongott. Előre kellett gondoskodni, mert télen a több méterre lefagyott földben sírt ásni lehetetlenség.

A petropavloski halál-lágerből megmenekültek beszéltek, hogy a borzasztó mértékben uralkodó kiütéses tifusz idején, amikor az orvosok és ápolók nagy része szintén áldozatául esett a járványnak, az előre megásott sírok megteltek. A kórházak annyira tömve voltak, hogy az újabban megbetegedettek, köztük a súlyos betegek is ápoló nélkül, a barakkokban voltak az egészséges emberek közt.

A barakkokban meghaltakat kitették az előszobába és a jéggé fagyott hullákon jártak keresztül.

Megtörtént, hogy a beteg rettenetes lázában éjjel kiszökött, elfutott. Sohse látta többé senki. Megfagyott valahol. Ettől kezdve a súlyos betegeket ágyhoz szíjazták.

A nagy méretben kitört tifusszal szemben a járványtól megkímélt néhány orvos tehetetlen

volt. Ezen járvány idején a lager jobbára osztrák-magyar hadifoglyainak mintegy 70%-a pusztult el.

Berezovkán ebben az időben nem a tifusz aratott, bár szórványosan az is mindig akadt. Itt a gyenge, beteg tüdők nem bírták a klimát. Ezek pusztultak százával. Bár volt rá eset, hogy aki az éghajlattal megbírkózott az a tüdőbajából teljesen kigyógyult. Pusztultak továbbá azok, akik húzamosabb ideig voltak a harctéren s leromolva kerültek fogságba, ezek jobb táplálkozással megmenthetőek lettek volna.

Pusztultak különösen a Przemysliben kiéhezett foglyok. Ezek elbeszélése szerint az erőd feladásakor annyira ki voltak éhezve, hogy, midőn a várból kikerülve lóhúshoz jutottak, amelyből kenyér nélkül jól laktak, nem egy evés közben összeesett, meghalt.

Jellemző az orosz észjárásra, hogy a przemysli-i hadifoglyokat nyárra az igen forró Taskend vidékére hurcolták. Természetesen a harctéren hónapokat, éveket átszenvedett s leromlott szervezetű embereket a szokatlan éghajlat és járványok megfélemték s ekkor télire költöztették ugyanezen meggyötört embereket egy merőben ellenkező éghajlatra — a szibériai lágerekbe.

Bár igaz, a Bajkál-tótól keletre fekvő berezovkai tábor egyike volt a legegészségesebbeknek. A tábor hegyektől övezett völgykatlanban feküdt. A már említett, méreteiben hatalmas fürdő állott az emberek rendelkezésére, amelyben a fürdő termen kívül, száraz gőz és mosóterem is volt, ahol az ember hetenkint kimoshatta fehérneműjét. Rendes, tisztaságszerető egyén itt egy-

kettőre megszabadulhatott a férgektől. A hadifoglyok itt hetenkint fürödtek és tisztálkodhattak s ez nagy áldás volt rájuk nézve. A barakkokban is az állandó zaklatásra eltűntek a poloskák.

Csak az volt a baj, hogy az oroszoknak mániájuk volt a foglyok költöztetése egyik barakkból a másikba minden terv és cél nélkül, miáltal sok keserű percet szereztek a hadifoglyoknak. El lehet képzelni, milyen fájó szívvel vált meg egy-egy társaság a sok munkával és fáradsággal férgtől megtisztított s másképpen is rendbehozott baraktól s cserélte fel rendesen egy piszkossal, amelyben elűről kezdődött a komédia.

Hírhedt volt a VIII. bataillon, amelynek parancsnoka, egy Nikiforov nevű rosszindulatú, kegyetlen orosz alezredes, akkor, amikor a többi hadifoglyok a telepen szabadon jártak-keltek, a rendelkezése alatt levő kerületet magas deszkakerítéssel vétette körül s az ajtóba fegyveres őröket állított. Ebben a zártkörzetben vagy tizenöt fa-barakk volt. A barakk lakóit folyton cserélgették s volt olyan szerencsés hadifogoly, akinek alkalom adatott, hogy lakhassék az összes barakkokban.

A tábor befogadó képessége igen nagy volt. A létszám állandóan változott, mert folyton érkeztek újabb szállítmányok s viszont munkára is mentek a hadifoglyok.

Állandóan vagonirozták be s szállították a harc-
térre a szibériai orosz ezredeket. A harctérre készülő századokat mindig külön barakkokban helyezték el. Közös esti ima volt náluk, amely után felhangzott minden este valami bánatos szomorú

ének, a harctérre induló katonák éneke. Ugy hangzott az ének, mintha valami siralomházból jönne.

A hadifoglyok élete és foglalkozása.

Mint már említettem, voltak külön birodalmi német-, külön osztrák-magyar- és török barakkok. A magyar barakkok környékét tisztaság, pedánság jellemezte.

Különben a magyarok ezer jelét adták élelmességüknek. A legtöbb kezdeményezés tőlük került ki. Az osztrákok elhagyták magukat. Végük volt, mert hiányzott az otthon megszokott délutáni feketekávé s barakkjuk tájéka is piszkos volt. A birodalmi németek fölényeskedő öntelt gögje nem ismert határt. Ha egy birodalmi német ment, dült-borúlt előtte minden, erőszakkal tört magának utat. Ha azonban valaki egy ajtó előtt udvariasan maga előtt akarta beengedni, udvariasságban nem hagyta magát lefőzni. Az osztrákok a birodalmiakkal való vitájukban előszeretettel hivatkoztak a magyar vitézségre. Mintha azt akarták volna mondani: nem csak ti, a magyarok is jó katonák!

A Tirol vidékéről való osztrákok kipusztítottak s megették a lagerből minden macskát. A Katzenfleisch-t elsőrangú «tadellos» csemegének tartották.

Az élelmes emberek csakhamar jövedelmező foglalkozás után néztek. Nyitották vendéglőt, ahol néhány kopekért a demokrata pörkölttől kezdve a bécsiszeletig mindent lehetett kapni. Nyíltak kávéházak, cukrászdák. Természetesen, ide csak

a pénzzel rendelkező emberek jártak. A szegényebb elemet a barakkokban keresték fel az árusok.

Így egy birodalmi német finom fasirozottat hurcolt, amelyet, dacára annak, hogy a hús végtelesen olcsó volt, még ehhez viszonyítva is, potomon áron vesztegetett.

Naponta kétszer-háromszor is bejárta a barakkokat a german a még párolgó, friss fasirtjával.

Egyszer egy orosz altiszt egy félre-eső helyen nagymennyiségű kutyabőröt talált felhalmozva. Érdeklődni kezdett a dolog iránt és a nyomok a germánok fasirt-gyárába vezettek.

Ilyen fasirt-gyártást és árusítást több helyen űztek. Ezek után aztán hiába próbált valaki fasirtot eladni. A barakkba jövő fasirt-árust mindenfele élénk ugatással fogadták. Ez az iparág egyszer és mindenkorra csődöt mondott.

A hadifoglyok első munkái közé tartozott a megmentett alumínium kulacsokból való gyűrűkészítés. Majd minden barakkban alakult egy konzorcium, amelynek egyik tagja járt barakkról-barakkra, felhajtani az eladó kulacsot, melynek az agiója napról-napra emelkedett. Idővel szép pénzt adtak már egy kulacsért. A másik otthon egész nap szabta és kalapálta a gyűrűket. A mely szobában véletlenül kettő is akadt ebből a művész-mesteremberből, ott azután nem hallották többé egymás szavát a kalapálástól az emberek.

A gyűrűgyártók közt akadtak igen ügyesek, akik még követ is illesztettek a gyűrűbe. A harmadik ismét a barakkokat járta s liferálta a kész

árút. De elfogytak a kulacsok s megszűnt ez az iparág is.

Nagyon sok ilyen aluminium gyűrű került haza emlékként a fogságból.

Sakk-figurákat is kezdtek készíteni. Eleinte primitív, de később már díszes és művészi kivitelű sakk-figurák kerültek ki a faragcsáló emberek kezéből.

Megindult a sakkozás. Igen sok jó játékos került elő. Megkezdődtek a versenyek, amelyek aztán osztályozták a játékosokat.

A játékosok élén két fiók-mester állt egy Bíró nevű kolozsvári joghallgató s egy budapesti postatiszt, Schneider József, kinek neve már háború előtt szerepelt a fővárosi lapok sakkrovatában s elsőrangú tornákon vett részt. Ezek rendeztek szimultán játékokat is.

A Körösnél nagyobb folyó, a Szelenga folyt a lageren túl s homokos partján fűzes volt. Élelmes emberek itt vesszőket szedtek, seprüket és kosarakat kötöttek, melyeket az oroszok szívesen megvettek. Szépen kerestek vele.

A tábortól egy kilométerre fekszik a pár házból álló falucska Berezovka névvel, s ettől kapta elnevezését a katonatelep, illetve a fogolytábor is.

A tábortól körülbelül két kilométerre terül el a vasútvonal mentén egy 10—15 ezer lakossal és fejlett kereskedelemmel bíró város Verchneudinsk. A város mellett is volt egy »Park«-nak nevezett helyen kisebb fogolytábor. Ez is igen szép befásított, egészséges helyen feküdt. Bár tilos volt a városba és a falúba menni, mégis

többen bemerészkedtek, dohányt, cigarettát vásároltak s nyereséggel eladták. A dohányból árusítás végett szivart gyártottak.

Az oroszok a pipát és a szivart nem ismerik. Szivart mégis lehetett kapni. Üvegdobozban lezárt francia szivarokat árúltak méreg drágán.

Ugyancsak mint különlegességet, lezárt bádóg dobozokban árúlták a porrá tört piros paprikát, melyet az orosz nép nem használ.

Egy gyógyszerárban purgóra akadtunk s a patikus nem akarta elhinni, hogy az magyar gyártmány, erővel azt állította, hogy berlini, csak mikor kibontotta, győződött meg róla, hogy budapester van ráírva. Valószínű Berlinből hozatta.

Az orosz csak cigarettázik. Az orosz cigarettadohányok közt volt elég jó minőségű is. A nép azonban csak a makorkát szívja. Ez a dohány kocsányából gyárilag apróra vágott s forgalomba hozott fűrészporszerű dohányzási cikk. A muzsik (oroszparaszt) selyem, vagy közönséges újságpapírból készített hosszúkás tölcser alakú zacskót tölt meg makorkával s azt szívja.

Ügyes emberek készítettek továbbá csontból csutorát s faragtak szárat hozzá. Sok embernek küldtek a csomagban hazúlról pipát, de szárat nem, így ezek egymásra találtak.

Gyártottak jóízű apró cukrokat és igen ügyesen színezett játékkártyát.

Az első munkák között szerepeltek az öt magyar cigány által összetákolt hegedűk, kisbőgő és cimbalom.

Barakkunktól egy kilométernél is messzebb esett az a barakk, ahol az öt cigány lakott, akik minden este muzsikáltak.

Este hét órán túl a barakkot elhagyni tilos volt, mert kozák járőrök cirkáltak s ha valakit megfogtak, volt dolga a kancsukának. Mégis mikor meghallottuk, hogy cigányzene van s mivel meghívást is kaptunk, nem volt maradásunk.

Egy este kiszöktünk s óvatosan barakkról-barakkra lopódzva, mikor járőr közeledését hallottuk a fal mellett meglapulva, lassan elvergődünk az említett barakkhoz.

Egy Farkas nevű marosvásárhelyi cigányzenekar másodprímása volt az öt tagu banda prímása.

Három hegedű, cselló s cimbalomból állt a zenekar. Mikor mi hallottuk őket játszani, előzőleg már hetekig gyakoroltak és nekünk akkor úgy tetszett, hogy a legszebb cigánymuzsikát halljuk életünkben. De különben is betanult darabokat összevágóan, jól játszottak.

Mikor a hadifogságban eltöltött hosszú hónapok mulva fülünkbe csendült az első édes, drága magyar nóta — kicsordult szemeinkből a könny.

Elszöktünk máskor is, amikor csak megkockáztathattuk, nem törődve a kozák kancsukával, de amelyet mégis elkerültünk.

Csak akkor tapasztaltam, milyen megnyugtatólag hat a lélekre a zene. Egy-egy este zenei élvezete napokra megnyugtatta az állandó zaklatottságban levő lelket.

A jobbára magyar, falusi emberekből álló barakk a cigányokat megkedvelte, becézte és felmentették őket a hadifoglyokat kötelező lagermunka alúl s ennek ellenében a banda minden este hangversenyezett.

Egy magyar parasztember hosszú hónapokig faricskált valamit. De fel sem tűnt, hiszen mindenki keresett magának valami foglalkozást. Egy szép tavaszi napon, mikor az olvadás következtében a lágeren keresztül folyó pár méter széles patakocska megáradt s medrében hömpölyögve futott le a dombokról a hólé, emberünk összerakosgatta a külön darabokból álló alkotását s a parthoz erősítve a vízre helyezte. Uramfia! Egy orosz kolostort faragott ki s amint a víz a kerekeket forgatta, kiinyílt a kolostor ajtaja s kijött belőle egy fából faragott barát s sietve ment be a másik ajtón, de abban a pillanatban mikor bement, az első ajtón kijött a másik barát. A két barát ugyanazon tengely két küllője végéhez volt erősítve, melyet a víz által hajtott kettős kerék mozgatott. Igen ügyes alkalmazhatóság volt. Valami motoszkált a bácsi fejében. Ha ez az ember mérnöknek tanult volna ki! Az egymást naphosszig kergető barátnak sokáig akadt bámulója, míg csak meg nem unták.

Egy német zenetanár pedig egy klaviaturát faragott tökéletes billentyűkkel s kalapácsokkal s mikor elkészítette, egész nap ujjgyakorlatokat végzett rajta.

Érdekes különlegesség volt egy 50 év körüli ügyvéd, aki hónapokon át naponta 4—5 órán keresztül meglepő hűséggel mesélte Jókai regényeit. Csak cigarettáról kellett a hallgatóknak gondoskodni. Mesélés közben fején állandóan vizes ruha volt. Nem nézett senkire s kezével eltakarta földre szegzett szemét. Ennek az ügyvéd úrnak a memoriaja csodával volt határos.

Az oroszok részére az egyik barakkot helyőrségi templommá alakították át.

Egy elhanyagolt külsejű, rossz kinézésű pópa végezte vasárnaponként az istenitiszteleteket. A teremben nem voltak padok. Istenisztelet alatt a cifrára faragott ajtóval elrekesztett oltárnál megjelenik s ismét eltűnik színes selyem ruhájában a pópa. A falakon keretbe foglalt bibliai tárgyú színes képek függnek. Az orosz egyházi ének szép, hasonlít a latin egyház gregoriánjához. Az orosz nép igen vallásos. Vékony gyertyácskákat gyűjtogatnak képek és szobrok előtt. Még egy orvosgenerális is gyűjtött s aztán beállt a kórusba és együtt énekelt velük. Visszatetszést kelt, hogy a gyertyákat bent árulják a templom elő részében s a pénzcsörgés állandóan hallatszik és zavarja az isteniszteletet.

Ez az egyszerű, fabarakkban elhelyezett templom nem volt szép. De bent az európai Oroszországban és Szibéria nagyobb városaiban gyönyörű freskókkal díszített aranyos ragyogásban tündöklő templomok vannak. A nehéz, színes selymekből készült egyházi ruhák vagyont képviselnek.

Schorr József linz-i osztrák katonapáter, került a berezovkai fogolytáborba, egy derék, szép száll ember, aki rendezte a katolikus isteniszteleteket, míg egy pár buzgó református tanító névszerint Kádár Lajos és Szabó Mózes a ref. isteniszteleteket látták el.

Schorr főtisztelendő megtanult magyarul és nagyobb ünnepeken két nyelven tartott szentbeszédet.

Az istenitiszteleteken szerepeltek a tanítók-ból alakult énekkarok. Volt német és magyar énekkar. Vasárnaponként felváltva sok-sok gyönyörűséget, lelkiélvezetet szereztek a hadifoglyoknak.

A magyar énekkar első karmestere Sebestyén Lajos polgári-iskolai énektanár volt, aki izzó ambícióval látta el feladatát s vezetése alatt sok szép dolgot produkált az énekkar.

A németek hazulról kaptak fölséges szép latin miséket a leghíresebb német egyházi zeneszerzőktől. De a szegény magyaroknak nem küldtek. A magyar énekkar egyik fiatal tagja, Ammer József egy majdnem gyermek-ember, valahol segédkantor volt az Alföldön, félrevonult s néhány nap múlva előállt azzal, hogy ő szerzett egy latinmisést, próbálják meg s egy olyan sikerült zeneművet alkotott, mely még a németek elismerését is kiérdemelte.

Vereskeresztes hölgyek látogatása.

1916. nyarán meglátogatta a tábort egy vereskeresztes hölgy, egy osztrák grófnő, aki sok szeretetreméltósággal tolmácsolta az uralkodó s a két kormány üdvözlését. Megnyugtatta a hadifoglyokat, hogy őket is hősöknek tekintik. Kilátásba helyezte, hogy ezentúl jobban fogják támogatni a hadifoglyokat. Némi pénzsegélyt osztott ki fejenként $\frac{1}{2}$ rubelt.

Itt említem meg, hogy 1917-ben pedig gróf Kinszkyné látogatta meg a tábort s kedvességével pillanatnyi derűt hozott a hadifoglyok szomorú életébe. A grófnőhöz számosan fordultak

személyes ügyükben s dícséretére legyen mondva, mindenki ügyét pontosan elintézte.

Ezután a látogatás után nemsokára egyik csupa ifju ember által lakott önkéntesi barakkban valakinek az az ötlete támadt, hogy egy leányos arcu fiút felöltöztessenek vereskeresztes-hölgynek s este felé barakkról-barakkra szállt a hír, hogy megérkezett egy másik vereskeresztes hölgy s minden barakkban sorakozót rendeltek.

Az ügyesen maszkirozott fiú be is jött kíséretével s végig ment a sorokon, s egyesekhez erősen lesütött szemekkel kérdést is intézett. Oly ügyesen viselkedtek, hogy csak távozásuk után vették észre a barakkokban a tréfát. De a viccnek majd nagyon rossz vége lett, mert kicsiben múlt, hogy a becsapott és felháborodott társaság az ál vereskeresztes hölgyet és a vicc értelmi szerzőit el nem páholta.

Az amerikai Keresztény Ifjak Egyesülete. A művész barakk megalapítása.

Valamivel előbb, 1916—17 telén jelentkeztek az amerikai baptista egyház kebelében működő »Keresztény Ifjak Egyesülete« néven szereplő egyesület amerikai megbizottai. Ezek sok mindent kivívtak a foglyok érdekében az orosz parancsnokságnál. A hadifoglyok lelki megnyugtatója érdekében megbecsülhetlen szolgálatot tettek az említett egyesület kiküldöttei, rendszeren baptista papok.

Meg kell jegyezni, hogy az amerikai baptista egyház sokkal fejlettebb s magasabb színvonalon áll az itt ismert baptista egyházaknál. Természetesen sokkal régiebb alakulatok. Képzett, intelligens papjaik vannak. Tekintéllyel és nagy vagyonnal rendelkeznek.

Ez a vallás Amerikában temérdek hívet tud felmutatni. Mint mondtam nagy tőkével rendelkeznek s a pénzt nem sajnálják sem a propaganda, sem emberbaráti célokra.

Mondhatom, a hadifoglyok senkinek sem köszönhetnek annyit és értük semmiféle intézmény együttvéve nem tett annyit, mint ez a vallásos egyesület. Hogy mi vezette őket, a saját egyházuknak propagandája, vagy pedig egyszerűen az emberszeretet, nem tudom, nem is kutattam, de tény, hogy sokat tettek. Tudtommal egyházuknak egyetlen hívet sem szereztek, de a hadifoglyokra súlyos összegeket fordítottak dollárokból.

A fent nevezett egyesület kiküldöttjei az orosz parancsnokság engedélyével összehívták a hadifoglyok közül az intelligens elemet s a múlt háborúiban tapasztaltak alapján előadták, hogy a hadifoglyok tétlensége károsan hat az egyén lelkére s ez kihatással lesz az egész társadalomra, amellyel a hadifogly majd érintkezésbe kerül. Ezért a hadifoglyok foglalkoztatását hangsúlyozva, indítványozták: osztályozni kell az embereket, külön választani a művészeket (festő, szobrász, színész, iparművész), a zenészeket, tanárokat, tanítókat. Azonnal alakuljanak meg a csoportok, válasszanak elnököt, tisztikart, alakuljanak meg a különböző tanfolyamok, templomi és világi énekkarok, zenekarok, sport egyesületek s mindezek valóban amerikai gyorsasággal megalakultak s működni kezdtek.

Ez a látogatás akkor történt, amikor a német békeajánlat eredményében bízva mindenki a háború közeli végét remélte, ezért aztán, mikor

az amerikai azt is indítványozta, hogy a barakkok elejét ássák fel, csináljanak virágágyakat... száz ajakról hangzott egyszerre a kérdés:

— Hát, mit gondol mister, meddig tart a háború?

A mister finoman mosolygott s azt felelte, hogy ez az, amit senki sem tud. Ezért a hadifoglyoknak úgy kell berendezkedni, mintha tovább tartana, de annál jobb, ha hamarabb vége lesz.

Szerveztek tehát egy művészbarakkot, ahol összeszedték a zenével, festéssel, szobrászattal foglalkozókat az egész táborból.

Negyvenezer hadifogoly zenéhez értő tagjai közül kiválasztották a legkiválóbbakat s szerveztek egy 40—50 tagu olyan orchestrert, amelynek a fővárosi s a katonai zenekaroktól eltekintve alig akadt párja. Ez a tökéletes zenekar pár heti összetanulás után nagyszabásu hangversenyeket rendezett a hadifoglyok szórakoztatására. A zenekart mindenféle fúvó- és vonós hangszerrel az amerikaiak látták el. Csak az volt a baj, hogy ehhez a nagyszerű zenekarhoz nem akadt megfelelő karmester. Pedig három is volt. Egy budapesti olyan másodosztályu zenetanár, egy bécsi brettli karmester s még a legkiválóbbnak bizonyult egy fiatal birodalmi német tanító. A fajsúllyal bíró klasszikus zenét ez dirigálta, a másik kettő pedig marsokat, valzereket. A bécsi karmester egyik valzert a másik után komponálta. Később, mikor a japánoknak szükségük lett erre a táborra s a hadifoglyok nagyrészt Berezovkáról tovább vitték Vladivostok felé, ő is Nikols-

Ussuriskban helyezkedett el, de itt alkoholhoz jutott s az idült alkoholista annyira lezüllött, hogy végre beállott a jobb sorsra érdemes, tehetséges osztrák zeneszerző a kórházhoz hullamosónak.

Meg kell még emlékeznünk arról, hogy az amerikai kezdeményezésre létesült művészbarrakban sikerült szervezni egy nagyszerű cigányzenekart. Három elsőrangú primás állt a zenekar élén. Naponta több órát kellett parancsra gyakorolniuk és pompásan összetanultak.

A cigányzenekaroknak általában az a bajuk, hogy a tagok egymás közt veszekednek és változnak. De itt kénytelenek voltak hosszú hónapokon át együtt működni. Ez egyik legjobb cigányzenekar volt, amelyet életemben hallottam.

De egyszer lakodalomba vitték őket, ahol berugtak, összevesztek és szétszóródtak. Egyik-másik visszakerült később lerongyosodva, de párosan — megnősültek.

Színházak.

Volt tehát zenekar, cigányzenekar, voltak énekkarok és volt egy nagy színpör, egy hatalmas faalkotmány. Felvetődött az ötlet: színdarabokat kellene előadni.

A németeké volt a kezdeményezés. Betanulták a Luxemburg grófját, az Ártatlan Zsuzsit, de a betanulásra nem nagy súlyt helyeztek, s talán nem is volt köztük jobb minőségű hivatásos színész, így csak mérsékelt sikert arattak s egy átlagos műkedvelő előadás színvonalát sem ütötték meg.

Ekkor a magyarok elhatározták, hogy ők

is betanulnak valamit. A Leányvásárban állapodtak meg. Két hivatásos színész volt: Bagi Gyula és egy Sárosi nevű végzett színinövendék, aki ebben a darabban vizsgázott. Teljesen emlékezett a darabnak úgy a zenéjére, mint a szövegére. Egy jobb magyar muzsikusként a fülébe dúdolta, aki kottára tette, összhangosította s hangszerelte. Bagi Gyula vállalta a rendezést s a táncok betanítását. Ő válogatta ki a szereplőket. Megkezdődtek a próbák. Hivatásos festőművészek készítették a díszleteket. Dolgoztak hetekig önzetlenül.

A németek, mikor meghallották a magyar készülődést, összenevettek:

— Még ezek akarnak valamit, (t. i. magyarok) tudnak is ezek a barbárok valamit s egy kézlegyintéssel elintézték a magyarok vállalkozását.

Két hónapig tartott a betanulás. Az egész tábor óriási érdeklődése kísérte a lázas készülődést. Végre elérkezett a bemutató estély.

A nagy befogadóképességű színház nézőtere zsufolásig megtelt. A hagyományos gombostű most tényleg zavarban lett volna. A pompás zenekar eljátszotta a nyitányt s aztán csengetés és felgördült a függöny.

Már a díszlet oly fölséges, megkapó és váratlan volt, hogy a közönség percekig tartó taps orkánba tört: alig lehetett az előadást megkezdeni.

És megkezdődött. Nincs szó leírni, milyen szépen dolgoztak s milyen nagyszerűt produkáltak a drága, kedves fiúk.

A női szerepeket játszó jól kiválasztott fiatal emberek illúziót keltők voltak. Az összes szereplők nyílt színen és felvonás-közökben kiadós tapsokban gazdagon vették ki fáradságuk jutalmát. Diadalmas nagy siker követte a drága fiúk fáradozását. A magyarság diadal ünnepe volt ez Szibériában.

Az önkéntes barakk parancsnoka, egy birodalmi német tiszthelyettes, (az árva egy szót sem tudott magyarul), mégis elragadtatva mondta, hogy ő mindent megértett s a németek bújjanak el a magyarok mellett.

Egy hétig mindennap zsúfolt ház mellett játszottak. A közeli falvakból s városokból csak úgy özönlöttek be az oroszok. Nem volt akkor népszerűbb náció Berezovkán a magyarnál.

A fő érdem természetesen a Bagi Gyuláé, aki a betanítás és rendezés nehéz munkáját végezte. A szereplők mind megérdemelnék, hogy a nevüket felsoroljam, de mivel akkor nem jegyeztem fel, a hosszú évek elmosták emlékezetemben a neveket.

A német színtársulat tagjai az irigységtől sárgán csak annyit mondtak:

— Na ja, sokáig készültek.

A fiatal tisztok is alakítottak társulatokat külön magyart, külön németet.

A magyar tisztok előadták óriási siker mellett a Csárdáskirálynőt. Megért majd száz előadást. Külön szenzációja volt az előadásnak, hogy a Szilvia szerepét játszó nőies vonásu hadapród a második felvonásban egyik orosz ezredesné vagyont érő bundájában jelent meg a színpadon.

A fülbemászó muzsikájú operette oly népszerűsége tett szert Kelet-Szibéria messze földjén, hogy, ahol csak zongora létezett, akkor nyáron a nyitott ablakon kihangzott az utcára:

»A jányok, a jányok, a jányok angyalok, a férfiakkal csak komédiáznak«

De a német tisztitársulat is nagy sikert ért el »die Puppe« című operettel. Gyönyörű és képzett hangú énekeseik voltak.

A tisztí színtársulatnak volt két elválaszthatatlan barát tagja. Egyiknek, a primadonnának egy finom vonású rokonszenves fiatal tisztnek, egész sereg udvarlója volt, mintegy nőnek. Valóságos primadonna kultusz fejlődött ki. Esténként virággal, cukorral, s más ajándékokkal kedveskedtek neki. Sőt még sikkasztás is történt miatta.

Egy tiszt azon ürüggyel, hogy egy orosz kereskedővel üzleti összeköttetésben áll, hallatlan magas kamat ígérete mellett összeszedte a lágerben a felesleges pénzt tisztektől és nem tisztektől egyaránt. Azt állította, hogy az oroszkereskedő csempészáruba fekteti a tőkét, mely nagy jövedelmet hoz. Feltűnő költségezése igazolni is látszol ezt az állítását. Egy ideig fizette is a magas kamatokat rendesen, mert az újabb kölcsönökből teltek a régi tőkék kamatai. De egyszer beütött a krach, s nem volt se tőke, se kamat. A hitelezők megakarták lincselni. Tisztí becsület-bíróság elé került a dolog, ahol azzal védekezett, hogy a senki által nem ismert, soha nem látott orosz meglopta és megszökött. Ez az úriember szintén sokat költött a színészekre különösen a primadonnára.

A legnagyobb szenzáció azonban most következik. A primadonna megunva a női dicsőséget s faképnél hagyva udvarlóit elvett egy egészen fiatal, bájos szőke orosz úrileányt. A barátja pedig elvette a fiatal leányka még mindig igen mutatós édesanyját.

A primadonnakultusszal kapcsolatban alkalmasnak tartom megemlíteni, hogy a barakkokban is meglehetett figyelni a gyengéd, nőies vonású fiúk iránt társaiknak előzékenységét. Formálisan becézték őket.

Ilyen »baráti« viszony, különösen a fiatal germán önkéntesek között több keletkezett.

A nagy színházban játszó magyar társulaton kívül létesült egy kabaré társulat is, amely »Kis Színház« néven egy fabarakkban helyezkedett el. Előadtak egyfelvonásos prózákat, a magyar írók legjavától, magánjeleneteket, táncokat, mű- és magyar dalokat s kuplékat. Igen tehetséges, művészérzékkel bíró fiatal emberek kerültek itt is össze. Izléssel összeválogatott szórakoztató műsorukkal lekötelezték maguk iránt az egész táborot. Később a »Kis Színház« vendégszerepelt a nagy színházban. A »Kis Színház« igazgatója és rendezője *Sándor* József önkéntes, a nagy zenekar első prim-hegedüse volt.

Fogolyujság.

Élelmes zsidó önkéntesek — köztük egy galíciai — a fajukban rejlő nagy alkalmazkodási képességüknél s elvitathatatlanul nagy nyelvértéküknél fogva rövid idő alatt elsajátították az orosz nyelvet. Mindennap megvettek egy-két orosz lapot és a foglyokat érdeklő dolgokat lefordítottak.

ták német s magyar nyelvre, indigóval sokszorosították és «Fame» címen közreadták. Volt egy másik vállalkozás »Irkutzki Ujság» címen.

Minden barakk rendelt egy számot, az előfizetési díjat megosztották a szobák között, amelyekben egy-egy jóhangú ember felolvasta.

Mindennap lázas érdeklődéssel és izgalommal várták a foglyok az ujságot s a béke híreket: mindennap újult reménnyel és új csalódással.

Egy-egy béke hírre felragyogtak az arcok, kigyultak a szemek, de a sok-sok csalódás után nem igen hittek többé semmiben.

Közönyös, csüggedt nemtörődömségbe sülyedtek az emberek. Bár optimisták szerencsére mindig akadtak, akik nem adták fel a reményt s ezek lelket vertek a többiekbe is.

A tanfolyamok.

A művészbarakkal kapcsolatban különféle tanfolyamok létesültek: francia-, német-, angolnyelv-, zeneelmélet-, sociologia és analfabéta-tanfolyamok.

A művészbarakk megalakulása után rövidesen a Vereskereszt egyesületek közbenjárására osztályozták a legénységi állománybelieket. Létesültek az önkéntes- és az intelligens barakkok. Ezzel egy súlyos mulasztás jóvátétele kezdődött meg.

Ugyanis az öregebb tanítók és polgári iskolai tanárok a régebbi katonai törvények értelmében nem voltak az egyévi önkéntesség igénybevételére kötelezve, hanem mint póttartalékosok

nyolc heti kiképzésre vonultak be a nyári hónapok alatt. A kiképzés után még néhányszor 13—21 napos gyakorlatot teljesítettek, amellyel katonai kötelezettségeiknek eleget is tettek.

Az újabb generációra már kötelezővé tették az egyéves önkéntesi szolgálatot. Így a fiatal nemzedék tiszti ranggal, az öregebbek közemberként vonultak be a mozgósításkor. Mondhatni, az idősebb tanítók voltak a háború mártirjai, mert intelligenciájuknak és társadalmi állásuknak nem megfelelő környezetbe kerültek. A tisztikar belátva ezt a lehetetlen helyzetet, fölük telhetőleg iparkodtak ezen segíteni. De voltak századparancsnokok, megcsontosodott katonák, akik éppen azzal tetszelegtek maguknak, hogy ezzel a véletlenül hatalmuk alá került néhány intelligens emberrel fokozott mértékben éreztették hatalmukat.

A háború második évében jött aztán a megkésett intézkedés, hogy az idősebb tanítókat is tiszti iskolába vezényelték be. Még a harctérről is hazarendelték őket. Ezt már a beállott tiszthiány tette szükségessé.

De ekkor már az idősebb tanítók egy része vagy elesett, vagy fogságba került a kárpáti harcokban az első orosz betörés alkalmával.

Ez az intézkedés kiterjedt a fogságban levő tanítókra is, akiknek a Vereskereszt közbenjárására csak tanítói mivoltukat kellett igazolni, a melyre két ismerős tiszt tanúsága elegendő volt s ezzel elismertetett mint egy éves önkéntes s külön barakkba kerültek.

A monarchia összeomlása előtt pedig a közös hadügy- és külügyminisztereknek a Vereskereszt

utján tett egyik utolsó intézkedése volt, hogy minden igazolt önkéntes zászlósi ranggal a tisztí táborba átveendő.

De ekkor már a tisztek sem kaptak fizetést, nekik sem volt mit enni s bár némely táborban végrehajtották az intézkedést, a legtöbb helyen azonban már tárgytalan volt.

Más szempontból vizsgálva a dolgot, talán gondviselészerű intézkedés volt, hogy az idősebb tanítók egyideig együtt éltek a nép fiaival, így azok nem voltak a messze idegenben magukra hagyva. A legénység a továbbszolgáló őrmestereket, akiknek a fogságban is alá voltak rendelve, gyűlölte s bizalommal fordult minden dolgában a köztük élő tanítókhoz. A tanítók voltak a fogságban a legénység irányítói, akik vígasztalták, türelemre intették és megnyugtatták őket a rossz hírek hallatára; intézték levél és sürgöny ügyeket, tőlük kértek tanácsot a munkáramenésnél. Sokan hűségesen kitarítottak mindvégig a tanítók mellett s ezeket sikerült megmenteni a bolsevizmusba való felszívódástól.

Fogságom első éveit a legénység körében töltöttem. De nem bántam meg. Mindíg tisztelettel viseltettek irántam és szolgálatkészek voltak velem szemben. Köztük élve közvetlen és értékes megfigyeléseket tehettem kedves jó magyar véreimről.

Az analfabéta tanfolyamokon csoportosan, százával tanultak meg írni az írástudatlanok, vagy akik közben elfelejtették a betűt.

Igazán érdekes, ha meggondoljuk, hogy ezeknek az embereknek Szibériába kellett jutniok,

hogy anyanyelvükön írni és olvasni megtanuljanak.

A tanfolyamok között szerepelt az úgynevezett szociológiai tanfolyam. Ennek vezetője egy fiatal filozofter volt, aki destructiv irányban dolgozott. Előadásai túl lépték a tudományos elméleti fejtegetések korlátait s inkább egyéni felfogása érvényesült. A bár intelligens, de ezen a területen járatlan, tájékozatlan hallgatók minden kritika nélkül tették magukévá a romboló eszméket. A később kitört kommunizmus alatt ezen hallgatók köréből kerültek ki az apostolok, s a veres forradalom első gárdistái.

Megtették a hatásukat az ilyen irányú kézről-kézre járó lapok is. Ezek a lapok a kezükbe kerültek olyanoknak is, akik eddig ezekről a dolgokról semmit sem hallottak, s akiket az egyoldalú megvilágításban levő — a tudományos világ által régen megdöntött — tételeket fejtegető értekezések eddigi világnézetükben megzavartak.

A monizmus, vagyis az egyelvű világszemlélet elcsépelet theoriája, amelyen a filozofia régen túl esett, itt megtette a maga romboló hatását.

Oly könnyű ilyen nagy ugrásokban a kommunizmus karjaiba sodródni: nincs lélek, nincs erkölcs, nincs bűn, nincs erény, nincs bűnös, legfeljebb determinált. Aztán teljes egészében leépítjük a lízparancsolatot. Ennek a társadalmi berendezkedésnek, — melynek alapja a tulajdonjog, — megdöntjük az alapját: s már a kommunizmusnál is vagyunk.

A kapitalista alapon berendezett társadalom

s a kommunizmus között a fő ütközőpont a tulajdonjog, amely tulajdonképpen a társadalmi fejlődés legszebb virága. Hosszú évszázadoknak kellett leperegni, míg az ősemler vad állapotából oda jutottunk, hogy különbséget tudunk tenni az «enyém» meg a «másé» között. Szó sincs róla évszázadokon át a tulajdonjog terén oly eltolódások történtek, amelyek a nagy közre nézve hátrányosak. Ezen lehet és kell is segíteni pl. a tulajdon maximumának korlátozása által. De a teljes vagyonközösség megbénít minden egyéni ambíciót s gátat vet minden fejlődésnek.

De különben is tiszta örület egy gyakorlatban ki nem próbált elmélet bevezetését minden átmenet nélkül megkísérteni. Lásd a mai sovjetállamot! Felgyújtani fejünk felett a házat, mielőtt másikat építettünk volna!

A forradalom s a kommunizmus tulajdonképpen minden vesztett háborúnak természetes következménye. Mikor a hadseregben a fegyelem felbomlik, jön a vihar s a szél felkavarja az utca szemetét s a szennyes indulatu felelősségtelen elemek kerekednek felül. De ez normális viszonyok között nem tarthat soká, mert a vihar elmúltával a szél által felkavart szemét leülepszik s ekkor ismét a józanság kerül felül.

Oroszországban a rend helyreállításának fő akadálya a rettenetes nagy terület, mely a Napoleon genijével is dacolt. A nagy Oroszország különböző részein élő antibolsevista lakosság nem képes tömörülni s egy időben egyöntetűen fellépni a sovjet-kormány ellen, amely uralmát az elképzelhető legnagyobb terrorral tartja fenn. Nem tűr

semmi kritikát, elfojt minden ellenvéleményt. Lehet, hogy a kapitalista alapon nyugvó államok berendezkedése sok kívánni valót hagy fenn s nem tökéletes, de annál a rémuralomnál, amely ma Oroszországban van, összehasonlíthatatlanul jobb.

Különben is az orosz sovjet még mindig abból a feleslegből táplálkozik, amelyet az előző kapitalista Oroszország hosszú időközön át felhalmozott, de mihelyt ezt eltékozzák, amihez pedig nagyon értenek, a legelső zivatar hatására kártyavárként fog összedőlni a sovjet-állam.

Feltéve, hogy a sovjet-hatalom mégis fejlődni tudna, kikerülhetetlen, hogy a kapitalista államokhoz hasonló berendezkedéstől függetleníteni tudja magát.

A Bureau.

Nevezetes szerepet játszottak a fogolytáborokban a Veres-kereszt kiküldötteinek sürgetésére még 1916-ban megalakult Bureau-k, amelyek a fogoly tisztek vezetése alatt létesültek és közmegelegedésre működtek. A foglyok számára érkezett pénz-, csomag- és levélküldeményeket vették át és kézbesítették.

Azután ezer számra érkezett az eltűntek után kutató hozzátartozók érdeklődése. »Ki tud róla?« címmel sok-sok listát függesztettek ki. Minden eltűntről közölték a legszükségesebb adatokat: az ezredet, rangját, hol látták utoljára. Sok esetben eredményre vezetett a kutatás. Ezeknek a hivataloknak a felállítása után a helyesen címzett küldeményeket ki-ki kézhez kapta.

Sajnos, a kitört orosz forradalom után a posta összeköttetés megszakadt. Sem csomag, sem pénzküldemény többé senkinek nem érkezett. Ekkor kezdődött a kétségbejítő állapot. Mi Amerikán keresztül küldhettünk levelet, de annak sorsa felől teljes bizonytalanságban voltunk; hozzánk tartozóinktól viszont az utolsó két évben semmi hírt nem kaptunk.

A generális látogatások.

Időnkint a lager felülvizsgálására megérkezett egy-egy generális. Ilyenkor természetesen jó menázi készült. A rendesnél nagyobb darab húst osztottak; sőt a levesbe makaróni s a kására tepertő került.

A generális megnézett mindent, bement a tonyhákba, megízlelte az ételeket. Természetesen mindennel meg volt elégedve.

Egy, a legénységgel különösen rokonszenvező hadifogoly-orvosnak egy alkalommal sikerült az egyik generális elé jutni s elpanaszolta a hadifoglyok sérelmeit. A generális minden sérelem orvoslását megígérte, de távozása után maradt minden a régiben, az orvost ellenben a lagerparancsnok két hétre lecsukatta. De orvosunk ezért nem esett kétségbe s a legközelebbi generális látogatás alkalmával ismét előállt összes panaszaival s a végén felkérte a generálist, hogy a láger-parancsnoknak tiltsa meg, hogy őt, a generalis eltávozása után ismét lecsukassa, mint azt a múltban tette. A generális nagyott kacagott, mindent megígért, de alig tette ki a lábát, a lagerparancsnoknak első dolga volt az orvost ismét két hétre lecsukatni.

A szibériai nyár és flórája.

A hosszú télre átmenet nélkül forró nyár következik. Valóságos áldás volt a hadifoglyokra az elzárt bataillonon keresztül csörgedező 2 m. széles patakocska. A víz nem látszott a fürdőzőktől. Megkezdődött a napkúra. Némelyik már első ízben órákig feküdt a napon.

Az ilyen oktalant a nap úgy leégette, hogy bőrgyuladást kapott s a bőre teljesen lehámlott. A fiatalság egész nap csak igen szerény öltözékben mutatkozott. Egyeseket annyira léégetett a nap, hogy vetekedhettek a tropikus éghajlat bennszülötteivel.

Nyári alkonyatkor gyakorta hol itt, hol ott hosszú fénysáv tünt fel, amely az este beálltával fokozatosan erősödött. Erdők égtek. Néha napokig látszott egy-egy égés.

A leghosszabb napokon este $1\frac{1}{2}$ 10-kor még lehetett a szabadban olvasni.

Egyik nyáron észrevétlenül virágba borúlt az az egész domboldal. Tarka szőnyegdíszként látszott távolabbról a csodás virágzás. A kedvező időjárás következtében a mi mezei virágainktól színre és alakra teljesen különböző virágok tűntek fel. Legérdekesebb volt a citromsárga pipacs. Ez az év bemutatta a vidék jellegzetes, változatos csak ritka évben sikerülő színgazdag flóráját.

Különben ez a nyár igen kellemes volt: két-három napi forróságot két-három napi esőzés váltott fel s a temperatura állandóan ellensúlyozódott.

Egy budapesti középiskolai tanár több lá-

dára valót gyűjtött és szállított haza hajón ezekből a csodás mezei virágokból.

Sport.

Az amerikaiak által küldött labdákkal, amint az idő megengedte, megindultak a küzdelmek. Elsőrangú bécsi, budapesti játékosok álltak a sportvezetés élén. Létesült tiszti és legénységi pálya. A megalakult csapatok sűrűn mérték össze erejüket a hadifoglyok ezreiből álló közönség lázas és ideges részvétele mellett. Persze a szokásos dúrvaságok és lábtörések napirenden voltak. Egy ifjút lábtöréssel hordágyon vittek el a pályáról. Három hónapnál tovább nyomta az ágyat s alig bocsátották ki a kórházból, ismét a labdát kezdte rugdosni szegény

A láger réme.

A táborban a rendőri szolgálatot teljesítő kozákszásad kapitánya kapta ezt a nevet. Hatalmas fekete lovon járta be alkonyat felé a tábor utcáit. Hosszú sovány hajlott alakja volt s fekete szemüveget viselt. Nehány lépésre lovagolt utána lovásza.

Láttam valamikor egy illusztrációt: Fekete lovon egy sovány száraz feketeszemüveges lovast, akinek ujjatlan sötét felöltőjét hátra lengette a szél: a pestis volt így illusztrálva. Ugyanezen benyomást tette rám ez az ijesztő alak.

A foglyok iránt megmagyarázhatatlan anti-patiával viseltetett. Azt a kis mozgási szabadságot is korlátozni akarta, amelyet a lager parancsnoka megengedett. Ismételten megtörtént, hogy meglepetésszerűen, kísérteties nesztelenséggel va-

lahogy a barakkot megkerülve, oldalról ugratott lovával a barakk előtt gyanútlanul beszélgető hadifoglyok közé. A megriadt emberek ijedten rebbentek szét. Hol itt tűnt fel, hol amott.

Sovány arca, kiálló csontjaival egy halálfej benyomását tette.

Különösen haragudott az ausztricki »Korporálokra« s ha látott egyet, mosolyra torzult ajkával gúnyosan felnevetett s minden szótagot különropogtatva mondta: »Kor-po-ral? Kor-po-ral?«

Akárhányat indokolatlanul megpofozott, miközben gúnyosan vigyorogva ismételte: Kor-po-ral? Kor-po-ral?

Tudott néhány szót németül s a sétálókra ráordított:

— Hier ist keine Promenade.

A káplárok iránti ellenszenve állítólag onnan keletkezett, mert a harctéren létekor fogságba esett s egy káplár leakarta húzni a csizmáját, de az oroszok nyomban visszafogták.

A magyarúl imádkozó orosz.

A legérdekesebb hírt a fafúvarozásra kiment fiúk hozták. Egy fakitermelési vállalat jó fizetésért kivitt néhány fiatalembert munkára. Mind-egyik kapott egy lovat s szekeret s az erdőből fát szállítottak a városba. Naponta kétszer is fordultak. Este ki-ki ellátta lovát s a telepen lakó őr, egy öreg orosz házába tértek nyugalomra. Fizetésükből élelmezték magukat.

Az öreg hosszú, ősz szakállas orosz őr egyben a telep felügyelője is volt, s ő adta ki naponta a munkát. A fiúk már tudtak annyit oro-

szúl, hogy az öreggel orosz nyelven érintkeztek. Nem mondták meg, hogy ők magyarok, s a csuka-szürke egyenruhában az oroszok minden foglyot ausztrickinek néztek. Nem is volt tanácsos a magyarsággal dicsekedni, mert némely orosz előtt a magyarok ellenszenvesebbek voltak, mint az oroszok, akik mindenféleképen csendesebben viselkedtek s akikről a muszkák édes-keveset hallottak. Így sohasem lehetett előre tudni, milyen érzelmű az orosz.

Egy este az egyik fiú a többinél gyorsabban elvégezte a dolgát s hozzáfogott száraz vacsorájának elköltéséhez. Rajta kívül csak az öreg orosz volt a házban, akinek családja nem lakott a telepen.

A fiú evett. A szobában csend volt. Az orosz egy szekrény előtt háttal állt felé. A szekrény fölött a falon szentkép függött.

Egyszerre a fiúnak majd torkán akadt a falat: magyar szavakat hall és sóhajtást: Jaj Istenem!

Ijedten néz körül. Az öreg oroszon kívül más nem volt a házban, az motyogott félhangosan s magyarul mondott valami imádságot.

A fiú rémülten megy ki társaihoz, akikkel közli az észlelteket. Azok aztán elfogták az öreget, aki csak akkor tudta meg, hogy a fiúk magyarok. Törve, sok orosz szóval keverve, rossz kiejtéssel, de magyarul kezdett beszélni.

Elmondta, hogy ő magyar ember. Az 1848/49-iki szabadságharc leverése után mint 16—17 éves fiút hadifogolyként hurcolták el s hosszú-hosszú, talán 2 évig tartó gyaloglás után, Szibériába hoz-

ták többed magával, de annyira szétszórták őket, hogy többé egyikkel sem találkozott. Később feleségül vett egy orosz nőt s már idős gyermekei s felnőtt unokái vannak. A hosszú évtizedek alatt teljesen eloroszosodott. De mivel imádkozni magyarul tanult meg, imádkozni nem tud most sem csak magyarul.

Az öreg életkorát biztosan nem tudta megmondani, de a 80 évet meghaladta. Erős, erőteljes s még munkabíró volt. A szibériai levegőn megedződött.

Eleinte nem akartunk a fiúknak hinni. De elbeszélésüket becsületszavukkal erősítették meg s nem volt okunk szavukban kételkedni. Ez 1916 tavaszán történt.

A murman vasútak.

Igen rosszúl jártak azok, akiket megkérdezésük nélkül a murman vasútak építéséhez vittek ki munkára. Ez a vasútvonal Péterváron át Finnország felé Alexandrov irányában épült.

Állami munkáról lévén szó, nem nagyon kérdezték, ki akar menni: az alkalmasnak látszó munkásokat erővel elvitték. Fizetést nem adtak. Lehet, hivatalosan kellett volna adni valamit, de a vállalkozó elsebelte. Az élelmezés az erős munkának nem felelt meg. Néha térdig vízben álltak a munkások munkaközben. Birkóztak az éghajlattal is.

Egyik munkánál 6 embernek kellett megtölteni homokkal egy kocsit, s bízatták őket, hogy ha megtöltik azt a munkaidő letelte előtt, korábban elmehetnek. A szerencsétlenek beugrottak az

ajánlatnak s megerőltetett munkával jóval a munkaidő letelte előtt elvégezték. Másnap csak négy embert adtak egy kocsihoz azzal az indoklással, — önmaguk bizonyították be, hogy hat ember sok egy kocsihoz. Szegény emberek így játszották ki magukat.

Ha beteget jelentettek s az orosz orvos nem találta őket betegnek, megverték, éhezették s bebörtönözték őket. Itt nagyon sok hadifogoly szerzett halálos betegséget és pusztult el. Nem volt szabadulás, csak súlyos betegség esetén. Sokan megszöktek. De a szökésért börtön vagy golyó járt.

Itt is fellépett az egyoldalú rossz táplálkozás következtében a skorbut s egy másik betegség, a cinga. A beteg inye lesorvadt, foga kihullott s napokig felfuvódva feküdt. Ebben a betegségben is sokan elpusztultak. A megbetegedettek közül később többen kerültek Szibériába.

Barakk gyujtogatások.

A harctérre vonult orosz katonák — akiknek egy része régen elpusztult, más része fogságban sinylődött — visszahagyott ládáikkal, rahanemükkel megrakott barakkokat éjjelenként kirabolták az oroszok. Egyet-egyét hetekig dézsmáltak s mikor teljesen kiürítették, felgyujtották. Sűrűn voltak éjjelenként ilyen barakkégések. Lelkiismeretlen gaztett volt ez a gyujtogatás, mert az egymáshoz elég közel 50—60 méterre épített fa-barakkokra egy szeles idő esetén a tűz könnyen átcsaphatott s a rendelkezésre álló primitív tűzoltási felszerelések mellett könnyen leéghetett volna az egész tábor. Hiszen a régi, szüette, kiszáradt fa úgy égett, mint a zsir.

A burjátok s a novaszeleginszki burját buddhista kolostor.

Egyik heti fürdőzésünk alkalmával a fürdő mellett levő hatalmas magtárak előtt sok idegen szekér s előttük tarka csoport állott.

Közelebb érve jobban szemügyre vesszük az érdekes csoportot, amely középkorú férfiakkól, asszonyokból s suhancokból állt. Különösen a férfiakon akadt meg a szemünk. Kucsmájuk, hosszú felsőruhájuk, lelógó bajuszuk, kiülő homlok-csontjuk, kissé mandula metszésű szemük eszünkbe juttatták a gyermekkorunkban látott történelmi arcképcsarnok képei között a honfoglaló magyarok alakjait.

Érdeklődésünkre megtudjuk, hogy ezek az orosz uralom alatt élő burját néptörzsből valók. Berezovkától nem messze elszórt falvakban laknak. Most gabonát szállítottak az orosz kincstárnak.

A honfoglaló magyarok képei s ezen emberek kinézése között meglepő nagy volt a hasonlatosság. Ezek megőrizték évezredes külsejüket.

Próbáltunk velük orosz nyelven beszédbe elegyedni, mert az orosz nyelvet beszélik, de igen zárkózottan és idegenkedve fogadták a közeledést.

Mégis sikerült tőlük egyet-mást megtudni. Az oroszoktól is kaptunk róluk némi információt. De teljesen kimerítő ismertetést ad róluk egy

orosz egyetemi tanár, P. Golovacsev a szibériai népfajokat ismertető munkájában. Az alábbi s a burjátokat ismertető rész ebből az eredeti orosz műből van fordítva, illetve kivonatolva s személyes tapasztalataimmal kiegészítve.

*

A mongolsághoz tartozó burjátok az irkutszki kormányzóságban és Zabajkálban laknak. Számuk körülbelül 300.000. Zabajkálban főleg Szeleginszk kerületében található. Mongol vonásaik vannak. Széles előre álló arc-csontjuk, keskeny vágású ferde szemeik, merev fekete hajuk, gyér szőrözetük és sárga bőrük van. A burjátok adakozó és vidám emberek. Ezen tulajdonságuk azonban csak otthon jutnak kifejezésre. Oroszok között zárkóztak s általában a magukbazaráló emberek benyomását keltik. Igen tudnivágyók, szorgalmasak, munkások, különösen a szegénysorsuak tűnnek ki rendkívüli vendégszeretetükkel.

Főeledelük az »arsa« azaz savanyú, sűrű folyós túró. Nyáron egyáltalában nem esznek húst. Ősszel ökröket és lovakat vágnak le és nagy hús készletet halmoznak fel; a húst hosszú szeletekre vágják, melyeket levegőn szárítanak, vagy forró sósvízben megfőznek. A kenyér és burgonya mindig jobban terjed náluk.

Fajurtákban laknak, némelyek már orosz stílusú házakat is kezdenek építeni. A burjátok részben földmiveléssel foglalkoznak s ebben utólérték az oroszokat, részben pedig állattenyésztéssel.

Ruhájuk orosz szövetből, a gazdagabbaké pedig chinai gyapjuszövetből készült. A leányok és férfiak ruhája egy darabból van s oldalt a

jobb vállon gombra jár. Az asszonyok kabátja olyan, mint egy ujjas. E fölé jön még egy ujjatlan kabát. A kabát nyaka, kézelője és alsó széle prémmel van beszegve, néha pedig világos selyem szövettel.

Az asszonyok két, a leányok több fonatban viselik hajukat. A burját nők művészies, ezüsstel díszített fejéket viselnek, amelyhez hátul egy bársonyzacskót akasztanak és ebbe rejtik a hajfonatukat. Az egész fejdíszhez ezüst láncok vannak erősítve, amelyek mellükre és hátukra lecsüngenek.

Otthon azonban, különösen a nők, piszkos ruhában járnak.

Régebben a «Tajsche» örökös hercegek kormányozták őket.

Az igazságszolgáltatásban bűnügyekben az orosz jog szerint, egyebekben a nemzeti szokások szerint járnak el. Régi hitvallásuk a szamanizmus, amely jó és rossz természetű hatalmakon épül fel. A régi burjátok féltek olyan hegycsúcsra tekinteni, amely fölött felhők gomolyogtak vagy mennydörgés zúgott. Reszkettek a megsemmisítő Bajkál-zivatarok és hirtelen kitört hóviharok látára. Szilárd meggyőződésük volt, hogy a természeti erők, ép oly teremtmények, mint ők, amelyeket azonban meglehet bővílni és áldozatokkal megengesztelni. De erre csak olyan emberek képesek, akik a varázslás titkaiba be vannak avatva és a láthatatlan lényekkel összeköttetésbe tudnak lépni. Ezek a szamánok (papok), akik érzékeny, szellemileg rendkívül fejlett egyszersmind bátor és rettenthetetlen emberek. Különös tiszte-

lettel viseltetnek a samánok az ég iránt, amely mindennek atyja, minden életnek forrása. Utána következik a tűz, amely épen oly jótékony istenség. Az ég istenségekkel van benépesítve, a »tengrik«-kel s a tengrik és az emberek között vannak az u. n. »ckali«-k, akik néha a földre is leszállnak. Alsóbb rangu szellemek a »zajani«-k, akik a helységek védői. Minden nemnek és családnak is megvannak a maguk külön védőszellemei, az »Angonák«, amelyeket jelképesen is ábrázolnak és pedig vagy állatbőrökkel (hermelin, nyúl, görénybőrrel), amelyeket pántlikával díszítenek fel, vagy emberalaku fafigurákkal vagy rongyból készült bábukkal, de leginkább kezdetleges vörös színű rajzokkal díszített deszkalapokon vagy rongyokon. Ezenkívül még sok védőszelleme van a lovaknak, teheneknek, játékoknak, foglalkozásoknak, valamint a különböző betegségeknek. Ezeknek pálinka és tejáldozatokat mutatnak be.

Ha a házigazda meghal, akkor az »angonákat« száműzik és ujjakkal helyettesítik. Egy évben nehányszor közös áldozatokat mutatnak az »obo«-n, ez kő- vagy rőzserakás, amely a hely »zaján«-jának van szentelve. Ezeket az áldozatokat a samánok végzik.

Samán nem mindenki lehet, csakis olyan emberek, kiknek nagy a fantáziájuk, hajlamuk van látomásokra és beteges indulat-kitörésekbe esnek. Nagyon gyakran járulnak a samánokhoz azzal a kéréssel, hogy betegeket gyógyítsanak. Erre a célra a jurtában vagy a szabad ég alatt tüzet gyújtanak és a jurtát behintik tejjel. A tűzbe fenyőágot és tömjént vetnek. A samán egy

különös bundában és sajátságos fejfedővel jelenik meg. A bunda fókabőrből való és rojtok csüngnek róla, amelyek kígyókat ábrázolnak. Fejkendője egy vasabroncs, amelyhez két félvben meggörbült, a samán feje fölött egymást keresztező kígyó van erősítve. Két kezében két botot tart, amelyek lovakat ábrázolnának; a bot egyik végén lófej van kifaragva, közepén kissé hajlott és egy kis kengyel van rá erősítve. A samán a tűz mellett állva segédletével együtt imákat kezd énekelni, törzsét mindenfelé forgatja, miközben lábai mozdulatlanul maradnak, vagy ugrásokat végez botokra támaszkodva. Ezalatt tettetés nélkül egészen különös állapotba esik. A földre veti magát, verni kezdi magát, szája habzik, kapáldozik, kiabál, rárohan a jelenlevőkre. Ebben a pillanatban azok a szellemek, amelyeknek segítségével a samán jósolni akart, ennek a testébe hatolnak. Ha azonban a szent cselekmény célja egy beteg meggyógyítása, akkor a burjátok hite szerint a samán lelke elhagyja testét és a halottak országában az «erlenchan»-ba megy, ahol a beteg lelkének visszatéréséért könyörög. Eközben költött elbeszéléseket énekelnek, amelyekből megtudják, hogy ezalatt hol van és mit csinál a samán lelke. A fekete samánok a keletnek alvilági szellemeit idézik fel (a rossz szellemeket) a fehér samánok pedig a nyugatnak fénylő szellemeit (a jó szellemeket.)

A samánokat rendszeren egy hegyen temetik el és koporsójukat fára függesztik. A samanizmus folytonosan csökken, a burjátok vagy keresztények vagy buddhisták lesznek. Zabajkálban a budd-

hizmus (sanga hit) nagyon el van terjedve. Ez a vallás, amelyet Indiában Buddha alapított, a burjátokhoz mint lamaizmus ment át. A lamaizmus a buddhizmustól átvette az anyagi világnak, az egész földi életnek a megvetését, a kasztrendszert, a teremtmények ujjászületését, amelyek a halál után alsóbbrendűekből magasabb rendűek lesznek, ha azt erényes életükkel kiérdemelték. A lamaitak hite szerint az egész világegyetem jó és rossz szellemekkel van tele és mindennek, még a legkisebb fűszálnak is meg van a maga védőszelleme.

Ezeket az isteneket aztán ábrázolják, kiöntik rézből, vagy bőrre, vászonra rajzolják őket. 45 éves korában minden lamaitának fogadalmat kell tenni, amely szerint lemond a világi dolgokról és pedig 1. nem szabad semmiféle élőlényt megölni, 2. tisztességes életet kell folytatnia, 3. nem szabad hazudnia, 4. nem szabad bort innia. Meg kell fogadnia, hogy napjában 1000—100000-szer elmondja ezt a rövid imát: om-ma-ni-pad-ma-hum, amelynek szent értelmét nem tudja.

Lámának (jóbarát) hívják a papot. Ő az embernek vezére és a megváltás nélküle nem lehetséges. A lámák símára vannak borotválva és a rendes burját ruhán kívül egy sárga hosszú papi öltönyt viselnek, amelyet átvetnek a bal vállon és a balkar alatt összehúznak. A lámák kolostorokban laknak (danza), ahol naponta négyszer végeznek templomi szolgálatot. Nem szabad megházasodniuk, kötelességük bűjtölni és a láma növendékeket tanítani. Tanúlják a tibeti orvosi tudományt is és a burjátoknál ügyes orvosok hírben állottak.

Főkolostoruk Zabajkálban van Seleginsktől 1 versztnyire. (A verszt csak valamivel kisebb a kilométernél.) Ott székel a »chombó« (püspök) is. Legfőbb egyházi fejük a tibeti dalai láma, de az urgai »chuluckt«-okat is tisztelik.

Berezovkától néhány óra alatt gyalog eljünk Novaszeleginszkre, melytől nem messze találjuk a burját buddhista kolostort. Mikor a hadifoglyok korlátlan mozgási szabadságot élveztek, kisebb csoportokban kirándulásokat rendeztek a kolostorhoz. Az első kirándulókat lekötelező szivességgel fogadták, megvendégelték őket s megmutogattak nekik mindent.

Az első látogatások viszonzásaképen főpapjuk megjelent a láborban. Egy a főpapi mivoltának teljes tudatában levő érdekes alak. Elömlik rajta a papi alázatosság és simaság, de viselkedése mindazonáltal méltóságteljes és öntudatos. A bal vállon átvetett s a bal kar alatt összehúzott öltönyét bizonyos pózzal tartja. Élénken mozgó szemei határozott intelligenciáról beszéltek. Borotvált haja, arca is papos külsőt kölcsönöz.

Látogatása alkalmával adta éppen a német tisztitársulat die Puppe című operettet, amelyet végig nézett. A keresztény szerzetesi életet profanizáló s gunyoló darab után furcsa fogalmakat alkothatott magának a keresztény szerzetesekről.

A kolostor főépülete rendkívül érdekes. Stílje s építkezési rendszere fantasztikus. Kétemeletes villaszerű kalitka. A földszínt felett minden oldalról széles fedél nyúlik ki. Az első emelet területében a földszíntnél már jóval kisebb, úgy,

hogy a földszíntet körülvevő fedél, az első emeletnek körül járható erkélyt nyújtana, ha körül volna véve korláttal. de nincs korlátja. Úgy a földszínten, mint az első emeleten az épületet — a párkányzatot tartó oszlopokhoz erősített — rácszat díszíti.

Az első emelet tetején van a második emeletet képviselő kupola, mely terjedelmében nagyobb arányban kisebb, mint amennyi különbség volt területben a földszínt és az első emelet között. A kupola körül is széles, körüljárható párkány van.

Bent az épületben értékes aranyozott bronz edények s diszítványok között több kisebb bálvány van felállítva. A fő bálványt egy embermagasságu réz mellszobor képviseli, egy koronás női arc. A bálvány szobrok közt drága szövetek hatásos alakzatokban helyezkednek el.

Több nyelvet beszélő főpapjuk kijelentette, tudomásuk van a magyar néppel való rokonságukról. Gazdag könyvtárukban található a föld minden nyelvén nyomtatott könyvek. Így egy magyar könyv is van. De hogy miféle, azt nem sikerült megtudni.

Az egyre sűrűbben jelentkező kiránduló társaságokat már mérsékelt szívességgel fogadták. Az utolsók elül pedig már elzárkóztak. Elhihető, kellemetlen volt nekik az örökös zaklatás. Ezt a kolostort később a kóborló veres hordák kirabolták.

A burjátok különben szaporodnak. Megtanulták a földművelést. Zimnikjeikben (házaikban) orosz kályhák állanak. Kenyeret sütnek és laká-

sukat, ruházatukat folytonosan javítják. Sokan tanúlnak közülök oroszúl. Asztalukon otthonos a kanál, villa, poharak. Lakásukban rend és tisztaság van.

Életviszonyaik javulását csak az orosz befolyásnak lehet javára írni. A burjátok azonban ismerősök az orosz befolyás minden hátrányával is. A régi nemzeti italuk a »tarasúm« helyett általánosan elterjedt közöttük a pálinkaivás. Az iszákossággal együtt lábrakapott a hazárdjáték, a csalás, lopás. Behozták a váltót és a nyugtát, mert a szóbeli ígéreteket csak elvéve vagy egyáltalában nem tartják meg. Elterjedt a pörösködés, a vendégszeretet pedig kezd eltűnni.

AZ OROSZ FORRADALOM ÉS KOMMUNIZMUS BEREZOVKÁN.

*A лагер parancsnok legyilkolása. — A cseh légtők és a fehérgárda, —
A vörös katonák garázdálkodása. — Veres és fehérek harca a táborban*

1917, február egyik kora reggelén barakkról-barakkra villám gyorsan terjedt a rémes hír, hogy a лагер parancsnokát, Nikiforov alezredest, amint az egyik orosz katonák által elfoglalt barakk megvizsgálására ment, mindjárt a bejáratnál egy orosz katona egyetlen fejsze csapással hátulról leütötte.

Nagy, súlyos tett. Hogy a szigorú fegyelem alatt levő orosz hadsereg egyik alaptermészeténél fogva békés, gyáva, túl vallásos katonája ilyen tetre vetemedett, s ilyen, az orosz hadseregben példátlan merényletet követett el, másra visszavezetni nem lehet, minthogy a pétervári forradalom szele már idáig ért.

Az előzményt úgy beszélték el, hogy a gyilkosság előtt való nap a katonai gyakorlatok végzésénél az alezredes a merénylő katonának felütötte az állát.

Ezek a katonák már mind 50 év körüli korban voltak s mivel valamennyi szakállt viselt, amúgy is az öreg ember benyomását tették.

A meggyilkolt parancsnok egy kegyetlenségre hajlandó, szívtelen, tipikus orosz katona volt, aki egyformán sanyargatta úgy az orosz katonákat, mint a hadifoglyokat.

Egy igen szép, feltűnően egészséges, erős fiatal orosz nő szeretője volt.

Az alezredes az előző években a tábortól 2 órai járásra egy fensíkon nagyobb területet vetett be burgonyával.

Az átmeneti őszi zord időben esőben, fagyban, hóban majd egy hónapig mindennap kizavarta a hadifoglyokat a burgonyát kiásni s felszedni. Már maga az út, mely dombokon, hegyeken keresztül vezetett, igen fárasztó volt.

Dél felé ha kiderült, a napsütésben kényelmes hintón kikocsizott elegánsan öltözött szeretőjével az alezredes s végig mentek a krumplit ásó és szedő hadifoglyok között. Néhol meg-meg álltak s a nő selyemharisnyás lakkcipős lábát kedélyesen nyujtogatta egy-egy elhagyott krumpli felé, miközben a füléből lelógó nagy briliáns függők csak úgy ragyogtak a napsugárban.

Az alezredes az ingyen földben, ingyen munkán termelt krumplit természetesen jó pénzért eladta a kincstárnak.

Ezt a parancsnokot ütötte le a katona. A szeretőjén kívül alig síratta meg valaki, az is csupán az elveszett fényes helyzetét síratta.

Hulláját a mi orvosaink boncolták föl. A felvett orvosi jegyzőkönyvből annyi szivárgott ki, hogy nagy volt a mája, mely az alkoholistaság közismert tünete s a lábán nagyok voltak a körmei, ebből is lehetett valamire következtetni.

Nagy katonai pompával temették el és dísz sírhelybe tették. Később felmerült okból házkutatást tartottak az elhunyt alezredes lakásán és szokatlanul nagymennyiségű cukrot találtak fel-

halmozva, melyet a nőtől el is koboztak, aki rövidesen észrevétlenül eltűnt a lagerből.

A gyilkos katonát a hadbíróság golyó általi halálra ítélte. Kemény februári napon összekötözött kezekkel kísérték ki a több kilométerre eső temetőbe. A keze nagyon fázhatótt a szerencsétlennek, mert csak azért könyörgött, hogy megmelegíthesse. Nem engedték meg. Agyonlőtték s betemelték a temető árkába.

Ez februárban történt. De ez csak beköszöntő volt. Pétervár s Moszkva környékén a forradalom eseményei rohamlépésben követték egymást.

A cár lemondott vagy lemondatták és internálták. Akkor az orosz legénységet Mihály cár iránti hűségre eskették fel. De mire az eskü letetésére való felszólítás a szibériai csapatokhoz érkezett, Szentpéterváron már Kerenszky diktált. Uralma alatt a fisztitekintély leáldozóban volt. Kerenszky néhány hónapos diktátorsága után jött Lenin és a szovjet.

Az orosz népnek halvány sejtelmé sem volt a kommunizmusról. Titkos anarchisztikus szervezetek működtek ugyan Oroszországban, nihilisták néven, de ezek speciális orosz alakulatok voltak, melyeknek tagjai jórészt az elnyomott lengyel nemesség s a szabadabb szellem után törekvő orosz intellektuellek köréből kerültek ki s ténykedésük kimerült a cár, egy nagyherceg, esetleg egy rendőrminiszter felrobbantásában. Ezek a forradalmi alakulatok az orosz hithű, cártisztelő néptől teljesen távol állottak.

Igaz; Oroszországban a világháború előtt két

politikai párt volt: a hatalmon levők, mensevikiek (kisebbség) s az alkotmány sáncaiból kirekesztett tömeg, a bolsevikieknek nevezett többség. Szóval »bolseviki« többséget jelent, azt a többséget, amelynek az ország kormányzásába nem volt beleszólása. Mikor az orosz forradalom kitört, ez a bolsevista szervezet ragadta kezébe a hatalmat, mely a többség, a szegénység uralmát jelentette volna. De a vezetést magához ragadó néhány kommunista ezeknek a nevében megalakította a sovjet államot.

Az orosz nép a kommunizmust nem ismerte, de ma, miután megismerte éppen nem kell neki. A vallásos orosz nép titokban ma is kívánja vissza a cárt. De a hatalmas, jobb sorsra méltó orosz nép, a legrettenetesebb terror alatt nyög, mely mellett a cárizmus önkénye eltörpül. A nép szeretne szabadulni a kommunizmus polipkarjaitól, de szervezetlensége s az erők szétforgácsolt-sága miatt nem képes magáról lerázni az igát. Több helyen megkísérelték a lázadást a sovjet ellen, de ez kíméletlenül vérbe fojtott minden megmozdulást.

A cári hadseregből átalakult veres ezredekkel bizony nem sokra ment a tisztelt sovjet, mert ezek, mikor parancsot kaptak valamire, előbb összeültek tanácskozni s szavaztak, vajjon teljessé-e a parancsot.

A hadifoglyok közül toboroztak hát eleinte mintegy negyvenezernyi embert. Később ez a szám nagyon megsaporódott. Ezek a hadifoglyokból alakult ezredek a csendőr szerepét játszották az orosz hadseregben. Ezek terrorizálták a hadse-

reget és az orosz népet. Fel is volt ellenük háborodva az egész orosz közvélemény úgyannyira, hogy egy rendszer változás esetén az orosz nép első sorban ezeket verte volna agyon.

A veres hadseregbe, vagy ahogy ők nevezték magukat a veres gárdába, beálltak első sorban a munkás osztályból azok, akik a nemzetközi eszmék iránti lelkesedést magukkal hozták. Azután megindult a propaganda, az embervadászat. Sok esetben nem is volt az agitátoroknak nehéz dolguk.

A legtöbb áldozat az osztrák-magyar hadifoglyok közül került ki, akikkel alig törődött valaki. A birodalmi-német vereskeresztes hölgyek állandóan jöttek-mentek; pénzt, ruhát, könyvet hoztak. A birodalmi németek számára külön konyhákat állítottak föl. Igen, Németország a fogságban is gondoskodott a katonáiról, a volt monarchia gondoskodásáról ellenben jobb nem beszélni. Ezért nem lehet csodálkozni, hogy a volt osztrák-magyar hadifoglyokból az orosz kommunizmus oly rengeteg embert szívott fel.

A harctéren szenvedett gyötrelmek ellenében a feljebbvalók durva bánásmódjában részesült, a fogságban magára hagyatott, senkitől nem támogatott hadifogoly lelkében kiváltódott egy olyan elkeseredés, hogy nem sok rábeszélésre volt szükség, hogy ezzel a társadalommal minden közösséget megszakítva a bolsevizmus ölelő karjába vesse magát.

De a tisztikarból is voltak — mikor a tisztilágerekben sem volt már mit enni — akik nyakukon egy-két csillaggal, egész könnyedén átveztek némi szegényes előnyért a veres táborba

s. gúnyosan mosolyogták meg az intakt, hazájához, elveihez hűen kitartó, de éhező bajtársaikat.

Megdöbbenő, leírhatatlan az a rémuralom, amelyet a sovjet, különösen eleinte ezen idegen emberekből álló csapatok segítségével gyakorolt.

Az emberi szabadságnak és függetlenségnek minő magaslatán áll, az úgynevezett kapitalista állam a szovjet államformához képest. Itt van ellenzék, vannak ellenzéki lapok, minden kritikának van alávetve; ott vérbe fojtanak s a legkiélemlenebb terrorral nyomnak el minden ellenvélemény nyilvánítást. A veres lapokon kívül nem jelenhetik meg semmiféle sajtóorganum.

Magyar nyelvű kommunista lap is jelent meg Szibériában. Egyet kíváncsiságból elolvastam, de undorral tettem le s sohse vettem többet a kezembe. Telve volt az szemenszedett hazugságokkal, undorító rágalmakkal, ádáz gyűlöletet szítva a vallás, a nemzet, s a különböző társadalmi osztályok ellen. Ezeket a förtelmeket olvasva, az embernek átokra nyílt a szája még az ellen is, aki ezt a hitványt írni megtanította.

Ilyen lelkiismeretlenül visszaélni a szó ható erejével, egyenlő a legnagyobb gazsággal. De lehet ezeknél lelkiismeretről beszélni?!

A cseh légiók. A fehérgárda megalakulása.

A nagy közönség jó része előtt bizonyára ismeretlen az a körülmény, hogy mikor az európai Oroszország 1917 derekán veres uralom alatt nyögött, az ázsiai Oroszországban, vagyis Szibériában hosszú ideig fehér uralom volt s akkor játszva lehetett volna liquidálni az egész veres uralmat.

Ugyanis, mikor az orosz front felbomlott s az orosz hadseregben többé fegyelemről beszélni sem lehetett, a volt monarchia Oroszországban levő hadifoglyaiból toborzott szláv légióknál (számuk 80—100.000 emberre tehető) a legteljesebb fegyelem uralkodott.

A saját tisztjeik parancsnoksága alatt álló ezredek, belátván, hogy az orosz hadsereg felbomlása után nekik itt több keresni valójuk nincs, teljes rendben egyik ezredet a másik után bevagonirozták, hogy a Transbaikál vaspályán s Vladivosztokon keresztül tengeren haza jussanak. De útközben váratlan akadályba ütköztek. Háborítlanul utazgattak Ufáig, ahol az elbizakodott veres őrség kijelentette, hogy fegyvert csak a veres hadsereg viselhet s hogy fegyver nélkül tovább engedik őket, de fegyveresen nem.

A cseh-légió tisztikara gondolkodási időt kért s a gondolkodási időt arra használták fel, hogy hirtelen megállapított haditerv szerint váratlanul megszállták az állomást, a veres katonaságot lefegyverezték s a városban levő csekély számú helyőrséggel hasonlóképen bántak el.

Megtudván ezt a környéken bújkáló cári hadsereg életben maradt tisztjei, hirtelen megalkotották a fehérgárdát s csatlakoztak a csekhekhez.

A veresek a volt cári hadsereg tisztjeit, ha nem akartak beállni a vörös hadseregbe bebörtönözték s legyilkolták s még jól járt, akit egyszerűen rangjától megfosztva útjára engedtek; de ha beállt közéjük, akkor sem bíztak benne s rövid idő alatt kimarták.

El lehet képzelni, hogy a veres katonák részéről annyi megaláztatást szenvedett, kenyér nélkül maradt, éhező, bujkáló cári tisztekből álló fehér gárda szivükben az égő bosszúvágygal, minő lelkesedéssel egyesült a cseh légiókkal. Útközben aztán ők is verbuváltak katonákat és elindultak a szibériai vaspályán.

Minden állomás előtt leszálltak, rajvonalba fejlődtek s kisebb-nagyobb harcok után egyik állomást a másik után elfoglalták. Az elfogott veres katonát, ha orosz volt, 25-öt vágtak rá és a szélnek eresztették, de ha hadifogoly volt, menten agyonlőtték.

Az el nem fogottak bemenekültek a közeli erdőkbe, ha valami telepet, tanyát találtak, azt kirabolták, akiknek nem volt alkalmuk rabolni, elpusztultak, vagy hetek, hónapok mulva fél vad állapotban kerültek elő.

A fehér-cseh csapatoknak a foglyokkal szemben tanusított kegyetlen bánásmódjáról értesült veres csapatok retorzióval éltek, ha ők fogtak el a fehér gárdából egy-egy tisztet, válogatott kínzásokkal s testcsonkítással végezték ki.

Szóval megindult a legborzalmasabb orosz testvér-halál-harc, amelyben több orosz esett el, mint amennyit maga a háboru felemésztett.

A fehérgárda s a cseh légió hol gyalog, hol vonaton lassan közeledett Kelet-Szibéria felé. A folytonos harcok miatt csak lassan haladhattak a hosszú Szibérián keresztül. Hónapok teltek el, mire hallottuk, hogy a cseh-fehérgárda Irkutzk alatt van.

De mit csináltak közben a körülöttünk levő veres csapatok?

A szociológiai kurzus hallgatóinak egy része habozás nélkül állt a veres zászló alá. Honfiúi fájdalommal, de tehetetlenül kellett néznünk, mint rohannak a biztos pusztulásba idegen ügyért ezek a szerencsétlen megtévesztett véreink.

A vezető elemek között a zsidóság is jelentékeny számban foglalt helyet.

De a vezetők közt volt két érdekes ember. Egyik egy igen tehetséges, de exaltált zenetanár, aki életében itt hallott először a marxizmusról, a kommunizmusról. A lényében rejlő hirtelen lelkesülés minden erejével merült bele a neki újnak, rendkívülinek látszó eszmék propagálásába s teljesen magával ragadta a kommunizmus árja s ő kezdett dirigálni.

Párja akadt egy iparművész személyében, aki valami gnosztikusnak nevezett filozofiai elmélet követője volt. Ezek a krisztusi eszmék alapján álló kommunisták.

Ez a két ember akarta irányítani a veres uralmat Berezovkán. El lehet képzelni, micsoda fura világot alkotott volna ez a két fantasztá művész ember, ha szabad kezet engedtek volna nekik.

Szerencsére ők ketten sem tudták elveiket és eszközeiket összeegyeztetni és valószínű ellentét volt köztük és azok közt is, akik kizárólag a marxizmus alapján akarták a világot boldogítani. Ezen árnyalati különbségek dacára szépen összefértek. Volt gyűlés és gyűlés s lavinaként ömlött a szó.

Természetesen, akik beálltak a veresek közé, úsztak a jólétben, dúskáltak a pénzben, a tábor hemzsegett az úgynevezett jófajta nőktől.

A maguk számára kávéházat rendeztek be Marx Károly címmel és heteken át folyt a dáridó, az orgia, míg a szegény semleges hadifoglyok a szó teljes értelmében hónapokon át koplaltak. Húst, cukrot nem láttak s kenyéradagjuk is napról-napra kisebbedett.

Ekkor jött a veresekre nézve a rémhír, hogy a cseh légiókkal egyesült fehér gárda Irkutskon túl van s veszedelmesen közeledik.

A vészírrre a helyi veres őrség vezetősége egyre-másra gyűlésezett. A gyűlésekről semmi hír sem szívárgott ki, de borzalmas következményeit rövidesen tapasztalnunk kellett.

Amint később megtudtuk, a zenetanárból lett kommunista vezér, aki vállalkozását a legnagyobb komolysággal vette s valamennyi közt a kommunista eszmék legfanatikusabb apostola lett, kijelentette, ha Vilmos császárnak joga volt sorozni, nekik is joguk van s elhatározták, hogy a semleges hadifoglyok körében erőszakos sorozást rendeznek s a besorozottakat küldik a csehek elé.

*

Mielőtt az események leírásában tovább mennék, érdekesnek vélem a következőket is elmondani.

Az orosz katonákból alakult katonatanács tagjai egyideig még megtűrték maguk közt a volt orosz tiszteket, akiknek rangjelzésüket le kellett szedni s akik a mindennapi kenyérért a kényszerítő körülmények súlya alatt megkísérelték az adott helyzethez való alkalmazkodást. De az állapot rájuk nézve egyre elviselhetlenebbé s tűrhetlenebbé vált. Részint maguk hagyták ott a katonatanácsot, részint ellenük a legképtelenebb

vádakat emelve elűzték vagy bebörtönözték őket és sokat ki is végeztek.

Mikor a tisztektől megszabadultak, a söpredékből felkerült katona- illetve munkástanács kiment a temetőbe, kiásták a volt lager parancsnok tetemét s kiásták a kivégzett gyilkosét is, akit előléptettek proporcsiknak (minő következetlenség!) s azt tették a díszsírhelybe, míg a volt lager parancsnok tetemét a föld színén hagyták temetetlenül.

A temetőőrök beszéltek aztán, hogy pár nap múlva megjelent mély gyászban a volt szerető egy másik nő társaságában s ezek földelték el ismét a szerencsétlen, mindenki által gyűlölt parancsnok hulláját.

A harctérre vezényelt és elesett vagy az európai Oroszországban rekedt orosz tisztek feleségei és családjai az államtól kaptak havi ellátási pénzt. A kommunisták minden járandóságot egyszerre beszüntettek s a tisztek visszamaradt családjai néhány hónap alatt olyan nyomorba jutottak, hogy délben a tisztnek vagy hozzátartozóik csuporral kezükben várták a barakkok előtt, hogy a hadifoglyok megebédeljenek s a maradék ételt csuprokban hazavitték . .

Fájdalmas volt nézni ezeket a szerencsétlen intelligens asszonyokat, akik teljesen magukra hagyatva, minden segítség, támogatás nélkül voltak kiszolgáltatva a bolsevikiek önkényének, illetve nemtörődömségének.

*

A veres hadseregben az elvtárs (stolaris) parancsnokok egyáltalában semmi tekintéllyel sem

bírtak s ha némelyikben lett volna is némi jó-akarát, nem bírták többé megfékezni a szennyes indulatától vezetett s a maga szabadjára engedett csőcseléket.

Borzalmas garázdálkocást vittek végbe. Egy-részük végig rabolta a környéket. Vendéglőkben, üzletekben sehol semmiért nem fizettek. Természetesen a következmény az lett, hogy az üzleteket egyiket a másik után bezárták, a kereskedelem megbénult. Mások ismét tele marokkal szórták a könnyen szerzett pénzt. Erre az orosz pénz, különösen a Kerenszky által kibocsátott 20 és 40 rubelesek egy napról a másikkra értékükben 100—200%-ot buktak. De értékében esett a Romanov pénz is.

Felborult minden rend. A veres hadsereg, hogy élelemhez jusson, rekvirálni kezdett. A tábor közelében fekvő falvak lakossága menekült s vitte magával a megmenthetőit.

Berezovka falu, ahol virágzó üzleti élet, kereskedelem s napi piac volt, egyszerre kihalt.

A több száz házból álló faluban, reggelenként mindössze 2—3 kéményen jött a füst, a többi ház lakatlan volt, a gazdája elmenekült.

Ha a hadifoglyok lelkében élt némi remény arra nézve, hogy a háboru befejeztével haza kerülnek, most veszve látszott minden. A csehek beavatkozása az orosz ügyekbe s a veresek által okozott állapotok a helyzetet teljesen összekuszálták. A kibontakozásnak még csak a lehetősége sem látszott jó időn belül.

Megkezdődött a minden lelkiismeret nélkül való felelősségtelen elemek rettenetes garázdál-

kodása. Az élen levők közül senki sem merte a gyepelőt kezébe ragadni. Féltette mind a népszerűségét, de ha valaki sokat okoskodik, egy-kettőre túl is tettek volna rajta.

A magyar elemek közül vezérszerephez jutott néhány zsidón kívül a zenetanár s az iparművész. De a fékevesztett tömeg romboló szándékának nem lehetett többé gátat vetni.

Fegyveres bandákká alakulva, ismételten végig rabolták a környéket. Elkövetett borzalmas tetteik közt beszéltek a következőket:

Egy zsidó korcsmárosnak elrabolták fiatal leányát, senki sem látta többé. Kirabolták a buddhista kolostort.

Szemjanoff ottomannal való harcaikban elfogták annak néhány zsoldos kínai harcosát, akiket félig a földbe ásva, elevenen nyúzták le róluk a bőrt.

Nem láttam, nem tudom, megtörtént-e valóban, de annak idején az egész lager ezt beszélte. De ezeknek az embereknek jellemzésére elegendő, hogy ezeket a tetteket egyáltalában fel is tételtek róluk.

A fronton levő veres csapatokat elárasztották a vérbajos prostituált nők, akik mint vereskeresztes ápolónők férkőztek a vereskatona közé, s rövidesen megfertőzték az egész bandát.

Beszéltek, hogy az egyik erélyesebb dúrva veresparancsnok brutalis eszközökkel a fronton némi fegyelmet teremtett s hogy a csapatok harc-képességét megóvjá, összeszedetett egy csomót ezekből az ott lézengő páriákból s a Szelenga partjához állítatván őket, könyörtelenül sortüzet

bocsáttatott rájuk s aztán beledobták őket a vízbe. A halaknak volt miből lakmározni egy ideig.

Ilyen állapotok uralkodtak, amikor jött a már említett vészír, hogy az egyesült cseh-fehér csapatok Irkutzkon túl vannak s a veres csapatok egyik vereséget a másik után szenvedve némi ellenállás után visszavonultak.

Különben is ha a veres csapatok megúnták a harcot, ami sűrűn megtörtént, közös elhatározással a tűzvonalból egyszerűen kivonultak s a mindig készen álló vonatra szállva meg sem álltak Berezovkáig, amely a fő fészük volt, s ahol legjobban be voltak rendezkedve. A pihenés természetesen a Marx kávéházban rettenetes tivornya közt történt, mint akik a vesztüket érezték.

Egy napon a leghírhedtebb vörös ezred, mely a legtöbb gyalázatot követte el, érkezett meg vonaton ilyen pihenésre. Alaposan feltételezhető, hogy ez a gyáva rablóbanda a harcteret nem is látta.

Miután Irkutknál a veres csapatokat teljesen megsemmisítették a fehér-cseh csapatok, előtük most már nyitva állt az út.

Ekkor történt, hogy a megszorult gazemberek rablóvezérei egy éjszaka titkos gyűlést tartottak s másnap hajnalban éreztük a gyűlés következményeit.

Már korán lovas vereskatonák állták el a fogolytábor minden kijáratát, s minden barakkban néhány vörös katona jelent meg azzal, hogy mivel a tábor veszélyeztetve van, azonnal szedje össze mindenki a holmiját, mert a vonat készen áll a költözködésre. A fegyveres erő ellen nem lehetett tenni semmit. Mindenkit hajtottak az állomás felé. Ott néhány ezer embert kiválasztot-

tak, amennyit a vonat be tudott fogadni és a többit visszaengedték.

A besorozottakkal pedig megindult a vonat, de nem a jelzett költözködési hely irányában, hanem a harctér felé. Nehány állomáson túl felszólították őket, hogy a csehek ellen fogjanak fegyvert. Egy része a társaságnak engedelmeskedett, egy része nem. Az utóbbiakat gépfegyverek közé vették és egy órai gondolkozási időt adtak nekik a fegyverfogásra, ellenkező esetben azzal fenyegetőztek, hogy gépfegyvertűz közé veszik őket. A fenyegetésre ismét többen hajlandónak mutatkoztak fegyvert fogni, de mintegy 1500 ember makacsul kitartott elhatározása mellett s nem fogott fegyvert. Ezeket ismét bevagonirozták s leolmozott kocsiban Szratenksbe szállították. De a vereseknek már nem volt idejük, hogy retorzióval éljenek velük szemben.

Ezek a szörnyű dolgok tudomására jutottak a Vladivostokban székelő s a magyar hadifoglyok érdekeit képviselő dán konzulnak.

A konzul, egy imponáló külsejű s máskülönben is bátor uriember autón Berezovkára érkezett, hogy a vörösöket gaztettükben megakadályozza s tiltakozott a nemzetközi jog ezen legelső szabályának arcul csapása ellen, hogy a semleges hadifoglyokat fegyverfogásra kényszerítsék. Erre az egyik hetýke vezér a legközelebbi fára mutatott és azt mondta:

— Ha be nem fogja konzul úr a száját, a következő fél órában azon a fán fog lógni.

A konzul nem tehetett egyebet, minthogy autón fehérzászlóval átment a cseh-fehér táborba,

s figyelmeztette annak parancsnokát, hogy a legközelebbi tűzvonalban erőszakos sorozás útján kényszerített semleges hadifoglyokat találnak s kíméletet kért a számukra.

A harc Bereзовkától nem messze lehetett, mert már másnap érkeztek vissza sebesültek az erőszakkal elvitt semleges hadifoglyok közül.

A következő este repülő-gép jelent meg a tábor felett, mely magyar- és németnyelvű nyomtatványokat szórt le, melyekben megnyugtadják a semleges hadifoglyokat, hogy semmi bántódásuk sem lesz s egyben felhívja a vörös katonákat a fegyver letetésére, mely esetben életüknek megkegyelmeznek, de akit fegyveresen fognak el, azonnal agyonlövik.

Megkísérelték még a repülőgépről a vasúti híd felrobbantását, hogy a vörös csapatok menekülési útját elvágják. De a robbanás csak kisebb rongálást okozott s a híd tovább is használható állapotban maradt.

A dicső vörösgárda a rablott holmikkal több vonatot megrakva, meglógott s Verchneudinskon a parancsnok hadvezéri pózban kijelentette, hogy kímélni akarják a várost és feladják. Bereзовkáról való távozásuk előtt kirabolták azt a lepecsételt s vereskereszt jellel ellátott élelem magtárt, amelynek tartalmát a monarchia pénzén a dán konzul vásárolta össze az esetleg hazaszállítandó hadifoglyok élelmezésére.

Az utolsó vonat a reggeli órákban indult el s miután a tábort körülvevő dombokon néhány száz kínai zsoldosokból álló utóvédet hagytak vissza, a csupán dorbézoláshoz értő veres csapatok hősiezen kereket oldtak.

De gyalázatosan becsapták ezeket a zsoldos katonákat is, akiknek azt az utasítást adták, hogy kellő időben vonuljanak vissza s a menekülésükre készen álló vonat fogja őket az állomásnál várni. De a vonat nem volt ott s mint látni fogjuk ezek a szerencsétlenek is áldozatul estek a veres lelkiismeretlenségnek.

A veresek és fehérek harca a táborban.

D. e. 11 óra körül megkezdődött a lövöldözés. A visszamaradt néhány száz zsoldos veres katona becsülettel felvette a harcot a közeledő fehér-cseh rajvonallal, amely igen gyorsan törtethetett előre, mert $\frac{1}{2}$ 2 körül a veres csapatok vissza-visszalöve, megkezdték a visszavonulást.

A hadifoglyokra nézve rettenetes percek következtek. A lövedékek becsaptak a barakkokba. Egy Friedmann nevű osztrák önkéntest, bécsi filosofert, szíven talált. A lager hadifoglyai közül ő volt a harc egyetlen áldozata.

Másnap az egész tábor osztatlan részvéte mellett a verchneudinski zsidó hitközség temette el vallásuk ritusa szerint s az ottani zsidó temetőbe helyezték el.

A fogolytáboron keresztül visszavonulásban levő veres katonák miután hírül vették, hogy vonat nem várja őket, a kórház mellett akartak ismét gépfegyvereikkel állást foglalni, de egy bátor orosz ápolónő (svestrica) elkergette onnan őket s így tovább mentek.

A barakkokba szorult hadifoglyokra néhány nehéz perc következett.

Bár a lehetőség szerint mind a két fél kimélte

a harcolók közé eső barakkokat, a lövegek mégis be-becsapódtak.

Néhány pillanat múlva hatalmas lovon egy imponáló alaku fiatal orosz tiszt kezében kivont karddal, mint egy félisten vágatott be legelsőknek. Rövid percek alatt utólérte a gyalog menekülő vereseket és széles szablyájával jobbra-balra osztogatta a halált a megrémült, szinte bűvölet alatt mozdulatlanul álló szerencsétlen veres katonák között.

A bátor fiatal tisztet percek múlva érte be a szuronytszegezve siető fehér-cseh rajvonal. A veres katonák közül néhány elmenekült, néhány hirtelen végzett magával, öngyilkosságot követtek el. A többit levetkőztették, lehúzták róluk a katonaruhát, a folyóvíz partjához állították őket s valamennyit golyó által kivégezték. Egy nem kapott halálos lövést s úszni kezdett a folyó túlsó partjára. Engedték menekülni.

Egy óra múlva megérkezett a hadműveletet vezető Gajda őrnagy vonatja, aki állítólag mint önkéntes káplár került hadifogságba s már őrnaggyá lépett elő. Később hazaérkezve, mint tábornok és vezérkarí főnök szerepel s karrierjének letörése ismeretes.

Tisztikarunk küldöttségének azon kérdésére, hogy mikor szállítanak bennünket haza, azt felelte, nekik nem érdekük a mi hazaszállíttatásunk.

Talán sokan megütköznek azon, amiért a tisztikar a cseh-légió parancsnokát küldöttséggel kereste fel.

Bár mennyire jogos ellenszenvvel viseltett is az egész tábor a csehek iránt, a kommu-

nista-bolsevikki garázdálkodás után a fehérgárda megjelenésére fellélegzett az egész tábor.

Itt meg kell emlékeznünk egyik cseh légió szörnyű tettéről. Krasznnojarszkozt birtokukba ejtve ráfogták a semleges hadifogoly tisztokra, hogy a bolsevikieket támogatták. Ugyanis a felvidékről való tisztok egy közművelődési egyesületet alapítottak, egy minden politikától mentes, ártatlan irodalommal foglalkozó egysületet. Valószínű, az új szlovák állam ellen irányuló tendenciát láthatnak az alakulatban, mert a tisztoknál kutatást tartva, megtalálták az egyesület tagjainak névsorát s a benne szereplőket letartóztatták s a maguk kebeléből alakult hadbírótság elé állították. A kihallgatás alkalmával csupán annyit kérdeztek tőlük, hogy tagja volt-e az egyesületnek. Természetesen valamennyi igennel felelt s aki igennel felelt, azonnal vitték és kivégezték.

Annyi volt egy hadifogoly élete, mint egy férge. Szabadon gázolhatott rajta keresztül, akinek csak útjába akadt. Egy következő csehtransport parancsnoka elítélte ugyan a gaztettet, de a halottakat feltámasztani többé nem lehetett.

Kivégeztek talán 16 tisztet, jobbára felvidéki középiskolai tanárokat.

Ezt a hírt egy hadapród hozta Berezovkára, aki a fent említett egyesület jegyzője volt. Őt is perbe fogták s az élete egy hajszálon függött, de az egyesület elnöke, egy kapitány, polgári életben szintén tanár, ekkor erélyesen közbelépett s oda kiáltotta a hadbírótság (?) felé:

— Hát már az iskolás gyermekeket is politikai üldözésnek teszik ki!?

Így megmenekült.

A cseh-fehér csapatok Berezovkára való érkezése után kutatni kezdték, kik álltak összeköttetésben a semleges hadifoglyok közül a kommunistákkal. Bizony, csak nehezen sikerült eljáráóságunknak néhány meggondolatlan, gyanúsított fiatalember életét megmenteni.

A hadifoglyok sorsa semmivel sem javult. A cseh légiók, a cseh zászlót mindenütt kitették az orosz mellé. Aztán tovább vonultak. A felmentett városok női a cseh-fehér csapatokat virággal fogadták a borzalmas bolsevik-kommunizmus garázdálkodás után.

Az elmenekült veres csapatok, hogy a cseh-fehér csapatok előnyomulását megakadályozzák, megkísérelték néhány alagút felrobbantását. De az óriási anyagi áldozatok árán épített alagutak csak megrongálódtak s a forgalmat könnyűszerrel helyreállították.

A cseh csapatok aztán tovább vonultak s miután Csita körül az elmenekült veres csapatok kapituláltak, megadták magukat kegyelemre, a csehek előtt nyitva állt az út Vladivosztok felé.

A lefegyverezett veres-csapatokat szuronyos őrök között hozták vissza Berezovkára, ahol bezárva szigorú őrizet alatt tartották.

Hogy az ember élete mily hajszálon függött s mennyire a véletlenen múlt, mutatja a következő eset. Egy földim, egy szakipariskolát végzett gépész, mint szakmájában elsőrendű munkatérő Berezovkától nem messze egyik gyártelepen nyert alkalmazást s biztos jó megélhetést teremtett magának. Egyszer látogatóba jött hozzánk,

közvetlenül a fehér-cseh csapatok bevonulása előtt.

Ekkor éltük a fogság legkétségbeejtőbb, legsíralmasabb napjait. A postaösszeköttetés már hónapokkal előbb megszakadt. Hazulról semmi segítség nem érkezett. A testvérharc alatt a környék élelmiszerkészlete felemésztődött s az oroszoknak is alig volt mit enniük. Hát még a hadifoglyoknak! Beesett szemü, lesóványodott, vészesegény emberekből állt a tábor.

Ez az ember, látva síralmas helyzetünket, rábeszélőképességének minden erejét igénybe vette, hogy rábírnjon arra, hogy vele menjek s a gyárban valamilyen rajzoló munkát vállaljak.

Minden nyomorúságos állapotom dacára a rendkívüli zavaros időkben mégis csak a légert tartottam a legbiztosabbnak. Nem mentem. Egy fiatal tiszt azonban, egy mérnök elment. De minden igazoló írás nélkül, mert, mivel minden rend felbomlott, nem volt többé olyan hatóság, ahol ilyen írást szerezni lehetett volna.

Mikor a cseh-fehér gárda Berezovkára bevonult, a tengeren kívül levő hadifoglyokat mindenütt igazolásra szólították fel, keresve a bujdosó veres katonákat. Így igazolásra szólították fel ezt a szegény fiatal embert is és mivel semmi igazoló irással sem rendelkezett, azon gyanu alapján, hogy menekült veres katona, minden további vizsgálat mellőzésével főbe lőtték. Mint utóbb értesültem, egy szegény özvegy asszonynak egyetlen gyermeke volt.

A SZIBÉRIAI HADIFOGOLY KÓRHÁZBAN.

Akik sebesülve vagy betegen estek fogságba az európai Oroszország nagyobb városainak kórházaiba kerültek, ahol, különösen a háboru első időszakában a legjobb bánásmódban s igen jó ellátásban részesültek. De később, mikor olyan hírek érkeztek Oroszországba, hogy a központi államokban a hadifoglyok élelmezése kívánni valót hagy fenn, úgy a kórházakban, mint a fogolytáborokban a hús adagot egyszerre felére szállították le, sőt szaporodtak a húsmentes napok. A hosszú orosz börtökön át romlott halat s avas olajjal főzött kását adtak. Az egyoldalú, illetve teljesen hiányos táplálkozás miatt az emberek között az általános vérszegénység mutatkozott s jelentkezett a skorbut.

A törököket ellenben a cárizmus bukásáig élelmezés tekintetében mindig megkülönböztették, mert Törökországban is jól bántak az oroszfoglyokkal.

Orvosaink a vereskeresztes hölgyek által hozott pénzből gyengélkedőket tartottak fenn, ahol a teljesen leromlott embereket 3—4 hétig javítták. Ezek kaptak tejbefőtt grízt, rizst, pirított májat s általában sokkal jobb élelmezést, mint amilyen a barakkokban volt.

Amikor a Vereskereszt közbenjárására a tüdő- és más betegek semleges országokba való internálásáról volt szó, orvosaink előbb a kórházakba utalták be a jelölteket s csak innen kerültek azután az orosz orvosi bizottság elé.

Így kerültem én is pár napra egy ilyen szi-bériai hadifogoly kórházba. A menü miatt szívesen meghosszabbítottam volna az ott tartózkodást, de az orosz orvosok nem találtak betegnek (nem is voltam az, csak gyenge) és kidobtak.

A napi étkezés a következő volt: reggel egy pohár jó tej (hónapok óta nem láttam) fehér kenyérral, délben finom erőleves és egy fasirozott. Minő mennyei ételeknek tetszettek ezek ott!

Mindjárt első nap néhány igazán súlyos beteg keltette fel részvéteimet, akik erről a világról félig már eltávozóban voltak, vagy akiket a halál torkából ragadott ki az orvosi tudomány s a gondos ápolás.

Orvosaink előtt kalapot kell emelni, hivatásuk magaslatán állottak. A legnagyobb lelkiismeretességgel teljesítették kötelességüket, a nagyon nehéz körülmények között, úgy a magyar, mint az osztrák orvosok. Dícséretet érdemelnek az ápolók is, akik a betegekkel igazán gyengéden bántak.

A kórházba felvételkor a beteg fürdőt vett, kórházi köpenyt, tiszta ágyneműt, lepedőt, szalmapárnát tiszta húzattal s pokrócot kapott. A vaságyak egymástól kellő távolságra álltak. Alapos orvosi vizsgálat alá vettek első nap mindenkit. Minden osztálynak két orvosa volt, s ha egyszeri vizsgálat után nem is, de a második vizs-

gálat után biztos diagnózist állapítottak meg. Az orvosok óriási gyakorlatra tettek szert.

Az első éjszakát átvirrasztottam. Most fe-
küdtem életemben először kórházban. Világéle-
temben rossz alvó voltam, de most a szokatlan
rideg, szomorú környezet teljesen távol tartotta
az álmodástól. Tavaszi éjszaka volt. Az
egyetlen gyenge fényű körte által megvilágított
nagy teremben néma csend honolt. Egyik emésztő
lázban égő beteg kicserepedett ajka nehéz ál-
mában egy nevet suttogott.

Szomszédom, egy öreg török, civil fogoly a
tüdővész utolsó stádiumában még éppen hogy
élt. Félig hulla, egy csontváz, amelyre ráaszaló-
dott a bőr. Állapotával ellentétben csak élénken
mozgó villogó, apró, fekete szemei mutatták még
az életet

Jól bent lehattunk már az éjszakában, de
még mindig került az álom. Nyitott szemmel
meredtem egy helyre.

Egyszer észreveszem, hogy mellettem a má-
sik ágyon fekvő félhalott török felül és fürkésző-
leg jobbra-balra tekintget. Majd a párnája alul
előkotorászott egy már félig égett cigarettát s
egy skatulya gyufát. Rágyújtott s földöntúli élvezet-
et kifejező vigyorgással, kéjjel elszívta a fél
cigarettát s aztán kimerülten visszaroskadt fek-
helyére.

A teremben a dohányzás természetesen szí-
gorúan tilos volt. A lábbadozók kimentek a fo-
lyosóra. De a szegény török nem volt képes már
egy lépést sem tenni. Hát így titokban, éj kö-
zepén, mikor gondolta, hogy mindenki alszik,
lopva szedett be egy kis nikotin-élvezetet.

Másik éjjel nagy zuhanásra ébredtem, a szegény kis öreg török ágyáról leesett a földre. Az ápolók rohantak és felszedték. Nem tudtam elaludni többé azon éjjel. Állandóan láttam villogó panaszteljes szemeit.

Több átvergődött éjszaka után végre egyik éjjel elaludtam s hajnal felé arra ébredtem, hogy az ápoló lefogta a kis török szemét s aztán beborították egy fehér lepedővel s ágyastúl kivitték. Megürült egy hely

Különbén a törökök közül temérdeken pusztultak el tüdővészben. A tüdőbeteg gyanus hadifoglyok, hogy bekerüljenek a semleges államokba internálandó transportokba, köpetvizsgálásra a saját köpetjükbe ilyen erősen tüdővésztes törökökkel köpettek bele s valamennyinél megállapították a t. b. c.-t.

Hogy a hadifoglyok lelkében mennyire élt, égett a vágy a szabadulás után és hogy minden furfangot előszedtek, csak hogy valamiképp bekerülhessenek az internálandók transportjába, mutatja a következő eset:

Egy Székely nevű hadnagy, budapesti postatiszt s egy jobb sakk-játékos, emeleti ablakából leesett az udvarra. Az orosz őrök felszedték s bevitték a kórházba. Oly szerencsésen esett, hogy még csak csonttörést sem szenvedett, ellenben megnémult. Hónapokon át vizsgálgatták a mi orvosaink. az orosz orvosok: nem tudtak rajta elmenni. Megnémult. Pont. Kicserélték. Alig ért haza, megszólalt a nagyszerű szimuláns és jelentkezett a harctérre. Onnan írt fogolytársainak.

A JAPÁNOK MEGÉRKEZÉSE BEREZOVKÁRA. KÖLTÖZKÖDÉS NIKOLSKUSSURISKBA.

Amint az egyesült cseh-fehér csapatok elfoglalták a lagert, a cseh-légiók néhány nap múlva tovább mentek. Kisebb orosz helyőrség maradt vissza.

Már napok óta keringett az ellenőrizhetetlen hír: jönnek a japánok. A szemfüles plenni hamar kifürkészett mindent. Már a délelőtti órákban elterjedt a hír: ebéd után itt lesz Vladivostok felől az első japánokat hozó vonat.

Már délben minden épkézláb hadifogoly az állomáson volt. Az első vonat 1918 szeptember 29-én egy lovas ezredet hozott.

Amint a vonat megállt, leugrálnak az apró, közép nagyságúnál kisebb, erős, zömök japán katonák. Ferde szemükkel csodálkozva tekintenek a hadifoglyokra, akik viszont érdeklődéssel nézegették őket.

Végtelen gyors, rövid szavakat váltanak egymással s hozzáfognak a vonat kirakásához.

Egyik, mindjárt, amint leszállt, körül-körül tekintget, látszik, keres valamit. Japánunk egy félig kiszáradt kar-vastagságu fenýőhöz megy, mindkét kezével megmarkolja s megmozgatja. Mit akar ez? kérdeztük magunkban. Talán az

erejét akarja bemutatni s fákat akar kitépni tövestül.

Szándéka azonnal kiderült. Eltávozott s nem sokára, nagy, hatalmas lovával tért vissza s az előbbi fához kötötte. Tehát előzőleg arról győződött meg, elég erős-e a fa, hogy a lovát oda köthesse.

Azután mindennap érkeztek a japán katonákkal megrakott vonatok. Előőrseiket rövidesen Irkutzkig tolták előre.

Ez volt az az időszak, amikor likvidálni lehetett volna az egész orosz bolsevista-kommunizmust, ha a nagyhatalmak komolyan akarták volna. Ebben az időben több fehér kormány alakult, amelynek csapatai felvették a harcot a szovjet hadsereggel. Ezeknek a kormányoknak kellett volna nagyobb segítséget nyújtani, pl. Kolcsák és Kalnikov az Uralnál egy évnél tovább feltartóztatták a vörös hadsereget és ezalatt az idő alatt Szibériában fehér uralom volt. De ezek a fehér csapatok később nagy vereséget szenvedtek a veresektől s kénytelenek voltak a dermedt szibériai télen visszavonulni. Szemtanúk beszélték, hogy annál síralmasabb látványt hadsereg még nem nyújtott, mint ez a visszavonuló csoport és trénje. Temérdek ember, állat fagyott meg útközben és az egész csapat hihetetlen módon le volt rongyosodva. Kormányokat alakítottak még Szemjenov Dél-Szibériában és az európai Oroszországban Vrangel és Denikin, akik csapataikkal változó szerencsével küzdöttek a veresek ellen. Ha ezek egyidőben segítséget kapnak, ma Oroszországban is békés konszolidált állapotok lehetnének.

A sovjet csapatok a Golcsak-Kalnikov seregeinek visszavonulása után ismét megindultak a Transbajkal vaspályán Szibéria meghódítására, s ekkor miért-miért nem a japánok is visszavonultak Irkutzktól Kelet-Szibéria felé.

Az európai nagyhatalmak részéről a be nem avatkozást azzal indokolták, hogy nem akartak Oroszország belügyeibe avatkozni, azonban inkább feltehető, hogy féltették a hadseregeket a bolsevik fertőzéstől.

Az egyre szaporodó japán csapatok kiszorítottak bennünket Berezovkáról s átmertünk a Verchneudinsk mellett fekvő Park nevű lágerbe. De ide is érkeztek napról-napra a japán ezredek.

Főeledelük a rizs volt, melyet kenyér helyett ettek. Az általuk termesztett és használt rizs nagyobb szemű, mint a miénk. Fél sűrűre főzték. Különös, ízetlen, de élvezhető táplálék.

Lassankint itt is útjában voltunk a japánoknak. 1928 november 1. volt. Egyik kedves fogolytársammal kimentünk még a temetőbe, ahol fenyőfák közt fekszenek az elhalt hadifoglyok ezrei. Úgy itt, mint a berezovkai temetőben magas, díszes, közös kőemlék áll az elhalt hadifoglyok emlékére magyar, német és török felírással. Verőfényes őszi délután volt. De az arcunkba hasító metsző szél, a földet borító aranysárga falevelek s a fák kopár ágai gyászt hirdettek: a fény, a ragyogás a színek haldoklását. Így búcsút véve az elhalt bajtársaktól, másnap már vonaton ülünk. Két heti út várt reánk Vladivostok felé.

Megemlítésre méltó állomások Petrowszki-Zavod, melyet elhagyva 5 percig tartó alagúton

megy át vonatunk. Egyik legszebb szibériai város Csita. Az ezután következő állomások várszerűen vannak építve s lőrészekkel ellátva. Mandzsuria már kínai város. Olcsóság és élelembőség érezhető. A régen nem látott fehér kenyérhez és cukorhoz orosz fontonként alig pár kopekért jutottunk. Árakban és élelemben óriási különbség volt már itt a szomszados guberniában is.

Feltűnően szép parkszerű állomás Uzalatina. Az új állomásépületben elegáns várró- és éttermek. A perronon az épület falán óriási csapos vízforraló, amelynek csapjából az útas theájára, (theáskannát mindenki visz magával) csak ráereszti a forró vizet s a kész theát viszi vissza kocsijába. Itt szokatlanul enyhe volt az idő s tavaszi szellő lengedezett, (nov. 14.).

Anda túlnyomóan kínaiak által lakott város. Az orosz rendőrök a piacon rugdosták a kínaiakat, azok bukdácsolva hemperэгtek a földön. A vásár képe szédületes tömegével rettenetesen tarka volt. Az árusok közt étkező asztalkák. A kínai árus zsirban vagy olajban fánkyszerű émelygően édes tésztát süt, amelyet kis porcellán tányéron két kis fapálcikával nyújt a vendégnek. A kínaiak evésnél igen ügyesen használják a kis pálcikákat.

Az állomás környékén óriási garmadában fölhalmozott búza vár szállításra. A vonal mellett nagy kiterjedésű síkságok, legelésző nyájak, dolgozó kulik tűnnek fel.

Amint haladunk tovább, egy erdő szélen vonatunkat egykedvűen bámulja a rókák egy gyönyörű példány, közben a körötte repdeső fácnokra sandít.

Majd messziről feltűnik Karbin magas gyárkéményeivel s tornyaival. Az utcákon a bérkoszikon kívül kínaiak nyargalásznak gyalog hín-tóikkal (riksák.)

Amint a Szungari folyó hidján megyünk, jobbra-balra befagyott személyszállító hajók vesztegelnek. Az állomásokon bevagonirozott amerikai, japán és cseh katonák esalonjai.

Mandzsuria utolsó állomása Pogranicsnaja. Piszkos kínai város. Ablakokból, üzletekből szól a grammofon. A vásári zsvaj egyesül a rossz, rekedt, recsegős grammofonok lármájával: pokoli hangzavar. Kicsi, elnyomorított lábu alsórendű kínai nők nadrágban. Opium barlangok viseltes, ócska pamlagjain mámorba fetrengő kínaiak.

17 napi utazás után 1918. nov. 17-én kiszálltunk Nikolsk-Ussuriskban.

Az előttünk beérkezett szállítmány emberei közül többen kijöttek fogadtatásunkra az állomásra s mindjárt egy postán érkezett igen szomorú hírt közöltek.

A Berezovkán visszamaradottak között hagytuk egyik kedves baj- és kartársunkat. Egy alig 30 éves, teljesen egészséges embert. Egész idő alatt eddig semmi baja nem volt. Eltávozásunk után tifuszba esett s nem bírta ki, elhunyt. Fialal férj volt. Fialal azszonykát hagytott otthon s egy két éves kis leánykát. A fogságban szokatlanul sűrűn érkező levelek a legnagyobb szerelemre mutattak. Ebben az időben Szibériából levelet küldeni nem lehetett. Ellenben hazulról még elvétve érkezett egy-egy lap Amerikán át olyantól, akinek valami kivételes összeköttetése volt a Vereskeresztel.

Barátunk elhantolása után érkeztek az aszszonyka lapjai:

»Vigyázz magadra, mert mindnyájunknak végünk lenne, ha neked valami bajod történnék.» Micsoda szívbe-markoló keserves fájdalmat keltek mindnyájunkban ezek a lapok. A harctér és fogság borzalmaiban megedzett katona lelkek szeme könnybe lábbadt s nem volt senkinek bátorsága később sem, megírni ennek az urát váró hitvesnek az igazat.

NIKOLSK-USSURISK.

Berendezkedés az új helyen. — A balalajka-gyár. — A lengyel kath. templom. — Barakkunk leégése. — Az orosz templomok. — A kínaiak. — A kínai színház. — A lager medvéje. — A magyar cigányasszony. — Japán—bolsevik harcok Nikolskban. — A japánok. — A hadifoglyok élete. — A magyar bizottságok megérkezése. — Megérkezik az első hajó. — A tenger örültjei.

Nikolsk-Ussurisk kettős város egy nagyobb folyó által elválasztva. Fogolyéletünkben egy új fejezett kezdődött. Eltekintve a kezdettől a Nikolsk-Ussuriskban eltöltött két esztendő fogolyéletet, mint a hosszú fogság utolsó fejezetét, a helyzet egyre fokozódó javulása jellemzi s a hazaszállítás előkészülete tölti be.

A rossz és elrémítő kezdet a következőkép történt.

A közvetlen előttünk haladó transportot, amely a kórház és a gyengélkedők különítményéből állott, azzal a biztatással engedték az orosz hatóságok útnak, hogy Vladivostokba szállíttatnak. A transportban voltak magasabb rangú törzstisztek, tisztek s legénységállománybeliek. Nikolskba érkezve, a szállítmány parancsnokát az orosz katonai parancsnokság felszólította, hogy szálljanak ki. A szállítmány fogolyparancsnoka vonakodott ezen felszólításnak eleget tenni, hivatkozván az elindulásakor kapott hivatalos információra, amely szerint a szállítmány Vladivostokba van irányítva. Az orosz parancs közvetítői eltávoztak s órákig

nem történt semmi. A szállítmány azonban a kocsi-
kat nem hagyta el.

Hogy a közvetítők nem értették-e meg a szállítmány vezetőségének álláspontját, vagy rossz akarattal informálták a nikolski orosz parancsnokságot, nem tudni, de egyszerre megjelent egy szakasz fegyveres kozák s durván felszóllították a szállítmány vezetőségét, hogy a kocsikat azonnal hagyják el.

Természetesen ennek a parancsnak azonnal engedelmeskedtek s gyorsan kipakolva ki-ki a kis cőkmókjával menetkészen sorakozott.

Talán az elindulás nem történt elég gyorsan, mert a kozákok kivonták kardjukat s azzal verve kergették a fogoly csapatot a városba. Jajveszélve, eszeveszetten kezdtek a szerencsétlenek futni a városba vezető úton. A kozákok azonban nem tekintve kort, rangot, beteget dühösen vagdalóztak kardjukkal s temérdek súlyos, különösen fejsebesülést okoztak.

Percekig tartó pánik után a közeli kaszárnyából futólépésben közeledett egy japán járőr, amely megakadályozta a kozákok további garázdálkodását.

Mint később kiderült, a váratlan fogadtatást az a tévedés okozta, hogy az orosz parancsnokság abban a hitben volt, hogy egy kommunista hadifogoly szállítmányról van szó, amely részt vett a testvér harcban s most ismét fogságba került. Ennek a tévedésnek esett áldozatul a szállítmány, amelynek néhány súlyosan sebesült tagja hetekig nyomta a kórházi ágyat. Halálozás ebből az esetből kifolyólag szerencsére nem történt.

A mi szállítmányunk parancsnoka megérkezésünkkor nyomban értesült a történekről s intézkedett, hogy a bevonulásunk a legnagyobb rendben és csendben történjék s így sikerült minden incidens nélkül a tartózkodásunkra kijelölt kaszárnyát elérni.

Teljesen üres, fűtetlen termekbe vezettek be bennünket s az első éjszakát a kaszárnya rideg kövén töltöttük, persze ruhástól. pokróc és köpenyegbe burkolódzva. Reggel aztan hozzáláttunk a berendezkedéshez.

Egy másik épületből szétszedték a priccset s ki-ki ágyat készített magának. (Mennyivel okosabb dolog lett volna, hogy ha mindjárt abba az épületbe helyeztek el volna bennünket, de ez úgylátszik senkinek sem jutott eszébe.) De alig helyezkedtünk el, alig hoztuk rendbe a termet az orosz szokáshoz híven, két heti ott tartózkodás után, a város területén levő másik lágerbe helyeztek át bennünket.

Nikolskban is kaptunk szeretet-adományt. Téliinget és egy vattával bélelt pompás kínai köpenyegét. S most megindult a hadifogoly önmagávali harca. Ragaszkodott volna a köpenyeg megtartásához, amely az éjjeli nyugalmát biztosította, de viszont mindenki pénztelen volt. Tehát, hogy a kantin csábító élelmiszer áruíhoz hozzá jusson, de még inkább, hogy dohányzási szenvedélyét kielégítse, a legtöbb fájo szívvel bár — de megvált a testéhez simuló puha köpenyegtől s értékén alúl eladta.

Nikolsk-Ussuriskban azután hozzáfogott a társaság a berezovkai recipe szerint az új berendezkedéshez.

Megalakultak az énekkarok, zenekarok, színtársulatok. Apróbb 5—6—8 tagu zenekarok is létesültek és kávéházakban, vendéglőkben, nyári kirándulóhelyeken biztos existenciát teremtettek maguknak.

Nagyszerű szimfónikus zenekart szervezett tisztelből két zongorával egy hegedűművész-karmester. Válogatott muzsikusból állt a zenekar. Párszor bejöttek a táborba is, hogy fogolytársaiknak néhány kellemes órát szerezzenek. Vendégszereplésük igazi művészi esemény volt. Többnyire klasszikus dolgokat játszottak, de magyar darabokat is, mert az oroszok miután megismerték, megszerették és kívánták a magyar nótákat. Ezt a pompás művészi együttest az előkelő »Grand Hotel« szerződtette le. Jól kerestek és igen fényes életet folytattak.

A balalajka-gyár.

Volt egy Spitzkopf nevű, igen rövidlátó felvidéki önkéntes. Annyira rövidlátó volt, hogy elementében mindent feldöntött, felborított maga körül. Ha szék borúlt vagy valami zuhanás hallatszott s valaki munkába merüléséből fölriadt s ijedten kérdezte: — Mi történt? Mi az?

Egyszerre több oldalról jött a megnyugtató válasz

— Semmi. Csak Spitzkopf itt ment el.

Ez a rövidlátó fiú egyszer szétbontott egy balalajkát, aztán egyszerűen kijelentette, hogy ő éppen olyat tudna készíteni.

Kinevették.

Fát kerített s a legprimitív szerszámok se-

gítségével, főképen egy zsebkéssel neki ült s 2—3 nap alatt megcsinálta a balalajkát. Elvitte az üzletbe, megvették s mindjárt megrendeltek nála ötöt. Munkatársakat vett maga mellé s a balalajkán kívül gitárral is kísérleteztek, az is sikerült. Megalakult a balalajka és gitárgyár. Pár ezer balalajkát és gitárt liferáltak el Kelet-Szibériában. Ez a vállalkozás 8—10 embernek nyújtott keresetet.

A lengyel kath. templom.

Az ide menekült s itt letelepedett lengyelek szép kis kath. templomot építettek. Papjuk is volt, egy lengyel kath. pap. Ebbe a templomba jártunk vasárnap és ünnepnapokon. A tanítókból alakult magyar énekkar latin miséket adott elő, mert a feloszlott német énekkar kottáit Schorr páter magával hozta s rendelkezésre bocsátotta.

A magasrangu tiszték hálás elismeréssel vették körül az énekkart, mely minden mise után elénekelte a magyar nemzet imádságát, melyet könnyes szemmel énekelte a magyarság az énekkarral együtt a fogság hatodik esztendejében is

Ebbe a templomba igen nemzetközi társaság járt. Kínai tiszték, a kath. missziók neveltjei kardjukat a templom elő részében hagyva többször letérdepelve és keresztet vetve mély áhitattal közeledtek az oltár felé.

Oly helyesek voltak a drága, kerekkepű, mandulaszemű koreai gyermekek, akik éppen úgy hajtottak térdet s vetettek keresztet, mint akár a mi falusi gyermekeink.

Lengyel táncmulatság.

Énekkarunk Sebestyén Lajos karmester vezetése alatt részt vett s több számmal szerepelt a lengyelek által rendezett jótékonysági hangversenyen. Szerepelt még egy kiváló zongoraművész hadifogoly tiszt.

A műsort tánc követte.

Az énekkar fiatal tagjai néhány perc múlva ott keringtek a táncoló párok között.

Az estélyt a város emeletes kulturházában (Narodnidom) tartották. Az épület teljesen megfelelt céljának. Széles, kényelmes lépcsőzet vezetett fel egy délszaki növényekkel díszített előcsarnokba. Itt volt a ruhatár és a felterítés. A belső színkörszerű terem karzattal, páholysorral s pompás nagy színpaddal bírt.

Többen a karzatról néztük végig az orosz-lengyel estélyt, amelynek legszenzációsabb látványa volt a lengyel nemzetitánc: a lengyelke.

Egy fiatal bájos lengyel leányka teljes önfeledettséggel engedte át magát a tánc élvezetének s oly graciozitással lejtette párjával együtt a táncot, észre sem véve, hogy a táncot mindenki abban hagyta s hogy mindenki őt nézi. Önfeledettségében oly bájos, oly elragadó volt, hogy az egész közönség egyszerre önkéntelen tapsviharban tört ki s csak akkor nézett ijedten, megriadva körül s menekült anyja védő szárnyai alá.

Ugyanitt rendeztek festőink két ízben képiállítást, de túlzottan modern képeikkel csak részben arattak sikert. Az orosz sajtó egyes mű-

vészek túl merész, modern felfogásokban festett képét bizony lerántotta.

A hadifogság hatása a vallásos érzésre.

A hadifogság vallási szempontból különféle hatással volt az emberekre. Voltak, akik a hazuról hozott vallási érzésüket a különböző behatások alatt máról-holnapra elhajították s atheisták lettek.

Ezen meg lehet ütközni, de aki betudja magát képzelni egy hadifogoly szomorú sorsába, az meg tudja érteni ezt az átalakulást,

Nézzünk egy jobb körülmények között élő embert, akit a háború kitépett eredményes munkássága által megteremtett s már megszokott polgári jólétéből; kiszakította a szerető hitves, a gyermekek esetleg a szülők köréből, nem egynehány napra, nem is egy pár hónapra, de hosszú évekre. Túrni a harctéren hazafias jószándéka ellenében a dúrva gorombaságot, az emberi méltóságát megsemmisítő fogoly bánásmódot, éveken át nélkülözni, ruhátlankodni, éhezni, hiszen néha hónapokig nem láttak húst, cukrot, néha napokig kenyeret sem és mindezt miért? Kinek, mit vétett?

Nem lehet tehát csodálkozni rajta, ha elvesztette lelke egyensúlyát. Mindez oly elkeseredést váltott ki belőle, hogy átkozott mindent, ami közre játszott abban, hogy ártatlanul ilyen rettenetes helyzetbe sodortatott. Ellensége lett mindennek. Eldobta magától az Istent is, aki, úgy gondolta, nem akarta, vagy nem tudta őt megsegíteni.

Azoknak, akik nem élték át a szibériai poklot, a szavakkal le nem írható borzalmakat, nem

szabad elítélni ezeket az embereket, mert senki sem tudhatja s nem állíthatja magáról, hogy hasonló esetben nem-e vesztette volna el ő is lelki-egyensúlyát.

Csak kiválasztottak, csak kifinomult lélekkel s fegyelmezett idegekkel bíró egyének tudtak arra a szempontra helyezkedni s arra a magaslatra emelkedni, hogy ez a világkatasztrófa olyan, mint egy földrengés, mint egy hajósülyedés s ha milliók estek áldozatul, miért követelje éppen ő, hogy kivétel legyen s önfegyelmezetten várta a a következményeket: hátha a nagy vihar után ismét csend lesz s kitisztúl a láthatár s kisüt az új életet adó nap . .

Ismétlem: a mindenkitől magára hagyatott ember elkeseredése érthető, aki megcsalva, meglopva érezte magát mindenkitől, akinek tudására jutott, hogy otthon igen sok a protezsált «nélkülözhetetlen». Némelyik arról is hírt kapott, hogy az otthon maradt fiatal asszony már rég letette a magára hagyatott bánatos asszony álarcát, sőt a vígasztalóban sincs hiánya. Másik ellenben arról szerzett tudomást, hogy elüljárósága az otthon hagyott nőt és családot kiakarja tenni a lakásból s hogy elvonják a fizetését. Tessék az ilyen felzaklatott lelkű ember állapotába magát valakinek beleképzelni!

De legmérgezőbb hatással volt a harctér a fogság azokra a még majdnem anyára szoruló 18—22 éves fiatal emberekre, akik az eddig beléjük csepegtetett erkölcsök s nemes érzésekkel szemben most homlokegyenest ellenkező légkörbe kerültek. Ezeknek lelkét megmérgezték örökre,

ezek többé nem találnak önmagukra. Azt tapasztalták: ámították, bolondították, becsapták őket. Ebben a korban, amikor még nincs megállapodottság, de kellő kritikai érzék sem fejlődött még ki, fogékony az ifjú minden új benyomásra. Volt is diadala az új, előttük eddig gondosan titkolt eszméknek, tanoknak. Ezeknek nagy része elveszett ember.

De voltak olyanok is, akik a vallással eddig nem sokat törődtek s most mély vallásosság vert náluk gyökeret, mely egyeseknél a vallási tébolyig fokozódott. Ezek a különböző változások, lelki hullámzások észlelhetők voltak úgy az intelligens, mint a műveletlen egyéneknél.

Alakultak szombatos és adventista csoportok, amelyek minden idejüket közös ájtatosságban töltötték el. Ezek elvonultak s félreeső helyeikről, hallatszott nyári éjszakákon áhitatos énekük.

Barakkunk leégése.

Borzalmas szerencsétlenség történt 1919 dec. 22-én. Körülbelül éjjel $\frac{1}{2}$ 12 lehetett. Az emberek nagy része félálomban volt, mikor bejött a barakkba egy hadifogolytársunk s nyugodtan, de harsány hangon kiáltotta:

— Emberek föl! Ég a barakk! Menekülésre van idő.

Egyszerre talpon termett az 500 ember. Gyorsan öltözködtek s ki-ki mentette volna saját szegénységét. Alig 8 perc idő volt a menekülésre. Egy galíciai zsidó szabó varrógépet szerzett s az elsők közt akarta elhagyni másik végén a barakkot, mert a tűz az egyik végén keletkezett s arra

a menekülés már lehetetlen volt. A kijárat ajtajának csak az egyik szárnya volt nyitva s a galliciai gépjével nem tudott kiférni. Az utána jövők az ajtóhoz szorították, eltorlaszolta a kijárást, aztán se ki, se be. Erre az ablakokat verték ki s azon át menekültek. A két oldalon kivert ablakokon keresztül támadt léghúzat még jobban élesztette a tüzet s percek alatt lángban állt az egész faalkotmány.

A sors ironiája, hogy a barakk kályháiban már napok óta nem volt tűz, mert az oroszok nem tudtak szénét adni s mégis szibériai december végi hidegben a fűtetlen barakkban ütött ki a tűz. Csikorgó, kemény decemberi éjszaka kerüllünk a szabad ég alá. A két tisztí kávéházat nyitották meg, hogy elhelyezkedhessünk.

A több évi hadifogság alatt munkája után mindenki összegyűjtött némi felsőruhát, fehérneműt, ágyneműt. Mindenkinek égett oda valamije, némelyiknek mindene. A nagy kapkodásban vagy megfélekedezett róla vagy ellopták, amit az ablakon kihánytak. Az is megesett, hogy amíg az ablakon kidobott holmik egy részét elszállították, az ott maradt dolgokat a rohamosan terjedő tűz miatt nem lehetett többé megközelíteni. Volt olyan szerencsétlen, aki semmit sem tudott megmenteni. Ez a szerencsétlenség osztatlan részvétet váltott ki. Nem elég a hadifogság, még le is égni!

Már másnap érkezett segítség. Az amerikai Vereskereszt vladivostoki képvisellete pokrócokat küldött, az ottani zsidóság pénzgyűjteményéből mindenkinek néhány jen jutott. (Japán pénz, értéke egy fél dollár). A szomorú fogságban ez volt a legszomorúbb karácsony.

A rettenetes tűzvésznek egyetlen áldozata Pergő nevű 40 éven felüli felvidéki tanító — egy végtelenül kedves, derék, jó magyar ember, a hadifoglyok által létesített fűszer üzlet könyvelője — volt. Ugyanisa szövetkezett bevásárlói az évi éppen jól sikerült leszámolás napján valami pálinkához jutottak. Őt is megkinálták s néhány pohárral ivott.

A hosszú évek óta alkoholhoz nem jutott ember az élvezettől teljesen mámorosan feküdt le. A szomszédja költegetésére bár felébredt s felült, de úgy látszik az álom ismét elnyomta. A rettenetes helyzet hatása alatt mindenki önmagával elfoglalva, senki sem vette észre, hogy a szegény ember ismét visszafeküdt s ott maradt. Csak a megtartott sorakozónál vettük észre a hiányt.

Másnap földi maradványait összeszedtük s eltemettük. Ez a szerencsétlenség a tüzeset elképzelhetetlen gyors lefolyásának tulajdonítható. A tűz jelzésétől kezdve egy rövid óra múlva pernye és hamu jelezte a volt barakk helyét.

Mint később kiderült az egyik kis szobában orosz katonák laktak, akik erősen fűtöttek s onnan származott a tűz.

Mindszentek ünnepe a nikolski hadifogoly temetőben.

1919 november 1-én szokatlanul napfényes, meleg őszi délelőtt kimentünk a sok-sok ezer halottat magábafogadó hadifogolytemetőbe. A temető közepén már köemlék állt német, magyar, török felírással. Az emlékek előtt felállított oltárnál Schorr főisztelendő gyászmisét mondott és énekkarunk egy gyönyörű requiemet adott elő.

Minden hadifogoly ott volt, akinek a lelkében még élt valami érzés. A meghívott japán parancsnokság is képviseltette magát, mikor a küldöttség megérkezett, néhány méterre megközelítették az emléknél felállított oltárt s mélyen meghajoltak.

Evangéliumkor a páter német és magyar nyelven mondott beszédet, megemlékezvén az itt nyugvó hőskről s megköszönte a jelenlevő japán képviselőknek a hadifoglyokkal szemben tanúsított humánus bánásmódjukat. Ez volt az utolsó halottak napja, mikor elhalt bajtársainkat felkereshettük, mert a következőt már hajón töltöttük.

Ez azonban szép és felemelő ünnep volt! Bizonyos megnyugvással hagytuk ott pihenő bajtársainkat. Hiszen a föld mindenütt egyformán szent. Emléküket a kő felírása még sokáig fogja hirdetni.

De volt ennél a temetőnél egy szomorúbb hely, egy másik temető, ahol az élőhalottakat gyűjtötték össze.

A lehangoltság, a magába vonult zárkózottság s folytonos töprengés tébolyhoz vezetett. Bizony sokan megzavarodtak s a hadifogoly elme-kórházak is népesek voltak.

Az orosz templom.

Ha az ember hétköznap lép be egy orosz templomba, amikor nincs vásári zaj, hanem finom előkelő csend, nem bír szabadúlni valami lenyűgöző misztikus érzés hatásától. Az orosz templomoknak kereszt alakjuk van. A tetőzet félgömb (hagyma) alaku kupola, amely tulajdonkép a bizanci stíl sajátosága, illetve a bizanci építésmód

oldotta meg a legtökéletesebb kupolafödés szerkesztését.

A keleti egyház festészete visszamaradt, mert egyideig üldözték a képeket, mint a bálványimádás termékeit. A képüldözés dacára a vallásos művészet gyakorlata nem szűnt meg. A festészet azonban nem tudott szabadulni a bizanci merevségtől, mert a hagyományos alakokat megváltoztatni nem engedték.

Ujabb építkezéseknél négy kisebb kupolával veszik körül a főkupolát. Az orosz egyházi építészet nem csupán a bizánci stílt fejlesztette tovább, hanem különböző hatásokat egybeolvasztva sajátos jellegű új irányban bontakozott ki. A templomok már külsőleg is díszesek s az érzékekre lenyűgözőleg hatnak. Nagyobb templomok külső falait a bejárat és ablakok felett bibliai tárgyú és szentek képei díszítik. Festészetük alakjai bár majdnem egyeznek a latin egyház témáival, mégis erősen magukon viselik a bizánci stílus sajátosságait.

A cárizmus alatt horribilis kincseket fordítottak egyházi ruhákra, templomokra, melyeket belül csupa aranydíszítés és freskó ékesít. Rengeteg tömjént használnak s ennek átható illatával vannak állandóan telítve a templomok.

Sok templomnál a lejárattal kripták vannak, a falakon felírás, rajtuk hatalmas babérkoszorúk, díszes szalagokkal.

Orosz női szerzetesrend.

Nikolsktól nem messze pár száz holdas birtokon egy női szerzet él kommunizmusban, egyetlen öreg pópa felügyelete s igazgatása alatt. A

szerzetesnők (svestricák, nővérek) maguk művelik a földet, kezelik az állatokat, maguk készítik ruháikat, talpalják cipőiket. Van nagy tehetségük, a városokba szállítanak tejszínt, vajot, különféle túrókat s nagyszerű méhészetükből a legfinomabb mézzel látják el az egész környéket. Templomjuk is van.

A kínaiak.

Nikolsk-Ussurisk környékén egymás után keletkeztek a kínai falvak. A kínaiak gazdálkodnak: szénát, kendert termelnek. Vannak köztük, akik békés munkával mint pl. kertészet, bányászat keresik a kenyerüket, de a legtöbb űzérkedik. Általában álnok, veszedelmes, megbízhatatlan nép. Sok köztük a gonosztevő s ezek s legnagyobb gaztetre is képesek. A nagy tömegnél intelligenciáról beszélni sem lehet. Csak a rosszindulat vezeti őket. Az elfogott bünözőkkel úgy az orosz, mint a kínai hatóság kérlelhetetlen kegyetlenséggel bánik el. Olyan válogatott kínzásokkal valtatják őket, hogy ordításuk utca-hosszat halatszik.

A kínai temető.

A kínaiak temetője közel van a városhoz, helyesebben az egyik katona telephez. Többször jártunk ott. A hullát dúrva gyalulatlan deszkákból összetákoltt hosszú ládában hagyják a föld felszínén egy évig. A hulla hasára egy csutak szalmát, a láda tetejére gyász jeléül piros vásznat tesznek. Csak egy év múlva földelik el. A koporsó ritkán éri meg háborítatlanul az egy évet.

Jönnek a hullarablók, lehúzzák a halott ruháit, de a fedelet már vissza sem teszik. A legtöbb hulla látható nyitott szemével. Ez a temető alig volt Nikolsk várostól 4 kilométerre. Természetesen sűrűn fellép a kolera.

A kínaiak az újszülött megérkezését is az ajtóra kifüggesztett nyomtatott piros plakáttal hozzák az ismerősök tudomására.

A kínai színház.

A nézőtéren asztalok mellett ülnek, csájáznak és szemicskélnek. De a karzaton levők is szemicskélnek s nyugodt flegmával köpdösik le a nézőtéren ülők fejére és asztalára a szemicske héját. A színpadon gyors egymásutánban peregnek a jelenetek. Egyszerre többfélét is mutatnak be.

A női szereplők drága selyem és bársonyból készült gyöngyökkel és arannyal gazdagon díszített ruhákban jelennek meg és énekelnek is. Bár valami skálaszerűséget fel lehet énekükben fedezni, amint hírfelen hanglétrájuk legmagasabb fokáról a legalacsonyabbra leereszkednek, de énekükben nincs dallam, nincs ritmus, nincs harmonia. Aztán, míg a »koloratura« a színpad egyik részében énekel, vagy esetleg duettet énekelnek, a színpad másik részében harci vagy bajvívó jelenetet mutatnak be. Közben a publikum teljesen otthoniasan zsebong. Az egész egy szédületes kavarodás, amelyből egy órai élvezet után megkönnyebbülve menekül az ember. Ha megkezdik délután hat órakor, éjfélkor még nincs vége. Ha fontosabb szereplő jött a színpadra a zenekar mindig tust húzott. A sípokból, dobból s

egy márványkőféle lapból (melyet két vas, vagy rézpálcikával ütnek) álló zenekaruk fülsértő és süketítő zajt okoz.

Míg a díszleteket változtatják, a szereplőket csájával kínálják. Szünet közben a színpadon levő szereplőket a közönség előtt meglátogatják gyermekeik s nyugodtan szemicskélnek.

Többnyire álarccal s a férfiak ríkitó színekkel kifestett kócból készült szakállakkal játszanak. Míg a zene szól, a szakállakat meg-megrázzák, ami módfelett tetszik a publikumnak s gyorsan kiejtve »sipkasangót« (sipikasanagó) »nagyon jó«-t kiáltanak.

A zene alatt állítják be a díszleteket s mikor a zene elhallgat a szereplő az emelvényre áll s onnan deklamál vagy énekel zenekísérettel. A hangjuk a sípjukhoz hasonló fejangszerű visítás. Az emelvényt három oldalról megközelíthető farács választja el a közönségtől. Ha a szereplő igen tetszett, a közönség elhagyja helyét és a színpadot körülvevő korlátra könyökölve élvezni tovább az előadást.

A kínai vallásnak évenként két nagy ünnepe van. Egyik télen, január végén, a másik nyár derekán. A téli ünnepen a színtársulat tagjai maszkának öltöztek s egész napon át hosszú falábakon, egy botokra erősített, színes, tarka papírból készített, óriási nagyra felfúvott sárkányt hurcoltak a városban. Este a belülről kivilágított sárkány menetközben lengve, messziről fantasztikus látványt nyújtott.

A kínai lakásokat ünnepekkor piros plakáttal jelölik meg, amely kínai nyomtatott írással az

ünnepekre vonatkozó jókívánságokat foglalja magában. A sárkányt hurcoló kínai színészek az összes kínai házakat felkeresték s így üdvözölték honfitársaikat a házigazda vagyoni helyzetétől függő ajándékok ellenében.

Nikolsk egyik piszkos és félelmetes városrészében kínaiak laknak, akiknek kezükben van jórészt a kereskedelem.

Egy artista társulat.

A bolsevikiek és a fehérek között ki-kiújuló harcok a vonatösszeköttetést időnkint teljesen elválták. Ez a kényszerhelyzet egy nivós artista-művész társaságot hosszú időre a városba szorított. Egy széphangu és máskülönben is szép szőke-asszony énekesnő volt a társulat gyöngye. Szerepeltek még nagyszerű táncosnők, zenebohócok, kötél- és dróttáncos művésznők s végül a lábait boszorkánygyorsasággal mozgató drót-izmu néger-táncos. Jó zenekarral és karmesterrel rendelkeztek. A zenekarban hadifoglyok is játszottak. A társulat hetenként rendezett a hadifoglyok részére egy-egy előadást. A hadifogolynál hálásabb publikumot el sem lehet képzelni. De viszont az egész társulat láthatólag oly kedvesen, oly szívesen játszott a hadifoglyoknak, hogy ezeknek szó-rakoztatására irányuló szándékuk nyilvánvaló volt.

Egyszer különösen kedves meglepetést szereztek azzal, hogy összes táncosnőik kivonultak magyar nemzeti ruhába öltözve s mikor a zenekar belevágott: »Ritka búza, ritka árpa, ritka rozs« dallamába, öröm volt nézni, amilyen ropogósan kezdték járni a magyar táncokat. Az előadást rendesen mulatságos némajáték fejezte be.

A magyar cigányasszony.

Nikolsknak hatalmas piactere és vásárcsarnoka van, mely messziről bűzlik a halszagtól. Egész csomó élelmes hadifogoly foglalkozott adás-vevéssel s ezek napi látogatói voltak a vásárnak.

Történt egyszer, hogy a piacon lézengő hadifoglyokat, akik egymás között magyarul beszélgettek, megszólít jó magyar-cigány kiejtéssel egy középkorú cigányasszony. Ezek elbámúlva érdeklődtek, hogy kicsoda, mint kerül ide, a világ másik végére. Elmondta, hogy Magyarországon született és lakott a dánosi rablógylkossáig s amikor a csendőrség nagyon zaklatni kezdte a cigányokat, ők is menekültek. Átszöktek a határon s Oroszországban elszéledtek. Mindíg tovább barangolva néhányad magával Nikolskba ért s folytatja régi mesterségét, ócskát árul a piacon.

A budapesti borbélyné.

Egy borbélyné is került Budapestről Nikolskba, aki özvegyen s egy borbélyüzléttel maradt a háború folyamán. Az üzlet vezetésére egy orosz foglyot vett ki, természetesen akinek polgári foglalkozása fodrász volt. A dolog vége szerelem s házasság lett. A háború végén az oroszot elfogta a honvág s Amerikán keresztül Vladivostokba hozta magával az asszonyt is. De Nikolskban rekedtek, mert a vörös-fehér front elvágta további útjokat. Csínos kis üzlet s egy szobácskából álló lakásuk volt. A hadifoglyokat szívesen látták. Az élelmesebbek éltek, sőt többen vissza is éltek a szívességükkel. Én csak látásból ismertem őket. Később hallottam, hogy az idősebb

nőre ráúnt a fiatalabb férfi s az asszony már vissza akart volna jönni. Próbálkozott is a hadifoglyok szállítását eszközlő bizottságoknál, de azt a feleletet kapta, hogy csak hadifoglyokat szállíthatnak. Annyival mégis megbiztatták, hogy talán az utolsó hajóval. Nem tudom, mi lett a szegény asszonnyal.

A láger medvéje.

Egy humoros esetben volt részünk, amelynek a főszerepét a helyőrség medvéje játszotta.

A bocs korában elfogott barnamedve láncra-
verve az orosz katonaság konyhája mellett éld-
gélt. A medve egy bohókás állat volt és alig pár
hónap alatt nagyra nőtt s fél éves korában már
félelmes lett. Egyszer valamikép elszabadult s a
hadifogolytábort az orosz katonaság kaszárnyái-
tól elválasztó vékony drótkerítést könnyedén át-
törte s közeledett a fogolybarakkok felé. A hadi-
foglyok ijedten menekültek barakkjaikba. A medve
ötletszerűen besétált egy barakkba, melynek közé-
pén elhelyezett állványokon egy magánvállalkozó-
hadifogoly élelmiszer-áruit, sonka, felvágott, na-
rancs, porcukor, cukrászsütemény stb. rakta ki.
A medve az állványt egyetlen lökéssel felborította
s miután besonkázott, a priccsekre menekülő fog-
lyok görcshöz közel álló kacagása közben a naran-
csokhoz látott. El nem képzelhető ügyességgel man-
csaival néhány narancsot meghámozva s eltüntetve,
ormányát belenyomta a cukorzacskóba s mint aki
a dolgát jól végezte, kísétált a barakkból s a ba-
rakk előtti pocsolyában meghempergett. Egyetlen
bátor ember, a minden vagyonát veszélyeztetve

látó árus kétségbeesetten próbálta kiteszékelni a hivatlan vendéget, de a medve nyugodt méltóságában még csak észre sem vette a szerencsétlen flótást, akinek kárát gyűjtés útján megtérítették.

Később, midőn a medve nagyobb s erősebb lett, egy bevonuló ujoncot, aki a láncon levő medvével játszani kezdett, körmei közé kapott s úgy megsimogatott, hogy arcáról egy rántással lehúzta az összes bőrt. Bár elevenen szedték még ki a körmei közül, de néhány nap múlva a kórházban meghalt. A medve földi pályafutásának is közeledett a vége. Ezentúl még jobban megláncolták. Mikor teljesen kifejlődött, fajának egy hatalmas példányává lett. Egyszer sikerült neki elszabadulni. De ezt már nem vették tréfára, egy szakasz katonát futólépésben vezényeltek ki ellene. Körülfogták s sortűzet bocsátottak reá. A medve egy nagyot ugrott a levegőbe s a következő pillanatban elvágódott.

Japán-bolsevik harcok Nikolsk-Ussuriskban.

Mikor Nikolskba értünk fehér oroszok voltak az urak. De a vidéket jól felszerelt rablásból élő bolsevik csapatok veszélyeztették, amelyeket az egyesült fehér-cseh csapatoknak annak idején nem sikerült elfogni s leszerelni. Ezek a városon kívül hol közelebb, hol távolabb táborozó csapatok folyton erősödtek a városban állomásozó fehér-orosz ezredekhez besorozott, de onnan naponta eleinte szórványosan, később tömegesen elszökött katonákkal. Ez az átszökösés legkönnyebben a fronton történhetett, mert az orosz tesvérharc állandó volt.

A fehér oroszok egyre gyengültek s a japánok lassankint rátették a kezüket mindenre, de eddig az orosz testvérharcba nem avatkoztak be. Senki sem kérdezte tőlük, miért jöttek, mit akarnak, ők sem mondták. Ha megkérdezték volna őket ez iránt, annyit tudtak volna mondani, hogy parancsot kaptak a bevonulásra. A parancsnak eleget téve megszállták Kelet-Szibériát Irkutzkig, de az Európa felől közelítő veres hadsereg hírére, Irkutzktól visszavonultak.

A fehér oroszok érezték, hogy a lábuk alatt inog a talaj s hogy sokáig nem tarthatják magukat s béketárgyalásokat kezdtek a városon kívül táborozó bolsevikiekkel s megegyeztek, hogy nem lesznek bolsevikiek, nem lesznek fehérek, hanem egyesülnek olyan Kerenszki-féle rózsaszínű elvek alapján a japánok ellen, akiktől kezdték félteni Kelet-Szibériát. A japánok legnagyobb elképedésére egyik reggel bevonult a városba néhány jól felszerelt veres ezred s elfoglalták az orosz kaszárnyákat.

Nikolsk-Ussurisk környékén tehát a legkíméletlenebb eszközökkel folytatott orosz-testvérharc, mely mindkét oldalról temérdek emberáldozatot követelt, egyelőre véget ért.

A japánok azonban nem jó szemmel nézték a megerősödött oroszokat, talán tartottak is tőlük s egy reggel hadüzenet nélkül váratlanul rátrörték az egyesült orosz helyőrségre.

Mi, a hadifogolylágerek békés lakói egyszerre rettenetes puskaropogásra, gépfegyverkattogásra s hatalmas ágyuszóra ébredtünk.

Ennek fele sem tréfa. Mi az? Mi történt?

Magaslatokra helyezkedve, látjuk, hogy a japánok a városon kívül felállított ütegeikből centiméter pontossággal lövik az oroszok által lakott kaszárnyákat, hogy kikergessék őket. Az oroszoknak valóban alig volt idejük a menekülésre, mindössze némi hátvédet helyeztek itt-ott el s kivonultak a városból. Egy ilyen utóvéd a hadifoglyórház mellett helyezkedett el. De a japánok oda bombáztak. El lehet képzelni a fekvő betegek rémületét, némelyik egy kórházi ingben futott ki és ezek éppen golyókba futottak bele, míg akik bent maradtak, az ijedségen kívül más bajuk nem történt.

A kikergetett veresek közt magyarok is voltak, természetes, ezek nagy része a visszamaradt utóvédekbe került, melyek teljesen elpusztultak vagy fogságba kerültek, de ott is golyó várt rájuk, mert a bolsevik katonákat a japánok sem tekintették rendes hadseregnek, csak felfegyverzett rablócsapatoknak.

A harc után a civil oroszok az orosz hullákat azonnal eltakarították, a magyarok hullái még másnap is temetetlenül heverték az utca kövezetén.

Magyar vér pusztult itt is idegen érdekek szolgálatában! Szomorú esemény volt ez. De önmaguk rohantak a pusztulásba.

Ekkor a japánok teljesen birtokukba vették a várost. Voltak az egyesült oroszok szolgálatában semleges hadifoglyok, mint szakácsok, meseterembek, tisztiszolgák. Ezeket a japánok mind összefogták s csak hosszú igazoltatási eljárás után tudták elkerülni a golyót. Ez is mutatja, hogy

az állandóan zavaros helyzetben legbiztosabb hely volt a hadifogolybarakk, még ha kevesebb is volt az ennivaló.

A japánok.

Általános vélemény, hogy ma a japán a világ legjobb katonája. A japán katona fanatikus. Bősz csatakiáltást hallatva rohan az ellenségre. Ilyenkor kíméletet nem ismer. Elszántságát valóságából meríti. Még érintetlen, naiv nép s ebben van az ereje. Bár a Kelet-Szibériában hosszú időt töltött csapatoknak lehetetlen volt elkerülni a bolsevik fertőzést.

Vallásukban van vallami humanizmus, valami általános emberszeretet, de egész gondolkodás-módjuk, felfogásuk s emberi lényük rejtélyes.

A tréfát nem ismerik. Különösen szent előttük a parancs.

Nikolskban történt. A veresek kikergetése után megszálltak s őrizet alatt tartottak minden állami épületet.

Egy sétáló hadifogoly a japánok által megbombázott épület közelébe ment, megakarta közelről tekinteni az ágyulövés okozta réseket. Az őrt álló japán katona ráordított valamit, valószínűleg azt, hogy menjen el az épület közeléből, a hadifogoly persze nem értett japánul, megállott és kérdőleg nézett rá, erre az lekapja válláról a fegyvert s keresztül lőtte, rögtön meghalt.

Pervejarecskán átvették a fogolytábort s a hadifoglyokkal igen emberségesen, de szigoruan bántak. Jó ételmezést s napi, a japán hadseregben szokásos zsoldot kaptak úgy a tiszték, mint a legénység.

Ebből a táborból havi segítséget küldtek a nikolski hadifogoly tábornak, amelyet a japánok nem vettek át. Az átvett tábor ellenben körülzárták, a szabad mozgást a hadifoglyoknak betiltották.

A már szabad mozgáshoz szokott hadifoglyok azt vélték az oroszokkal van dolguk s megpróbálták kiszökni, de az őrség elfogta s a parancsnok elé vitte őket.

A parancsnok felszólítására megmutatták a helyet, ahol kiszöktek a deszka kerítés alatt ásott lyukat. A parancsnok kényszerítette őket, mutassák meg, hogy bújtak ki s mikor ezek a kerítés lyukon bújtak át, az őrséggel beléjük lövett. Kivégeztette őket minden hadbíróság nélkül.

Mivel foglalkoztak a hadifoglyok Nikolskban ?

Míg a japánok felügyelete alatt levő hadifoglyok el voltak zárva, az orosz felügyelet alatt (helyesebben a felügyelet nélkül maradt) hadifoglyok teljes mozgási szabadságot élveztek. Akik valamilyen mesterséget tanultak és folytattak összeköltöztek s a városban külön helyiségben közös háztartást rendeztek be. Kiköltöztek a kisebb-nagyobb zenekarokon kívül a bútorkészítő csoport s a balalajka-gyár.

Egy fiatal önkéntes pedig, akinek otthon a kezében sohasem volt tű, a fogságban megtanult varrni és szabni, a legelőkelőbb helyen nyitott üzletet s a város legelegánsabb s legkeresettebb szabója lett. Sok pénzt keresett. Igen elegánsan járt és költsékezett.

A festők áttették székhelyüket Vladivostokra,

ahol festették a nőket s a tengert. A lágerben több cipész és szabóműhely létesült.

A gimnázium igazgatójának felügyelete alatt álló földrajzi intézet intelligens hadifoglyokat alkalmazott papírmásé és viasz munkákra. Készítettek földrajzi szemléltető képeket, mint vulkánokat, a tűz, a víz romboló és építő hatását kiemelő modelleket, domború térképeket, gyümölcsöket, zöldségféléket.

Ugyancsak a hadifoglyok segítségével alakítottak kréta- és enygyárat, virágkertészetet és játékosztályt.

Benn a lagerben megindult a kertészkedés. Elég nagy terület állt e célra rendelkezésre. Vethetett magának mindenki kedveszerinti területet. Egyik csupán virágot tenyészített, a másik konyhakertészetet létesített. A kertészkedők páratlan szorgalommal egész nap kis területükön voltak: gyomláltak, kapálgattak, öntözgettek. Elfoglalták magukat s elterelték figyelmüket az »otthonról.« Egész nap levegőn voltak s egészséges munkájuk után pénzt is láttak.

Létesültek kávéházak, cukrázdák, kantinok. Külön török kávéház a színház barakkjában. Az aprópénz hiány enyhítésére »lager-pénzt« bocsátottak ki s ezt a lagerpénzt — a hadifoglyok szervezettségének és megbízhatóságának jeléül — elfogadták a nikolski kereskedők is.

Szinvonalon álló illusztrált szépirodalmi lapok indultak, természetesen csak egy-egy példányban, amely a kávéházakban kézről-kézre járt.

Ismét létesült színtársulat *Kalmár* hívatásos színész vezetése alatt. Itt már a tisztok s az ön-

kéntesek együtt alakították az énekkart s a színtársulatot.

Színre kerültek: A cigány, Az erdőben, A tolvaj, A testőr, Gülbaba, János vitéz, Az obsitos és a Nebántsvirág című darabok.

Itt már teljesen üzleti alapokon nyugodott a színház. Az emberek nagy része keresett s szívesen áldozott néhány kopeket szórakozásra. A színtársulat tagjai sem fáradtak ingyen s állandó keresetet nyújtottak egész csomó embernek. A szabók, festők, asztalosok, díszítők mind pénzt kerestek. Alakult színházi zenekar s előkerült egy cigányzenekar is!

Az itteni színtársulat tagjai közül feltűnt Bognár Rezső hódmezővásárhelyi evangélikus kántor ritka szép tenorjával.

Az előadásokra sok orosz család is eljött s kedvükért előadás után sűrűn rendeztek táncmulatságot.

Szóval szórakozásban nem volt hiány.

Eddig az állomáson egy kocsiban lakott az Amerikai Keresztény Ifjak Egyesületének képviselője D., egy amerikai baptista pap. Innen irányította jótékonyági akcióját s aranykeretes szemüvegén keresztül jóságos, szürke szemével figyelte a tábort.

Most ott hagyta a kocsit s beköltözött a lágerbe. Átvette a kávéház vezetését, ahol némi pénz ellenében naponta mindenki friss süteményt, tésztát, fekete- és tejeskávét vásárolhatott. Az ének- és zenekar tagjai s a közügyeket irányítók tiszteletzsetonokat kaptak s ezek ellenében szolgálták ki nekik a kávéház cikkeit.

Több ízben cukorka, csokoládé, borotvapamacs, szappan, fogkefe, gombos- és varrófű, gombot, cérnát tartalmazó ajándékcsomagokat osztott szét. Szervezte a protestáns isteni-tiszteleteket. Mozit rendezett be s esténként, amikor nem volt színielőadás azzal szórakoztatta a társaságot.

Vasárnap délelőtt vallásos előadásokat tartott angolul, melyet mondatonként azonnal tolmácsoltak német és magyar nyelven.

Nehéz dolog volt a lelkiileg eldurvult, elfásult, mindent tagadó hadifoglyok lelkéhez hozzáférközni.

Rövid, húsz percnél tovább nem tartó előadásai igazán bölcsek voltak. Általános igazságokat fejtegetett végtelenül tapintatosan, figyelembe véve hallgatóságának minden oldalról feltételezhető érzékenységét.

Közben állandóan biztatta, türelemre intette a hadifoglyogát, éltette bennük a rövid időn belül el- illetve hazaszállítás reményét.

Ezeket a rövid, vallásosnak (predikációnak) egyáltalában nem nevezhető, inkább a hadifoglyok lelkét megnyugtató szándékozó előadásokat, melyeket az ének- és zenekar közreműködésével is iparkodott vonzóvá tenni, vasárnaponként sokan meghallgatták.

Ez a nemeslelkű, tiszteletreméltó úri ember, aki egy évnél tovább élt a hadifoglyok közt, hogy azoknak helyzetét a rendelkezésére álló eszközkhöz képest enyhítse, rám és sokunkra igen jó benyomást tett s részemről csak hálával tudok rágondolni ma is.

Első hírek a hazaszállításról.

Ebben az időben Amerikán keresztül elvétve érkezett egy-egy levél, de csak a magyar területről. Pontosán érkeztek azonban az amerikai magyar ujságok, amelyekből kimerítő tájékozódást nyertünk mindenről. Így 1919 végén már érkeztek az első hírek a hazaszállításról. Az amerikai magyar ujságok közölték, hogy Magyarországon megindult a hadifoglyok hazaszállítása iránti nagy akció.

Országos gyűjtést indítottak, előadásokat, multságokat rendeztek erre a célra. De a befolyt pénz oly nevétségesen csekély volt, hogy az a foglyok hazaszállításánál szóba sem jöhetett.

A pénz az amerikai Vereskereszt közvetítésével megérkezett s azt a hadifoglyok élmezésének feljavítására használták.

Ettől kezdve nem is volt panaszra ok. Naponta 20 szen-t (japán apró pénz) utaltak ki minden ember élmezésére tisztnek nem tisztnek egyaránt. (Ezen már meglátszott, hogy amerikai intézkedés.) Magunk kezébe vettük az élmezést. Nem voltak többé sem orosz altisztek, sem a konyhákat vezető hadifogoly őrmesterek, akik a felét ellophassák. Konyhánként 300—400 emberes kisebb csoportokra osztunk.

Hívatásos s fizetéses szakácsokat alkalmazunk. Disznókat hizlaltunk. Volt veteményes kertünk. Elérkezett fogoly életünk fénykora. Nagy ünnepeken kicsi hozzápótlással a sertés-sülten kívül egy darab torta is díszelgett asztalunkon.

Közben a szlávok elszállítása jól előre haladt. Ekkor értesültünk, hogy az amerikai ma-

gyarság és zsidóság gyűjtési akciója megindult a szibériai hadifoglyok hazaszállítására. Ezen akció támogatására a magyar kormány Amerikába küldte dr. Kovács törzsorvost és Del'Adámi századost, akik, mivel a hazaszállítási munkálatok előkészítésével is megbízattak, a beérkezett hivatalos hír szerint Amerikából már elindultak s rövidesen meg is érkeznek Kelet-Szibériába.

A régebben megalakult jóléti bizottság elfogadási sorrend- és kor szerint osztályozta a hadifoglyokat. Beoltattak újra mindenkit himlő, pestis, tifusz és kolera ellen.

Rövidesen meg is érkezett a magyar bizottság. Pompás fogadtatásban részesültek. Diadalkapu magyar »Isten hozott« felírással. Dalárda. Gyönyörű üdvözlő beszédek, megható válaszok. Díszelőadás. De a refrén még mindig: türelem. Pedig éppen ennek voltunk a legvégén.

A bizottság mindkét tagja biztosított bennünket, hogy Amerikában a leglázásabb sietséggel és buzgalommal dolgoznak az érdekünkben. De még egy kis türelmet kérnek!

Meglátogatták a közeli táborokat. Ahova nem tudtak eljutni, magyar plakátokat küldtek, hogy a hadifoglyok mindenünnen Vladivosztok felé csoportosuljanak, mert rövidesen megkezdődik az elszállítás. A felhívásnak meg is volt a foganatja, mert egymásután érkeztek be a transportok.

A bizottság Vladivosztokban székelt s onnan irányította a munkálatokat, a dán konzul készséggel bocsátotta egy ideig rendelkezésükre autóját s ezt használták, később vettek egy használtat, amely többnyire beteg és javítás alatt volt.

Ezt az autóvásárlást a rossznyelvű hadifoglyok felrótták a bizottságnak. Pedig, ha szerényen is, mégis csak a magyar államot kellett reprezentálniuk. Közben Németország elszállította alattvalóit, sőt nemsokára a kis Ausztria is útnak indította embereit. Csak Magyarország volt erre képtelen.

Pár hét múlva megérkezett az amerikai magyarság két kiküldöttje *Szmoliga* páter, plebános s egy kis öreg orvos, aki gyermek korában került Amerikába s már csak törve beszélt magyarul. Ezeket is ünpepélyesen fogadtuk. Ők is megígérték mindent, de még mindig türelmet kértek, mert közben Amerikában valami baj történt, ami megakasztotta a gyűjtést. Valami ellenáramlat keletkezett amiatt, mert Magyarországon a kommunisták üldözésekor a zsidóság azon részének is szenvedni kellett, amely a kommunizmusban részt sem vett.

De elsímult ez is.

És végre hihetetlennek látszó valóságként szeptemberben megérkezett az első hajó, amely az 1914-ben elfogottakat szállította el.

Októberben megérkezett a második amerikai pénzen felfogadott hajó, egy francia teherszállító gőzös, amely valami árut hozott egy kínai kikötőbe s üresen akart visszafordulni. Ezt kibérelték s priccsekkal ellátták. A priccseken szalmazsákok begyeskedtek. Erre a hajóra kerültem én is.

Az első hajóval elment a drága D az amerikai baptista pap, aki utolsó percig iparkodott vigasztalni s megnyugtatni a hadifoglyokat, hogy csak most ne csüggedjenek, mert a hajók most már csakugyan jönnek. De az oly sokszor

felültetett, türelmét vesztett plenni nem hitt és nem bízott, csak mikor már Vladivosztokban a saját szemével győződött meg róia, hogy csakugyan ott a pompás vaskolosszus, mint egy úszó vár a gyönyörű vladivostoki kikötőben.

Vladivostok egyike lenne a föld legszebb kikötőinek, de most nagyon elhanyagolt és piszkos.

Vladivostok különben sokaknak már ismerős volt, különösen azoknak, akik csak pár héttel előbb voltak itt a jó D . . jóvoltából, aki a lager énekkarát s a pompás cigányzenekart a saját költségén egy háromnapos kirándulásra és vendégszereplésre hozta ide.

Amerikai, angol, japán, kínai s csehekből álló társaság előtt rendeztek hangversenyt. A magyar nóta itt is megtette a hatását. Az énekkart Gruber József siófoki kántor dirigálta.

A tenger örültjei.

Behajózás előtt hallottuk a következő megható történetet.

Minden évben, amint az idő megengedte, a vladivostoki tisztikarból három elválaszthatatlan jóbarát naponta korán kijött a tengerre fürdeni. Hatalmas három atléta, három vasgyúró, mindegyik elsőrangú úszó. Szerelmesek voltak a tengerbe. Akkor voltak boldogok, amikor a tajtékozó hullámok összecsaptak testük felett, amikor érezték, hogy egész mivoltuk légiesen megkönnyebbedett.

Minden reggel beúsztak mélyen a tengerbe, valami szigetcskén tölthették a napot s csak este jöttek ismét haza. Mindig együtt volt a három

elválaszthatatlan jóbarát, mint három testvér, akiknek közös kedvesük, közös szerelmük a tenger. Ez a tengerimádás így folyt már több időnyen keresztül.

Míg a napokban, egyik este csak ketten jöttek vissza . . .

Úgy látszik a három imádó közül őt választotta jegyeséül a kedves s ott tartotta örökre . . .

ÖTVEN NAPIG TENGEREN.

Saigon. — A saigoni múzeum és állatkert. — Hazafelé.

Saigon.

Hajónk, »Meinam« francia gőzös, egy hadifogoly transport szállításra berendezett teherszállító hajó, október végén hagyta el Vladivosztkot, két ezret meghaladó utassal.

A hajó személyzetén kívül pontosan 2000 ember számára készítettek helyet. De a hajóra szállást megelőző éjjel száznál többen szöktek fel tisztek s legénységbeliek vegyesen, akik a most szállítandók közt nem szerepeltek. A szállítmány vezetősége már nem akarta őket kitenni, bár szaporulatukkal a többiek kényelme a hosszú úton erősen csökkent. Ezeket a magukat felcsempésző utasokat »schwarz«-oknak nevezték. Egész úton igen szerényen viselkedtek s néhány nap múlva már nem neheztelt rájuk senki.

Kelet-Szibériában s így Vladivostokban is október végén már tél van. Meleg alsóruhában, fülettakaró sapkában s téli gúnyában burkoltan szálltunk a hajóra.

De alig 48 órai út után lekívánkoztak a köpenyegek, mert egyszerre, váratlanul tavaszi légkörbe jutottunk, pedig már előbb a kemény téli napokkal is megbarátkoztunk.

Alig indultunk el s jutottunk a nyílt tengerre, azonnal jelentkezett egyiknél-másiknál a tengeri

betegség. A tengeribetegek száma folyton szaporodott.

A Japán-szigeteket elhagyva, többé nem volt szükség az alsó melegruhákra s csakhamar lekerültek a felsőruhák is. Hirtelen olyan forróságba jutottunk, ami a mi éghajlatunkon már nem fordul elő.

Ettől kezdve a társaság nagy része egy úszónadrágban töltötte napjait s gyermekes örömmel állapították meg, hogy milyen nagyszerű az ilyen élet, amikor nem szükséges sem felöltözni, sem levetkezni.

Hajónk nem messze haladt a szárazföldtől s a kínai partokat csak néha-néha veszítettük szem elől. Az egyenlítő felé közeledve a hőség napról-napra fokozódott. Utazásunk kilencedik napján hajónktól kőhajításnyira tetsző távolságban Hátsó-India délfelé lejtő partjainak nyúlványai s önálló szigetei keltettek érdeklődést.

Majd zöldelő hegyoldalban nyaralótelep vagy fürdőhely látképe emelkedik ki s egy oly mese-szépségű vidék tárul elénk a tropikus növényzet bújja pompájában, amelyet európai ember legfeljebb «mozi»-ban láthat.

A zöld hegyoldalba épített pirostetejű házcsoportok festői ecsetre várva, gyönyörködtették a nézéssel betelni nem tudó szemet.

Még aznap a Mékong egy holt ágán befutott hajónk Indó-China fővárosába, Saigonba. Ez a kikötőváros a francia kolónia büszkesége. Alig érkeztünk a molóhoz, könnyű sajkákon minden oldalról körülveszik hajónkat a bennszülött árusok. Kettő-kettő volt egy hajócskán s amíg egyik

szorosan a hajó falához evezett, addig a másik egy kampós szegben végződő rudat a gőzhajó oldalához akasztva macskaüggyességgel mászott fel rajta a hajóra s azután ugyancsak a rúd segítségével fölvette banánt, narancsot s kókuszdiót tartalmazó kosarait s kínálta áruit. Nem sok időnk volt velük bibelődni.

A hajó itt nagymennyiségű rizst és lisztet akart felvenni. A berakodási munkálatok több napot vettek igénybe s a munkálatokat a 2000 utas igen megnehezítette volna.

Be kellett vonulnunk a városba, amit igen szívesen tettünk, legalább pihenünk egyet az eddig megtett tengeri útra, de főképen égtünk a vágytól, megismerni egy tropikus égöv alatti város életét.

A kikötőből a városba pompás mű-út vezet. Meglepően óriási forgalom fogadja az érkezőt. Egy világváros lüktető élete. Nyíl egyenes boulevardokon burkolt széles kocs útak s gyalogjárók vezetnek szobrok, impozáns épületek, paloták, templomok, fényes kávéházak között.

Pálmák és pálmák az utcán, a sétatereken, üzletekben, kávéházakban. Ott olyan közönséges a pálmafa, mint nálunk akár az akác.

Hatalmas több emeletes kaszárnyák, tengerész-iskola. Valamennyi látványosság.

Száguldó autók, gummirádlisok, riksák, (kulik által vont gyaloghintók.) Bennük lenge, világos nyári ruhákban kecses francia nők, jégsimaságu, vakító vászon ruhákban a férfiak. Itt más ruházatot nem ismernek: az örök nyár hónapban vagyunk. Luxus, fény, bőség, jólét kacag le a franciákról s az idegenekről.

Európaiaknak sejtelmük sincs arról az igazi uraságról, fényről, amit a franciák itt kifejtének. Igaz, ennek a fénynek megvan a maga árnyéka, amint a bennszülöttekre esik tekintetünk.

A bennszülöttek, az annamiták, a kínaival rokon, sárga, de inkább barna faj. A kínaitól eltérően rendkívül csinos testalkatú, bájos nép. Szemük élénk, kifejezésteljes, intelligenciára mutató. Egész egyéniségük bizalomra gerjesztő. A nők nadrágban járnak s ez európai embernek elviselhetetlenül szokatlan. Bétellevéibe burkolt, nyelvet, száját hűsítő areka-diót rágnak allandóan, amely pirosra festi a szájukat.

A kereskedéssel foglalkozó bennszülöttek közül soknak sikerült meggazdagodni s ezek ruházat s elegancia tekintetében alig különböznek a bevándorlottaktól.

De a nagy többség félvad állapotban él. A francia misszióknak sikerült egy részüket a kath. vallásra téríteni. A francia kormány a világháború előtt egy millió frankon gyönyörű katedrát építtetett. De ősi szokásait nehezen vetkőzi le a nép. Az egyháztörvénye szerint megesküszik egy nővel, de többel él vadházasságban.

A gyermekszaporulat óriási. Mint a juhok, százával fekszenek több csoportban éjjel a piac téret a gazdátlan, szülőtlen 8—14 éves gyermekek.

A bennszülött fiúk főfoglalkozása a gyaloghintóhúzás. (Riksa.) Könnyű kétkerekű talyigával nyargalásznak az aszfalttal burkolt utcákon, cipelve nem ritkán természetes asszonyásokat és urakat. Lábaik a sok futástól felső testük rovására igen megizmosodnak, kifejlődnek.

A Standon sorban állva kellett magukat az az elmenőknek, emelgetvén lábaikat, mint ahogy a kényes, jóltáplált paripák szokták. Megjegyzendő, a gyaloghintó egy nagy vállalaté s a szegény kulinak keresete nagy részével el kell számolnia.

A humanizmus szent nevében egy ízben megakarták hivatalosan szüntetni az ember által húzott hintóüzemet, de maguk a bennszülöttek tiltakoztak ellene, mert egész tömeg fosztatott volna meg kenyérkeresetétől.

A kulik nagyrésze csinos, izmos fiú, de akad köztük ősz-öreg is, aki már alig bír futni s csak akkor kap vendéget, ha rajta kívül más nem áll a Standon.

A város legszebb helyén vannak a középületek, a kormányzói palota nagy ódon parkkal. (Ottlétünkkor a kormányzó Párisban tartózkodott.)

A városháza, múzeum, fényes kávéházak valamennyi monumentális nagyszabásu modern palota, melyekről egyenkint sokat lehetne írni. Legkiemelkedőbb épülete a róm. kath. missió temploma. A hatalmas, több ezer embert befogadó bazilika, a modern templomépítészet remeke. Benne minden új és ragyog: oltárok, padok, díszítmények, freskók, hiszen mint mondtam, nem régen készült.

Kora reggeli órákban mentünk szentmisére. Hosszú szakállú missió pap éppen a miséjét mondta. Tiszteletreméltó alakjával nagy hatást tett mindnyájunkra. Megható volt a kis bennszülött ministráló gyermek, amint sajtászerű s idegen kiejtéssel, de áhitattal felel a papnak:

«Sed libera nos a maló,» miközben apró, fekete szemei felragyognak.

A szentélyben az oltár jobb- és baloldalán magasra emelkedő díszes fa-rácsozat van, mögötte térdeplő és pad. A templom közelében nagy-kiterjedésű régi emeletes épület: a misszió leány-nevelő-intézete. Esőverte falai több évtizedre engednek következtetni s arra, hogy a keresztény-kultúra itt nem mai keletü.

Hat napot töltöttünk Saigonban. Katonai lak-tanyában szállásoltak el bennünket. Az európai kaszárnyaviszonyok messze mögötte maradnak higiena, célszerűség, tisztaság szempontjából az itt észlelteknak.

Az exotikus hadsereg kisebb része vállalkozó szellemű, kalandkereső, vagy letört francia egzisztenciákból kerül ki; másik nagyobb része bennszülöttekből, akik az első évfolyamot mezitláb töltik el, úgy gyakorlatoznak. Időbe kerül míg megszokják a lábbeli viselését.

Az épületeknél mindjárt szembetűnnek a nagy, széles, üvegnélküli ablakok, amelyeken napközben a vasredőnyök levannak engedve. Kémény csak a konyhák felett van. Itt nem ismerik a fűtést. (Oh boldog ország! . . .) Ez különösen álomszerűnek tetszett a Szibériában éveket töltött embereknek, ahol minden terembe négy óriási és kitűnő rendszerű kályhát állítottak be, ahol az ősz-szel berakott kettős ablakokat tavaszig senki meg nem érintette, mindössze a szellőztetésre maradt termekint egy ablakfiók nyitva. Minő ellentét!

Esténkint a mi gyíkjainkhoz teljesen hasonló, de jóval kisebb citromsárga állatkák jelentek meg

a külső helyiségek falain s összefogdosták a legyeket.

Az élet, a kereskedelem reggel 5—6 órakor kezdődik, s délelőtt 9 órától délután 3-ig megszűnik minden, néma az egész város. Az emberek a falak közé menekülnek, mert ezen órákban a nap még az itteni klimához hozzászokottakra is veszélyes. A napszúrás itt pillanat alatt bekövetkezhetik, anélkül, hogy az illető valamit is érezne, egyszerűen összeesik.

A francia helyőrség igen vigyázott az egészségi állapotunkra, például bezárás terhe mellett megtiltotta, hogy valaki fedetlen fővel legyen még árnyékban is.

Eleinte tartózkodással, idegenkedve fogadtak bennünket, de a jórészt intelligens emberekből álló társaság, amelynek nagyrésze beszélt németül, sokan franciául (a hosszú fogság alatt jutott idő a nyelvtanulásra) rövidesen a maga részére hódította a kedélyeket s a fogságban szerzett raffinériával kezdték kezelni a franciákat. A francia tisztok meglepetten ismerték be, hogy el vannak ragadtatva a magyarok intelligenciájától.

Egyik francia lap szemfüles riportere kiszimatolta, hogy van köztünk egy hivatásos újságíró s kéziratot szerzett tőle. Másnap öles plakátok, mint szenzációt hirdették, hogy a helybeli francia újság cikket közöl egy magyar újságírótól a keletszibériai helyzetről, ahol éppen pillanatnyi sikert arattak a veres csapatok egy kisebb japán haderőn.

De különösen magfőztük a franciákat ének- és zenekarunkkal. Fúvós- és vonós-zenekarunk s

40 tagból, tisztekből és tanítókból álló énekkarunk hangversenyt adott a laktanyában a helyőrség tiszteletére. Az énekkart egy igen tehetséges fiatal ember, Ammer József mezőkövesdi segéd-kántor vezette. A hangversenyen megjelent a helyőrség parancsnoka nejevel, egy tüneményes szépségű, ifju francia nővel. Mindjárt a hangverseny végétével meghívták mind a két kart másnap estére a tiszti kaszinóba.

Feledhetetlen este volt. Saigon megkapó nappal. De Saigont látni éjjel, az több a gyönyörűségnél. Az egy másik Saigon . . . Hiszen itt tulajdonképpen éjjel élnek az emberek. A napközi elviselhetetlen hőségben a tevékenység a minimumra redukálódik. Este a nappal leeresztett föggönyök, vasredőnyök felszöknek. Minden ház minden ablaka tárva. Fényárban úszik a város. Minden házba teljesen belátni, mind megannyi tündérlak. A pazarul elhelyezett színes körtéktől tökéletes a hatás. Mindenütt fényes berendezés. Ragyogó butorok. Puha, süppedő szőnyegek. Kelet minden pompája egyesül a dél bújja káprázatos ragyogásával

A tisztikaszinó, egy márványfehér palota odaérkezésünkkor már kezdett népesülni. Tágas teraszán kerek márványasztalkák körül új, feketére fényezett székeken helyezkedtek el az egymás után érkező előkelőségek. A közönséget színes villanykörte-ívek pazar fényben világítják be szél-tében-hosszában. Az elegáns közönség világos, többnyire fehér nyári ruházata s a briliánsok csillogása egybe folyik, egybeolvad a villany fényével.

A hangversenyről értesült az egész város. Izléses zenepavillonban helyeztek el bennünket. A csupa magas, emeletes házak közé épített pavillon, mint később tapasztaltuk, pompás akustikával bírt. A kaszinó terraszáon csak a helyőrség parancsnoka által meghívottak foglalhattak helyet. Míg a többezernyi tömeg a pavillont körül vevő szabad téren s a betorkoló utcákon volt kénytelen állást foglalni. Egész sor autó, kocsi, gyaloghintó ékelődött a bennülőkkel a tömeg közé. A férfiak fehér vászonruhája az éjjeli ragyogásban még jobban fénylett. A gyaloghintóban ülő elegáns nők, lenge színes selyem öltönyükben a fejedelmi tartású hindú nők, a tarka tömeg s az egész keveredés valami különös, fantasztikus, szédítő látványt nyújtott.

A zenekar jó indulóval köszöntött be és több klasszikus dolgot adott elő. A beláthatatlan messzeségben elhelyezkedett tömeg tapsolni kezd. Az eleje már elhagyta, a másik oldal akkor kezd hozzá. Ez megismétlődik minden szám után.

Az énekkar Beethoventől adott elő, továbbá az Ossián-t Mester, a bösz vihar (kiváló tenor szólistával) s végül magyarnóta egyveleget, amely kezdődött Beleznay: »Két lánya volt a falunak... s végződött: »Piros alma csüng az ágon...«

Minden szám nagy sikert ért el. Különösen az Ossián. De leírhatatlan az a hatás, amelyet erre a vegyes összetételű publikumra a magyar nóták gyakoroltak, amelyeket a meg-megújuló s szünni nem akaró taposorkánra meg kellett ismételni.

Hangverseny után a majd 100 tagot szám-

láló szereplőket gazdagon, gavallérosan megvendégelték. A kormányzó-helyettes magához kérte a két karmestert s köszönetét fejezte ki úgy az ének-, mint a zenekarnak, amiért a kolóniának egy ilyen »elbűvölő« (ezt a szót használta) estélyt szereztek.

Mi ezt a nagy sikert leszállítottuk a kellő értékére. A mindent beragyogó fény csak külsőség, amely mögött nincs semmi tartalom. Nincs tulajdonképeni kultúra, zenei életről beszélni sem lehet. Így a művészetet nélkülöző, zeneileg kiéhezett társaság mohón kapott a ritka csemegén. Itt nem volt nehéz ilyen sikert aratni.

Másnap különben egy missziós pap, aki, miután szintén kifejezte elragadtatását, beszélt, hogy négy év óta nem hallottak ilyesmit. Bár gyönyörű színházuk van, de a világháború kitörése után társulat nem jöhetett többé Európából.

A város polgári előkelőségének meghívására egyik este a »Sport Egylet«-ben is hangversenyztünk, ahol szintén nagy ünneplésben volt rüszünk. Az ellátás itt még fényesebb volt. Gyűjtést is rendeztek, amelyből személyenként is tisztességes összeg jutott. T. i. ennek a francia kolóniának a pénze sokkal jobban áll, mint a frank, majdnem egyszínvonalon a dollárral.

A múzeum és az állatkert.

Saigon legnevezetesebb látnivalója az állatkert s a múzeum. Mindkettő gazdag a tropikus világot jellemző gyűjteményekben, érdekeességekben.

A hangversenyekkel megvesztegetett parancs-

nok a fogadásnál szembetűnt rideg magatartását levetkezve, a legnagyobb készséggel adott engedélyt a város nevezetességeinek megtekintésére. Kisebb csoportokra oszolva egymásután indultunk egy-egy francia altiszt kalauzolása mellett az érdeklődéssel várt körsétára.

A múzeum útba esett, előbb tehát itt tettünk egy gyors látogatást. Hatalmas palota. Széles, szönyegekkel fedett s a falba erősített, ragyogó rézkorláttal ellátott lépcsőzet vezet fel. A folyosók falain régi festmények. Belül négy nagy terem tele ébenfa-üvegszekrényekkel.

A kiállított tárgyak nem igen különböznek a mi múzeumaink tárgyaitól. Régi bútorok, ruhák, kő- és vasfegyverek, szerszámok, pénzek. Igen sok bálványisten kőből, ércből, színaranyból. Vanak embernagyságúak is ülő helyzetben. Fertelmesen csúnyák.

Különösen érdekes volt az egy egész szobát betöltő rovar- és lepkegyűjtemény. A pillangók a legkisebb fajtától a legnagyobbig elképzelhetetlen mennyiségben, általunk soha nem látott, nem sejtett színben s tarkaságban.

Mindenre csak egy futó pillantást vethetünk, mert kalauzunk, a francia altiszt sürget, hogy sok a látnivaló.

Mégis Saigon legkülönb érdekessége az állatkert. Talán maga a kert európaiakra nézve ritkább látványosságul szolgál. De különben mese-szerű az egész. Amit a kifinomodott francia ízlés az olcsó munkaerő felhasználásával elérhetett, az itt feltalálható.

A kert, emberi kezekkel tervszerűen rende-

zett nagy pálmaerdő, amelyben a különféle állatfajták ötletesen vannak csoportosítva. Mindenütt árnyékot adó lombos díszfák s a sokféle fajta pálmák, mint a banána, kókusz, datolya és legyezőpálmák díszítik, emelik a kert ritka szépségét.

Mint uralkodó emelkedik ki a 25—30 méter magas karcsu pálma gyűrűs, szürkfehér, csupasz törzsével, melynek csak tetején van néhány nagy levélből álló koronája. Valóságban látni egy-egy ilyen palmafát, melyről eddig csak annyit tudtunk, hogy van, valami rendkívüli érzést vált ki az emberből s mintegy megilletődve önként veszi le kalapját a természet e nagysága, szépsége s rendkívülisége előtt. Á nem túl magas törzsű banánfáról egész csomó középnyag-ságu uborkához hasonló gyümölcs fészkekben csüng le, melynek ízlelésénél egyesítve érzi az ember a legtökéletesebben érett sárgadinnye, körte, barack, szilva ízeit. Rendkívül ízletes, nemes gyümölcs. Az ananász is finom ízű, édes gyümölcs, az íze hasonlít a nagyon finom ananász dinnyéhez, de még jobb és édesebb. Százezer számra rakják be bádog dobozokba s mint konzerv kerül az európai piacra.

A kertben pompás 3—4 méter széles tükörsíma vörhenyes agyagútak vezetnek szét.

Elszórtan megkapó virággruppok, pompázó orchideák s más virágok tűnnek fel a bújá vegetáció csodás színkeverékében.

Itt egy narancsliget, amott a fikuszok csoportja, majd a kakao, füge és fahéjfák kényszerítik pillanatnyi megállásra az embert. A pálmákba mesterségesen beplántált élősdiekből s a légyöke-

rekből alkotott lugas s a különféle alakzatok mind-mind a legérdekesebb látnivalókul szolgálnak.

Az állatvilág a tropikus égöv állataiból kerül ki. Az érdekes példányoknál megállunk egy-egy pillanatra. A kert elefántja egy végtelenül intelligens állat. Tisztességes nagyságu területén főúri kényelemben végzi méltóságteljes mozgását. Külön kantinja van. A látogatók rézpénzt hajigálnak hozzá. Csak két centimes rézpénz darabokat fogad el. Az elefánt a feléje hajított pénzt orrmányával fogja el, bár ez nem mindig sikerül s ebben az esetben a földről szedi fel s a kantinos felé dobja, aki három darab banánt hajít ezért neki. Az egy centimes-t nem fogadja el az okos állat, hanem visszadobja a közönség közé, amely minden ily esetben derűltségbe tör. Ha ezüst pénzt kap, tudja, hogy azért nagyobb mennyiségű banán jár s ha keveset kap, nem nyúl hozzá, vár, amíg megkapja a kielégítő adagot.

Majd a majmokban gazdag telephez érünk. Dróthálózattal elzárt magas ketrecekben vannak fajtánként elkülönítve. Egyik majomnak frissen kaszált fűvet nyújtottak be, melyet mohón kezd falatozni s mikor távozófélben vagyunk, a fűvet kapott majom kezével barátságosan búcsút int s kifejezés teljes szemével sokatmondóan tekint a távozók után, éppen csak hogy meg nem szólalt.

A majmok mellett alattomosan húzódik meg ketrece háttérében az undorító hiéna. Fejéről a bőr le van szedve s vérzik. Az egyik majom lábát valahogy át tudja nyújtani hozzá s pacskolja a fejét, amelyet a bestia önmegadással tűr.

Vizökben lomhán, mozdulatlanul fekszenek

a krokodilusok s az etető által dobott legalább két kgr.-nyi húsdarabokat szempillantás alatt el- és bekapva további mozdulatlanúságba merednek.

Mélyen a földbe épített pompás kőpalotájában húzódik meg a mosómedve. Síma fekete bársonyos bundája mintha simogatásra várna. Egy mókás, helyes állat. Egyáltalában nem néz ki veszélyesnek. Lakosztályának másik része egy vízzel telt beton medence, hol kedvére lubickolhat.

A madárvilág több szoba területet kitevő, csupán fedéllel ellátott drótfallal körülvett, tágas, szellős házában változatosan gazdag színpompájában egyszerűen káprázatos. Mintha a természetrajz színes képei elevenednének meg előttünk. Képviselve van itt a meleg égöv minden elképzelhető színes, ragyogó tollazatu madara: flamingók, papagályok, kanárik, kolibrik (a legkisebb olyan, mint egy cserebogár) gődények, gólyák, ibiszek, cochín-chinai kakasok.

Hatalmas, kőalapon nyugvó rézrudakból álló valóban fejedelmi ketrecében megvetőleg néz a bámulókra a tigrisek egy gyönyörű példánya. Az állatseregletekben látható tigrisek, amelyek rendszeren fogságban pillatják meg először a napvilágot, küzködve a klimával s a gyenge táplálkozással, csak rossz macskák, halvány kópiák ehhez a fenséges fenevadhoz képest.

Tarka csoport jön velünk szemben. Szintén látogatók. Barna bőrü singalézek a szomszéd angol koloniáról. Igen hasonlítanak az arabokhoz. Fajtájukban valamilyen előkelő elemet képviselhetnek. Messzebről nézve őket zavarba jön az ember: férfiak, vagy nők. Közelebbről felismer-

hetők a férfiak sokkal magasabb alakjukkal. A közöttük levő fiatal nőnek karján arany karperec, fülében s orrában aranykarika. Rikító, színes se-lyem öltönyükben, fejedelmi testtartásukkal, ra-vasz, sunyi tekintetükkel mintha az állatkert lát-ványosságai közé tartoznának. (Lehet, ők sem voltak rólunk jobb véleménnyel).

A tigris ketrece elé érve az egyik fiatal sin-galéz napernyőjét ki-bezárva szándékosan izgatni kezdte a bestiát, mire az morogni kezdett, de ez a morgás egyenlő volt a mennydörgéssel, az em-ber ereiben szinte megdermedt a vér a félelmes hangok hallatára. De jön a bennszülött rendőr s rendreutasítja az éretlenkedő suhancot, kinek tréfáján környezete állati röhejre fakadt.

A tigris mintha hallaná és értené a beszédet s mintha tudná, hogy az ő érdekében történt a közbenjárás, megnyugodott. De fejét lassan for-dítja a merénylő után, amint az előtte tovább halad s vet utána egy megsemmisítő tekintetet. De minő tekintetet!

Erősen alkonyodott már, de a látnivalókkal alig tudtunk betelni. Hiába! Amit most kihagyunk, azt aligha lesz alkalmunk megláthatni. De mégis menni kell. Az esti órákban a szabadban, füves-bokros helyen veszedelmes a tartózkodás. Ilyen-kor bújnak elő rejtekükből a mérges kobrák-kí-gyók, melyeknek harapása halálos.

Útunk a kikötő-parton vezet vissza. Egyik oldalról a kikötőben horgonyzó s pazarúl kivilá-gított hajók fogadnak, a másik oldalról az életre-kelt kikötőváros zaja hallatszik már.

Még egy éjet töltöttünk Saigonban. A más-

nap délután már ismét hajón talált bennünket s búcsút vettünk Saigontól, ahonnan annyi kedves emléket hoztunk magunkkal s cseppet sem túlzott egyik ifjú útitársunk, mikor azt mondta:

— A hat évi hadifogságomból kárpótolva vagyok egyért, amiért Saigont láthattam.

Hazafelé.

A két-háromnapos út, amely alatt a Délkínai tengerből az Indiai oceánba jut hajónk, valóságos élvezet. Nagy csendes tó itt a tenger. Síma, mint a tükör. Hullám is alig kerül. Síklík a gőzhajó, minf egy ladik. Ez a pár nap valóságos kényeztetés. Így értünk Singapore elé. Itt voltunk legközelebb az egyenlítőhöz. Hajónk közel a kikötőhöz vetett horgonyt. Oda eveztek hajócskáikon a bennszülött árusok. A város látképe igen szép. Emeletesházak, templomtornyok és gyárkémények emelkednek ki. Mintegy felvételre kínálnak a mozaikszerűen egymáshoz illeszkedő házakból álló háztömbök.

Útunk a Sumatra mellett haladt apró szigetcskék között, ahol a hajót nagy elővigyázattal kell vezetni. A szép időt esőzések váltották fel. Több ízben szakadt. A matrózok vastag, vízhatlan ponnyvát feszítettek ki. Itt ilyen a tél, néhány heti esőzésből áll.

Egy heti út után Ceylon szigethez értünk. Angol gyarmat. Fő- és kikötővárosa Colombó. Hajónk a molohoz kötött. A város jól kivehető. Az épületek fölé elhelyezett táblákról messziről olvashatók az angol kereskedelmi cégek, vállalatok feliratai, reklámtáblái. Bennszülött angol

katonák jöttek fel a hajóra. Szép testalkatú, csinos fiuk. Előzékenyek, némi intelligenciával bírnak. Azon kérdéseinkre, hogy angolok-e ők, indignálódva felelték: »Nem, ők ceyloniak...« A város kiemelkedő épületein csak gyéren észlelhetők kémények. Jól kivehető a mozgó, élő város, a haladó villamos kocsik. A munkás bennszülöttek feketébbek mint Saigonban. Éhező tekintetük szánalmat kelt, helyzetük rosszabbnak látszik.

De haladunk tovább a szeszélyes Indiai oceánon. A hajó falához verődő hullámhegyek fehér tajtékban törnek meg milliárd gyöngyre szóródva, amelyeket pillanat alatt újabb hullámnyomás mos el és ez ismétlődik a végtelenségig. A hullámok különféle alakulása, különféle természetű mozgásba hozzák a hajót. Leggyakoribb mozgása a gőzhajónak a jobbról-balra való kilengés. Ez a mozgás néhány foknyi kihajlással majdnem állandó. Erősebb hullámnál a kihajlás egyre fokozódik. Ilyenkor az utasok nagy része már megkapja a tengeribetegséget. Veszedelemesebb mozgása a hajónak a hátúlról előre s visszabukása. Ilyenkor ismét emelkedik a tengeribetegségek száma. Az utasok csekély százaléka képes elviselni a hullámok kénye-kedvének, szeszélyes játékának kiszolgáltatott hajó elképzelhetlen hányódtatását. Öreg, viharedzett tengerészek is megkapják ilyenkor a tengeribetegséget. De aki nem kapja is meg a tengeribetegséget, egy ilyen hosszú tengeri utazás annál sem egyéb, mint ugyanannyi ideig tartó beteg állapot. Az étvágy általában mindenkinél csökken. Vértolulás az agyra igen gyakori.

Egy atléta alkatu fiatal tiszt, aki makkegészségesen szállt a hajóra, az oceánon agyvérzést kapott s egy nap alatt meghalt. Koporsóban leeresztették a tengerbe.

Egy zászlós őrülségi rohamában felvágta kezén az ereit s beakart ugrani a tengerbe. Megfogták s azontúl őrizet alatt tartották.

Colombó és Aden közt egyik éjjel erős, több ízben megújuló záport kaptunk nagy széllel. A kilengés különböző irányban kezdett egyre nagyobb lenni. A hullámok átcsapnak a hajón. Lesepernek mindent. Inog-mozog minden. Recseg az egész alkotmány, az egész nagy hatalmas vaskolossus. A helyzet már tűrhetetlen volt. Rövidesen megtudtuk az okot. Száz tengeri mérföldről jelezte egy dán hajó, hogy 24 órán át cyklonban vergődik. Mi is a cyklon szélébe kerültünk. Ez is borzalmas volt. Óvintézkedésből mindenkit fekvőhelyére vezényeltek. Fejünk felett bedeszkázták a hajót s rá még kettős ponyvát borítottak. Feküdtünk, mint egy nagy közös sírban. A hajó falán áthatott a tenger idegrázó morajlása. A sűrű egymásután ismétlődő hullámcsapások a megviselt idegzetet majd az őrületbe kergették. A szív a kiállott izgalmak következtében összehúzóul. A tenger félelmetes nagyságával, viharban tomboló erejével szédületes hatással van a lélekre. Megtanúl itt mindenki imádkozni!

Harminc tengeri mérföldet tett visszafelé hajónk, csak így tudtuk kikerülni a cyklon magvát.

A Verestengernek az Indiai-óceán felőli bejárata elég szűk. Mindkét oldalon látszanak a partok. Sőt a beljebb eső Mokka körvonalai is

kivehetők. Feljebb szélesedig a tenger s csak az egyik part látszik, amelyhez közelebb halad a hajó. Utazásunk alkalmával csendes volt ez a tenger s kellemes az út. Bár olykor a Verestenger is szokott rakoncátlankodni.

Ezen a tengeren a forróság igen nagy, amelyet fokoz a két oldalon levő kopár homoksivatag. A forróság ellen is ponyvákat feszítettek ki. A forróság a tenger közepétől felfelé csökken. Hat napig jöttünk a Verestengeren, mely hosszabb, mint azt a térképre vetett tekintet után gondolhatnók.

Végre Szuezt előtt állunk. A sirályok szárai repkednek s begyeskednek a vizen. Ezek a karcsú, ügyes, ragyogó tollazatú madarak már messziről jelzik a kikötőt.

A város nagykiterjedésű. Látképe lapos tetejű házaival igen érdekes. Minden kikötőnek meg van a maga sajátos eredetisége. Itt a házak különösen fehérek, úgy hogy Szuezt bátran elnevezhetnők fehér városnak. A város felett tüneményes lila párázat ül meg s a tenger állandóan csodálatosan zöld, míg a nyílt tenger változtatja színét az acélkék és zöld összes átmenete között. A város folytatásaként jobbra esik a kikötő. Hajónk mellett mindenféle nyelven beszélő arab kereskedők állanak már hajócskáikkal. Cigaretta, képeslapot, narancsot s datolyát árulnak igen drágán. A csatorna kezdetén villaszerű, ízléses, tropikus rendszerű, szellős épületek sorakoznak.

Amint haladó hajónkból egy-egy pillantást vethetünk, kaleidoszkopszerűen tűnik elénk: ajtajában álló, fehérbe öltözött, csibukoló mór veres

övével, bámuló gyermekek, nők, haladó vonat, kerékpározó fiúk, majd egy ugyancsak integetős a sűrű nének Szt. Vince-rendjének egyenruháját viselő apáca csoport.

A kanális afrikai oldalán az azelőtt lezajlott angol-török harcok nyomai lövészárkok, lörések, odébb katonai telepek.

A sárgás-fehér homok part további részén építkezéshez szükséges fatelepek. Itt-ott feltűnnek faházakból épült falvak, építkezéseknél, földhányásoknál dolgozó bennszülöttek, néhol egy tevéje után ballagó egyiptomi.

Az arabiai parton a kanálissal párhuzamosan vasút halad. A csatorna 40—110 méter szélesség közt váltakozik. A víz színe piszkos, zöldes-sárga, mint tavaszi vízáradáskor folyóink. Átlagos mélysége 15 méter. Most is állandóan mélyítik. A kanalist 1869-ben adták át a forgalomnak, de még keresztül utazásunkkor nem volt kész, valószínű ma sincs befejezve. Akkor készültek szélesíteni, hogy legalább két hajó férjen el egymás mellett, mert a jelenlegi viszonyok között igen sokat kell a hajóknak a ki- és bejárásnál várakozni, de ez még mindig kevesebb, mintha Afrikát kellene megkerülniök.

Amint a csatornán haladunk, az a benyomásunk, mintha vonaton ülnénk, a partokon csinos őrházak emelkednek, távirda- és telefondrótok húzódnak. A csatornán át csak igen lassan szabad haladni. Mindenütt kitérők vannak s egyik hajónak be kell várni a másikat az előirt szabályok szerint.

A kanális Földközi tengerbe vezető részén a

hosszú kőmoló előtt áll a Szezi-csatorna tervezőjének Lesseps Ferdinándnak szobra. Kezében tartja a kanális tervét.

Éjjel minden szerencsétlenség kikerülése végett a csatornán tartózkodó minden hajó köteles fényszóróval világítani, ami nem mindennapi látványul szolgál.

A Földközi tenger felől hatalmas nagy terjedelmű kikötő Port-Said. Sehol sem volt együtt ennyi kereskedelmi, teher-, személy-szállító és luxus gőzös, mint itt. Olyan gyönyörű luxus hajókat láttunk berendezve az elképzelhető legnagyobb fény és minden földi kényelemmel, hogy elfogott bennünket a sárga irigység, ha összehasonlítottuk a mi teherszállító hajónkkal. De bizonyos megnyugvással gondoltunk arra, hogy a tengeri betegségtől a luxus hajó utasait sem védi meg a fény és a pompa, tehát a pénzzel sem lehet mindent megvásárolni és tekintetünkkel hálás szeretettel simogattuk végig a mi szürke hajónkat, amely úgy nézett ki a sok fényben úszó ragyogó büszke gőzös között mint egy igás gébe a parádés lovak között, de amely mégis megszabadított a szibériai pokoltól s visz, biztosan visz a régen sovárgott haza, az otthon felé.

A hajók környékét nagy tömegekben lepik el a hulladék után repkedő sirályok. Az épületek közül szembeötlőleg emelkedik ki a Szezi-Társaság kupolás palotája. Fatornácos házak között kígyózik a lóvonat. A bennszülöttek egész tömege foglalatoskodik a szén berakásánál. Az árusoknál kapható az eddig említetteken kívül mindenféle államból való ujság néhány napos száma. Árultak még csak magyarnyelvű bibliát is.

Még hat napos út várt reánk a Földközi tengeren. Itt már hűvös szelek járnak. Már rég eltűnt az úszónadrág. Részletekben visszakerülnek az egykor levetett ruhadarabok.

Megdöbbenést keltett, midőn egy délelőtt váratlanul a mentőövekkel együtt a fedélzetre rendelték az egész társaságot. A mentőöv vékony kötélre fűzött, vastagra vágott parafa körszeletekből áll. Megmagyarázták, hogyan kell felvenni. Közölték, hogy az Adria az úszóaknáktól még teljesen nincs megtisztítva és egy katasztrófa nincs kizárva. Ezért a mentőövet tartsa mindenki készenlétben s parancsra azzal kell a fedélzeten sorakozni s baj esetén az adott jelre az övet mindenki vegye magára s habozás nélkül ugorjék a tengerbe. (Brr!) Azután le fogják bocsájtani a mentőtutajokat (120 cm²), amelynek minden oldalán két-két szíjfogantyúja van s igyekezzék mindenki egy ilyenbe belekapaszkodni. Egy tutaj körül 8 ember fér el. De rámászni, ráfeküdni nem szabad, mert aki rámászik, lelövik. (Brr!).

Az elég rossz állapotban levő mentőcsónakok a hajó tisztikara és személyzete számára voltak fenntartva.

Ezek az egyáltalában nem kecsegtető kilátások kissé lehűtöttek bennünket.

A Földközi tenger nem okvetlenkedett túlságosan, pedig mint hírlett, ő is ért hozzá. Kréta szigetének fehér hegycsúcsai keltettek még érdeklődést. A veszélyesnek mondott Adrián mindenütt az olasz partokon haladva, hála a Gondviselésnek, december 15-én, minden baj nélkül beérkeztünk Triesztbe.

Havazott. Hideg szél csapott arcunkba. Ennek dacára nem tudtunk betelni a kikötő szépségével. A hegyoldalba épített Trieszt megkapó látképe s legszebb fekvésénél fogva az összes eddig látott kikötőket felülmúlja. A város maga is igen szép.

A majdnem ötven napi tengeri út után lábunkat ismét szárazföldre tehetve és a hosszú fogság után az édes otthonhoz közeledve, mit éreztünk, azt el lehet képzelni

ZÁRSZÓ.

Mindenekelőtt hálás köszönetemet fejezem ki azoknak, akik előfizetéseikkel lehetővé tették könyvem megjelenését.

Az előfizetési felhívásban ígért 12 ív betelt, pedig sok minden maradt még megíratlanul, különösen azok az érdekes események és történetek, amelyeket a fogolytáboron kívül élő hadifoglyoknak az orosz társadalmi életbe való bekapcsolódása eredményezett. Hogy ezeket a történeteket érdemes lesz-e megírni és közrebocsátani erre a választ a nagyközönség fogja megadni.

*

Az elmondottakból látható, hogy Oroszországban a cárizmus alatt sem volt tökéletes állapot, de a mai sovjeturalomnál összehasonlíthatatlanul jobb volt.

Az orosz nép a hatalmat jelenleg bitorlók által életszokásaiban megzavarva nem találja helyét hazájában s tehetetlenségében izzó gyűlölettel van eltelve a zsarnokok iránt, akiknek a helye a börtönben, méginkább az őrltek házában lenne.

A jelenlegi minden komoly akcióra képtelen Oroszországtól nincs mit félni, — hiszen onnan alattomos lázító, felbújtó propagandán kívül más ki nem kerül.

Oroszországban ma olyan zűrzavar, olyan fejtelenség uralkodik, hogy az egész rendszert egyetlen kicsi szélvihar el fogja seperni.

Bizonyos, hogy Oroszországban a bolsevistakommunizmus el fog tűnni s a kommunizmus eltakarítása u'án lesz csak látható és felbecsülhető

az a tékozlás és rombolás, amely ezen esztelen uralom alatt végbement. Hosszú évtizedekre lesz szükség, míg Oroszország kiheveri a sovjet gazdaságát. A kommunizmus örületének reakciójaként Oroszországban ízzó sovynista, nemzeti irányzat fog következni, amelynek megerősödése után ismét teljes egészében feléled, megújul a pánszlávizmus, a mindent elnyeléssel fenyegető szláv veszedelem.

TARTALOM.

	Oldal.
ELŐSZÓ	3
BEVEZETÉS	7
AZ ÁTMENETI FOGOLYTÁBORBAN	24
HARMINCHÁROM NAPIG VONATON	38
BEREZOVKA	51
A BURJÁTOK ÉS A NOVASZELEGINSZKI BURJÁT BUDDHISTA KOLOSTOR	94
AZ OROSZ FORRADALOM ÉS KOMMUNIZMUS BEREZOVKÁN	103
EGY SZIBÉRIAI HADIFOGOLY KÓRHÁZBAN	123
A JAPÁNOK MEGÉRKEZÉSE BEREZOVKÁRA. KÖLTÖZKÖDÉS NIKOLSK-USSURISKBA	127
NIKOLSK-USSURISK	134
ÖTVEN NAPIG TENGEREN	166

SAJTÓHIBÁK.

4 oldal 3 sor	érc-oroslán fejből	helyett érc oroslánfejből	
4	16	budhista	ˆ buddhista
7	8	s a közönséges	s közönséges
22 „ 25 „	mon-archia	„	ˆ mo-narchia
25 o. 33 s.	abrosszal leborítva	h. abrosszal vannak leborítva	
31 oldal 17 sor	öltözve	helyett	öltöztek
31	22	nyulánk	nyulánk,
42	9 „	állomásokon	állomásokon
46	21	gyermeken	gyermeken,
53	30	megettetszett	megettetszett
57	4	éppen festett ki	éppen úgy festett
58	5	függött	függött
70	20	barátnak	barátoknak
103	4 „	Veres és fehérek	Veresek és fehérek
119	14	visszavoulást	visszavonulást
144	5	Ugyanisa	Ugyunis a

